

A B A G A U D A M O Z G A L O M

Bölcsészdoktori disszertáció

Irta

Czúth Béla

Szeged

1966

B E V E Z E T É S

A bagaudák mozgalm^a a késő-római császárkor társadalmi fejlődésének egyik fontos momentuma. Történetét számos folyóiratcikk dolgozta fel, és a III.-V. századi római történet tárgyaló monográfiák csaknem mindegyike érinti.

A korábbi feldolgozások azonban vagy nem használták fel a bagaudákra vonatkozó teljes forrásanyagot, vagy olyan forráshelyek alapján is a bagaudákra vonatkozó következtetéseket vontak le, melyek valójában a "latrones" megmozdulásokra vonatkoznak, vagy éppenséggel a középkori legendák körébe tartoznak. Ezért dolgozatunkban külön részben tárgyaljuk a bagaudák történetét, és külön a bagaudákra vonatkozó források történeti elemzését.

A bagauda mozgalom történetének feldolgozását a teljes ókori és középkori forrásanyag felhasználásával végeztük el.

Forrásgyűjteményünkben összegyűjtöttük a bagaudákra vonatkozó ókori és kora-középkori írott forrásokat. Az események időrendjét követve arab számokkal /1., 2., 3., stb./ jelöltük az olyan forrásokat, melyek a bagaudákat vagy vezéreiket kifejezetten említik. A kérdéses arab szám után kerültek egyfelől /a., b., c., stb./jelzéssel/ azok a szövegek, melyek az elől álló kutfő adatát minden jelentősebb eltérés nélkül vagy éppen szó szerint ismétlik; másfelől /Ad 1., Ad 2., stb. jelzéssel/ azok a forráshelyek, amelyek a bagaudákat nem ne-

vezik ugyan meg, de meggyőződésünk szerint a bagauda mozgalom megfelelő szakaszáról szóló tudósítást tartalmaznak.

Ahol csak módunkban állott, mindenütt a mérvadó kritikai kiadásokból vettük a szövegeket. Ortogfáriájukat viszont bizonyos pontokon uniformizáltuk: mindig különbséget tettünk az u és v között, de nem különböztettük meg az i-t és j-t; pont után nagy kezdőbetűvel kezdtük az új mondatokat.

A források eredeti latin illetve görög szövegének közlése után ugyanabban a sorrendben és ugyanolyan jelzéssel közöltük a szövegek magyar fordítását is.

A forrásokhoz fűzött megjegyzéseinkben röviden összefoglaltuk az egyes szerzőkre és szövegekre vonatkozó fontosabb irodalomtörténeti adatokat, és megvitattuk az egyes szövegek forrásként való használhatóságának kérdéseit. Ugyanott feltüntettük, hogy mely kutatók foglaltak állást egy-egy forráshely interpretációja és értékelése tekintetében /rövidítésekkel: szerző, év, lap; v.ö. a dolgozat végén közölt bibliográfiát/.

Reméljük, hogy dolgozatunk hozzásegít a bagauda mozgalom története részletesebb megismeréséhez.

A B A G A U D A M O Z G A L O M

T Ö R T É N E T E

I. A BAGAUDÁK

1./ A "bagauda" szó jelentése

A kelta "bagauda" szó jelentését illetően nincs egyetértés a történészek között, bár a nyelvészek a szó etimológiáját elég egyértelműen tisztázták.

A modern szakirodalom a szónak máig is két formáját használja: a "bagauda" és a "bacauda" alakokat. Mindkettő a középkori kódexekig vezethető vissza, ahol a legkülönbözőbb változatokban olvashatók. A két említett formától való eltérést csupán a másolók téves elírásai magyarázzák. A "bagauda" és a "bacauda" alakok különbözőségét pedig a kelta nyelvben végbement hangtani változásokkal, vagy a kelta szavak eltérő írásmódjával indokolják a nyelvészek. A kettő között nincs etimológiai különbség¹. Bár a VI-VII. századi feliratokon, amikor a "bagauda" már személynévként volt használatos, a "BACAUDA" forma fordult elő², a szakirodalomban mégis a kelta nyelvben korábbi és általánosabb "bagauda" forma az uralkodó³. Meg kell itt jegyeznünk, hogy ettől eltérően E.A. THOMPSON, és az angol nyelvterületen mások is, a "bacauda" alakot használják⁴. Mi megmaradunk az általánosabb "bagauda" forma mellett.

A szó etimológiailag a kelta "bag-" töre vezethető vissza, melynek jelentése a modern kutatók egybehangzó véleménye szerint: "harc", "kampf", "combat"⁵. A "bag-" töből származnak a kelta "irbag" és "arabagimse" szavak, melyek latin megfelelője "contentiones", illetve "con-

tendo"⁶. A "bag-" tőhöz ugyanaz az "-aud" főnévképző járul a "bagauda" szóban, amit Sapaudia nevében is megtalálunk⁷. A szó jelentése tehát "harcos", vagy más rokonértelmű szó, esetleg "lázadó", "felkelő".

A ⁶plgári kutatók többsége tagadja a bagauda mozgalom szociális jellegét, és a mozgalom résztvevőit a források egyoldalú értelmezése vagy meghamisítása árán is, közönséges rablónak igyekszik feltüntetni. Ilyen törekvésnek minősíthetjük J.C. ZEUSS nyelvészeti fejtegetéseit is. ZEUSS hivatkozva a munkája legfontosabb forrását jelentő Würzburg-i kódexre, ahol a "doteit side dogabail baiguil" szavakat a szöveg XI. századi fordítója így fordította latinra: "sicut fur in nocte, i.e. ut venit hic ad capiendam", a "bag-" tőre vezeti vissza az itt szereplő "baiguil" szót. Így azután a "bagauda" jelentését a latin "praedatores"-ben jelölheti meg⁸. Ugy véljük, hogy ZEUSS tudományos alapot keresett szubjektív nézetei igazolásához.

Voltak nyelvészek, akik latin /"vagari"/, vagy görög /"bageuein"/, sőt héber szóból kiindulva próbálták a "bagauda" jelentését meghatározni⁹. Ezek a kísérletek sikertelennek bizonyultak, részletezésük ezért nem vinne előbbre minket a probléma megoldásában. Itt említjük meg Sigebertus Gemblacensis, és a Vita Baboleni névtelen szerzőjének a "bagauda" szóhoz fűzött magyarázatait. Sigebertus Gemblacensis¹⁰ a latin "bachari" és "vagari" igéket, valamint a "bellis audendo vacantes" kifejezést sorolja fel a "bagauda" név eredetéről szólva. A Vita

Baboleni szerzője viszont azt írja, hogy Caesar a Saint-Maur-des-Fosses kolostor helyén egykor várat építtetett, s ezt a várat a védelmére rendelt örökről nevezte el "Castrum Bagaudarum"-nak.¹¹

Számunkra fontosabb áttekinteni azt, hogy az ókori és a köraközépkori szerzők a "bagauda" szót hogyan értelmezték, milyen magyarázatokat fűztek hozzá egykori olvasóik számára.

Mint az uralkodó osztály képviselői, az ókori és koraközépkori szerzők a legtöbb esetben megvetéssel irtak a bagaudákról. Ez a megvetés, másrészt az, hogy amikor a bagaudákat említik, nem a bagauda szó igazi jelentését igyekeznek megmagyarázni, és nem a mozgalom valóságos történetét akarják megörökíteni, számos félreértésre adhat alkalmat. Kétségtelen, hogy a gallo-római arisztokrácia nyelvén a "bagauda" szó rablót,¹² csavargót, szökevényt, általában a társadalom söpredékét jelentette. Mindez azonban nem vezethet tévuttra bennünket. A bagauda szónak a kelta nyelvészek által elfogadott jelentésében sincs semmi lealázó.

Az első bagauda néven ismert megmozdulás résztvevőiről a kortárs panegyristák csak azt mondják el, hogy a korábbi évek jogtalanságait tovább tűrni már nem képes földművesek és pásztorok a barbárokat utánozva rettentő pusztítást vittek végbe Galliában¹³. A panegyristák tudták, és le is irták, hogy Maximianus császár szívesen elfelejtette volna a falusi felkelők elleni harcát¹⁴,

hisz az terrorhadjárat volt, s nem hozott számára fényes katonai sikereket. Ezért nem tartották az alkalomhoz illőnek, hogy ünnepi beszédekben megemlítsék a szétvert paraszti felkelők nevét, a bagauda nevet, nem pedig azért, mert a Maximianus korában leverte paraszti felkelés egy névtelen tömegmozgalom lett volna, mint DUPRAZ¹⁵ gondolja. De ez a név széltében ismeretes volt Galliában, és Aurelius Victor¹⁶, valamint Eutropius¹⁷ nem egészen egy évszázaddal később arról számoltak be, hogy maguk a felkelő falusiak nevezték el bagaudáknak magukat, s a helyi lakosság is így emlegette őket. Az ön-elnevezés kétségtelenül azt mutatja, hogy a név eredetileg nem volt lealázó értelmű.

Aurelius Victor, Eutropius és az auctorok többsége a bagauda szót "factio", felkelés, lázadás, összeesküvés értelemben használja, és a felkelőket nevezte bagaudáknak. Amikor később az V. század első felében a felkelés fénykorát élte, és a felkelők Galliában és Hispániában jelentős területeket tartottak uralmuk alatt¹⁸, magára a felkelésre, sőt a felkelők által kézben tartott területekre is alkalmazták a bagauda szót¹⁹, melynek ókori értelmezői között is egyedül áll Paianios, a görög történetíró, amennyiben szerinte a "bagauda" az ókori Gallia bennszülött tyrannosait jelenti²⁰.

Jóval az utolsó bagauda felkelések után, a VI.-VII. században, különböző feliratokon, levelekben és zsinati jegyzőkönyvekben gyakran fordul elő a Bacauda, mint személynév. Ekkor alkalmazták utoljára kortársakra²¹. Később

már csak a III.-V. század eseményeit idéző krónikásoknál, történetíróknál, kutatóknál, olvashatjuk a bagaudák nevét.

2./ A "latrones" és a bagaudák

Az első galliai fegyveres népi megmozdulás, melyet a források a bagaudák felkeléseként emlitenek Carus, Carinus és Diocletianus korában bontakozott ki, s Maximianus verte azt le.

Bár határozottan tagadjuk, hogy a bagauda felkelések egyszerűen "latrones" megmozdulások lettek volna²², mégis az e két társadalmi jelenség közötti rokonvonások miatt elsősorban a galliai "latrones" megmozdulásokat, különösen pedig Maternus felkelését tekintjük a bagauda mozgalom előjátékainak.

A római császárkorban az uraiktól megszökött rabszolgákat, s a nagybirtokosok, valamint a magistratusok zaklatásai miatt földparcelláikról menekülő parasztokat egyaránt "latrones"-nek, s ha ezek kisebb-nagyobb csoportokba verődve fegyveres erőszakhoz folyamodtak, ezt a tevékenységüket "latrocinium"-nak nevezték²³.

A bagaudák és a "latrones" közötti legfontosabb rokonvonás, hogy a bagaudák is szökött, és uraikkal valamint az államhatalommal szembeforduló rabszolgák, colonusok és parasztok voltak. Ezért írhatta róluk Aurelius Victor²⁴: "manu agrestium ac latronum", és az V. századi "Querolus" szerzője²⁵: "latrocinium... requiris". Rokon vonást kell feltételeznünk a "latrones" és a bagaudák harcmódja között is: a "latrocinium" guerillaharcot jelent²⁶, s Maximia-

nusnak a bagaudák elleni harcáról szóló beszámolókból²⁷ szintén kisebb bagauda csoportok guerillaharcára következtethetünk. A "Chronica Gallica anni CCCCLIII" szintén azt mutatja, hogy az V. századi bagaudák is szétagoltan, kisebb csoportokban harcoltak a római kormányzat hadserege ellen.

Mégis a "latrones" megmozdulásait társadalomtörténeti értékelés szempontjából a bagaudák mozgalma messze felülmúlja. Ugyanazokból a társadalmi rétegekből toborzódtak ugyan a "latro"-k és a bagaudák is, de még forrásaink szinte csak kivételképpen emlegetnek nagy létszámu, felfegyverzet "latrones" csapatokat, a bagaudákról szólva mindig a falusiak tömegeit emlegetik. A "latrones" szervezettségét is minden bizonnyal felülmúlták a bagaudák, akik a III. század végén két, az V. század harmincas éveiben pedig Tibatto és több más névtelen vezér irányításával folytatták harcukat. A "latrones"-nél nehéz kitapinteni, hogy tevékenységük mikor mulja felül a közönséges bűnözés határait, és a legjobb esetben is egyének vagy kis csoportok tiltakozása volt ez a fennálló társadalmi és politikai rendszer ellen. A bagaudákat viszont még a velük szemben elfogult források sem tekintik bűnözőknek. Egyéni terror-akciókról szó sincs a velük kapcsolatos forrásokban, fosztogatásaikról, rablásaikról sem, kivéve Sarus esetét²⁸, de egy hadsereg megsarcálása nem tekinthető fosztogatásnak. A bagaudák mozgalma a késő-császárkori elnyomott galliai falusi lakosság

osztálymegmozdulása volt, mely az ösztönösség körlátai között egy egész osztály szembenállását fejezte ki a római rabszolgotartással szemben. Amit a bagaudák szociális programjáról szűkszavu és elfogult forrásainkból²⁹ kiolvashatunk, az a tudatosság csiráinak meglétét igazolja ebben a társadalmi mozgalomban.

Végül a "latrones" megmozdulásoknál messze fejlettebbnek mutatja a bagaudák harcát az a tény, hogy széparatizmusra, a Római Birodalomtól való elszakadásra törekedtek, és ezt Gallia egyes részein legalább átmenetileg meg is valósították³⁰, sőt ebben egyes nem a paraszti lakossághoz tartozó személyek is támogatták őket³¹. Ennek alapján a bagauda mozgalmat nemcsak a "latrones" megmozdulások magasabb szinten való folytatásának, hanem - másodszorban - a galliai széparatizmus sajátos megnyilvánulásának is tekinthetjük. Természetesen mindig figyelembe kell venni, hogy határozott különbség van a szociális tartalommal illetően a galliai vagyonos osztályok és a bagaudák széparatizmusa között³². A vagyonos osztályok csak Róma politikai uralmát, a bagaudák pedig a Római Birodalom által fenntartott társadalmi rendszert is fel akarták számolni Galliában.

Áttérve azokra a szociális megmozdulásokra, vagy legalábbis a szociális megmozdulások elemeit magukban viselő eseményekre, melyek a Diocletianus-kori első, nagy bagauda felkelést megelőzték, Maternus felkelésétől /186/ kell kiindulnunk, ahogy ezt a bagaudák történetének újabb kutatói is teszik.³³

Marcus Aurelius germán-szarmata háborúi idején a járványoktól megtizedelt római légiókat rabszolgák, gladiátorok, sőt dalmáciai "latrones" besorozásával töltötték fel. Ez az eljárás természetesen nem a hadsereg harcképességét fokozta, hanem a hadseregből való jelentős mértékű dezertálás következtében a "latrones" katonai jártasságát.

Forrásaink azt mutatják, hogy Galliában ugyanekkor fokozódik a szociális feszültség. A colonusok és rabszolgák közül sokan megszöknek uraiktól a germán támadások, majd a pestisjárvány által keltett pusztulást és zürzavart kihasználva. Akik pedig közülük a germán támadások és a pestis idején még megmaradtak helyükön, azok a munkaerőhiány miatt fokozottan rájuk nehezedő terhek miatt elégedetlenkedtek, vagy szintén megszöktek.³⁴

Maternus, aki maga is szökött katona volt, a római hadseregből megszökött bajtársaiból és szökött falusiakból szervezte meg "rablóseregét", melyet a római kormányzat bizonyára nem egyedül a sereg létszáma, hanem széles osztálybázisa miatt is kénytelen volt komoly ellenségnek tekinteni.³⁵ A sereg pusztítva járta be Galliát és Hispániát, és városokat is megtámadott. Commodus császár Pescennius Nigert küldte csapatokkal a lugdunumi provincia helytartójához, Septimius Severushoz segítségül. Ezek legyőzték ugyan Maternus seregét³⁶, annak maradványai Maternus vezetésével átszivárogtak Itáliába és merényletre készültek Commodus császár ellen, de összeesküvésüket árulás révén a kormányzat felszámolta, a Maternust kivégezték³⁷.

Maternus felkelésének értékelésénél óvakodnunk kell mindenféle egyoldaluságtól. Maternus rövid idő alatt jelentős létszámú hadsereget szervezett. Bár Herodianus és a többi idevonatkozó forrásunk katonaszökevények és rablók seregéről beszél, nem vonhatjuk kétségbe, hogy e sereg katonáinak zöme colonusokból, tönkrement parasztokból és rabszolgákból, a falusi és városi szegénység sorából került ki, és a fennálló társadalmi rendszer elleni tiltakozásul követte vezérét. De azt már nem igazolják forrásaink, hogy Maternus felkelése a "leigázott és elnyomott tömegek hatalmas forradalmi mozgalma" lett volna³⁸, különösen pedig hogy kisajátították volna Maternusék a földbirtokokat³⁹. Mi olyan felfegyverzett tömegnek képzeljük el Maternus seregét, mely csak tovább erősödött azáltal, hogy végig vonult Gallián és Hispánián, és magába olvasztotta az elnyomott lakosság felkelésre hajlamos részét. De ez a sereg nem képviselt még olyan erőt, hogy egy valamennyire is jelentős területet tartósan hatalmába tudott volna tartani, s ott a felkelők a maguk képére formálhatták volna a tulajdonviszonyokat. Az a tény, hogy néhány nagybirtokost megöltek és birtokaikat felölték, még nem jelenti azt, hogy ki is sajátították volna a birtokokat.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy Septimius Severust, a lugdunumi provincia helytartóját, valamint a római adminisztráció többi képviselőjét Maternusék nem üzték el Galliából. Az történt csupán, hogy a galliai római kor-

mányzat a rendelkezésére álló hadsereggel nem tudta Maternusékat legyőzni, ehhez szüksége volt a Pescennius Niger által vezetett légiókra is. A földbirtokosok ki-sajátítására a felkelőknek idejük sem volt, hisz a felkelés kirobbanása, egész Gallia sőt Hispánia egy részének végigpusztítása, s a felkelők leverése Galliában mind-össze egyetlen év alatt ment végbe. Mégis, mivel forrása-ink többnek mutatják ezt az eseménysorozatot közönséges rablók tevékenységénél, a bagauda mozgalom előjátékának tekintjük Maternus felkelését⁴⁰.

A galliai "latrones" II. század végi és III. századi meglétét bizonyítja áldozataik néhány sírfelirata⁴¹. Ezekből természetesen a "latrones" korabeli tevékenységét nem lehet megítélni.

Ugyancsak kérdéses, hogy mi rejlik Eutropiusnak⁴² egy Decius korabeli galliai polgárháborúról szóló tömör beszámolója mögött. Ez a rejtélyes polgárháború, melyben Decius a germánok elleni harcával nagyjából egyidőben /250/ győzedelmeskedett⁴³, éppugy lehetett arisztokraták széparatista mozgalma, mint Maternuséhoz hasonló "latrones" megmozdulás, vagy a Diocletianus-kori bagaudákéhoz hasonló felkelés⁴⁴.

II. A BAGAUDÁK DIOCLETIANUS KORÁBAN

1./ Voltak-e bagauda felkelések 269 és 280 között?

A III. század második felében a galliai viszonyok egyre zavarosabbak lettek a germán betörések és a gall ellen-császárok uralomra jutása miatt. Az anarchiát talán legjobban szemlélteti, hogy 268-ban Gallia hét ellen-császárt látott, akik közül hatot még ebben az évben megöltek.⁴⁵ A rabszolgatartók osztályuralmának ilyen mérvű meggyengülése természetesen rendkívül kedvező helyzetet teremtett egy népi tömegmozgalom kibontakozásához.

Ez a magyarázata annak, hogy Autun 269-270-ben történt lerombolását oly sok kutató a bagaudák első fellépésének tekinti⁴⁶. Ezzel szemben a valóság az, hogy Augustodunumot 269-270-ben Victorinus gall ellen-császár főleg batáv zsoldosokból álló csapatai vették ostrom alá, amiért a város a galliai anarchián urrá lenni nem tudó gall ellen-császároktól a rend helyreállítására képesebbnek látszó Claudius Gothicushoz fordult. Mivel Claudius Gothicust sikeres gótok elleni hadjárata az Al-Duna vidékén tartotta elfoglalva, új galliai párthiveinek nem tudott csapatokat küldeni⁴⁷. A galliai ellen-császárok főleg Germania inferiorból toborzott és részben batavusokból álló csapatai hosszas ostrom után 269 végén vagy 270 elején, amikor a gall ellen-császárság Victorinus kezéből Tetricus kezébe ment át, elfoglalták és lerombolták a várost⁴⁸. A bagauda mozgalom kezdetének 269-ig való előretolását, ami csu-

pán Eumenius szövegének megalapozatlan konjekturáján alapszik, történetlennek kell tekintenünk⁴⁹. Az Eumenius panegyricusában szereplő "latrocinio Batavicae rebellionis" a batavusokra vonatkozik és nem a bagaudákra. A "rebellio" kifejezés az ellencsászár tevékenységét jelenti, a "latrocinium" fogalmát pedig a város zsoldos csapatok általi kifosztása teljesen kimeríti. Itt nem szociális mozgalomra utalnak a "rebellio" és a "latrocinium" szavak.

A legmesszebbmenő következtetés, amit Autun Claudius Gothicushoz pártolásából, illetve a város ezt követő pusztulásából levonhatunk, az, hogy a gall arisztokraták egy jelentős csoportja 269-270-ben már jobban bizott a római központi kormányzatban, mint saját ellencsászáraiban. Csak a római kormányzattal való együttműködéstől remélhették a galliai birtokos osztályok, hogy érdekeiket megtudják védeni a barbár támadásokkal és a velük párhuzamosan jelentkező és egyre fokozódó népi megmozdulásokkal szemben⁵⁰. Ezzel magyarázhatjuk azt is, hogy Tetricus galliai ellencsászár harc nélkül adta meg magát Aurelianusnak⁵¹ /274 nyarán/. Ismét hangsúlyozzuk: nem a bagauda felkelés miatt⁵² adta meg magát, hanem csak azért, mert képtelen volt a galliai arisztokrácia érdekeit valóra váltani. S mert nem tudott urrá lenni fegyelmezetlen hadseregén. A gall ellencsászárok csapatai ebben az időben ugyanis éppugy raboltak, mint a barbárok⁵³. Az Autun ostromáról és Tetricus bukásáról beszámoló forrásaink egyaránt

az ellencsászári hadsereg fegyelmezetlenségéről, tulkapásairól tudósítanak. De ezekből a forráshelyekből⁵⁴ nem következtethetünk kifejezetten szociális jellegű megmozdulásokra, s különösen nem bagauda mozgalomra⁵⁵.

Tetricus galliai ellencsászárságának felszámolása után Aurelianus és Probus császárok sokat tettek a rajnai határok védelméért és Gallia belső békéjének helyreállításáért. Mégis Probus uralkodása idején Proculus és Bonosus személyében újra két ellencsászár tevékenykedett Galliában 280-281-ben. Proculus 2000 rabszolgája felfegyverzésével jutott hatalomra, s így akarta megvédeni Lugdunum lakosait, akik attól féltek, hogy Probus bosszút áll a városon, mely korábban az ellencsászárok egyik fő támogatója volt.⁵⁷

Autunt az ellencsászárok hadseregének tulkapásai döntötték romba 269-270-ben; Tetricus hadseregének fegyelmezetlensége miatt adta meg magát 274-ben; s ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy Proculus 280-ban valamilyen okból rabszolgáira építi hadseregét. Az sem egészen világos, hogy miért tartottak Lugdunum lakói Probus bosszujától, mikor Aurelianus közismerten kegyesen bánt Tetricusszal. Nem szabad tulzott következtetéseket levonnunk a SHA⁵⁸ azon közléséből, hogy Proculus vagyona rablásból /"latrocinantibus"/ származott, és az is lehetséges, hogy az említett 2000 rabszolga nem volt mind kifejezetten rabszolga, hanem részben colonusokból és más alsó néposztályhoz tartozó emberekből állt. Lugdunumnak e szolganéppel rokonszenvező lakosai rettegetek Probustól és támogatták a felfegyverzett

szolganépre támaszkodó új ellencsászárokat? A rendelkezésünkre álló források alapján nem tudjuk ezeket a kérdéseket eldönteni.⁵⁹ Proculus és Bonosus ellencsászárságát nem tekintjük szociális mozgalomnak, de az biztos, hogy a két ellencsászár leverése után Probus az egész Galliában, valamint Hispániában és Britanniában is engedélyezte a szőlőtelepítéseket⁶⁰. Probus ezzel az intézkedésével hatálytalanította Domitianus egykori rendelkezését, mely megtiltotta a provinciákban új szőlők telepítését. Módosított gazdaságpolitikájával Probus maga mellé igyekezett állítani a galliai nagybirtokosokat, méghozzá olyan eszközzel, ami - mint STAJERMAN rámutat - munkaalkalmat biztosított a mezőgazdasági lakosságnak, és enyhítette a szociális feszültséget is.

Gallia történetének 269-280 közötti periódusában bagauda felkeléseket nem mutathatunk ki. Autun pusztulásában és Tetricus bukásában a bagaudáknak nem volt, s nem is lehetett szerepük. Mégis ezek az események, valamint Proculus ellencsászársága is azt mutatják, hogy Gallia korabeli politikai helyzete, - a császárok és ellencsászárok harca, a barbár betörések, a hadsereg fegyelmezetlensége és tulkapásai, a "latrones" tevékenysége, a birtokos osztályok szeparatizmusa s ezzel párhuzamos bizalmatlansága saját kreatúráival szemben, - kedvező feltételeket biztosítottak politikai sikon egy szociális jellegű népi felkeléshez.

2./ Amandus és Aelianus bagauda felkelése

A III. századi nagy bagauda felkelés volt a bagaudák első, történeti forrásaink által is említett megmozdulása. Méreteit talán az szemléleteti legjobban, hogy leverésével magát Maximianust, Diocletianus társcsászárat, a kiváló hadvezért bizták meg.

A felkelés kezdetét pontosan meghatározni lehetetlen. Tudjuk, hogy voltak Galliában Maternus leverése után is kisebb "latrones" csoportok. Ezek száma és ereje a III. század második felének zavaros időszakában minden bizonytalansággal erősen megnőtt, részben parasztok, részben katonaszökevények "latrones"-szé válásával, de forrásaink nem szólnak arról, hogy ezek a csoportok valami - történetileg is jelentős - akcióval vitték volna véghez a 280-as évek előtt. Csak ekkor, Carus és Carinus uralkodása idején sokszorozódott meg e felkelő parasztok csoportjainak a száma és ereje annyira, hogy komolyan veszélyeztethették a helyi birtokos osztályok, sőt a római kormányzat érdekeit is. A felkelés tetőpontját bizonytalansággal a Diocletianus hatalomra jutásának kapcsán kialakult polgárháború idején érte el, majd Maximianus, az új társcsászár verte le a felkelőket.

A 269-280 közötti évek egyes galliai eseményeit elemezve rámutattunk azokra a politikai körülményekre, lényegében a III. századi válság Galliában is megmutatkozó politikai jelenségeire, melyek kedvezően hatottak egy szociá-

lis jellegű népi mozgalom kibontakozására. Ha ezeken túl a III. századi válság Galliában jelentkező gazdasági megnyilvánulásait is megvizsgáljuk, áttekintettük mindazokat az okokat, melyek tömegesen állították a bagaudák közé Gallia elnyomott mezőgazdasági népességét.

A rabszolgatartó termelési mód válsága Galliában is a nagybirtokok növekedésével, és ezzel párhuzamosan a kisparaszti gazdaságok és a falusi földközösségek pusztulásával járt⁶¹.

De a nagybirtok fejlődése nem volt zavartalan. A gyakori barbár támadások miatt, melyek az érintett területek végigpusztításával jártak, a "villa"-k romokban heverték, és sokat még Diocletianus sőt Constantinus idején sem építettek ujja - ugyanis e két császár pénzei gyakran hiányoznak a galliai "villa"-k régészeti leletanyagából⁶².

A naturálgazdálkodásra való áttérés és a barbár támadások következtében lehanyaglott a kerámiai ipar termelése. A mezőgazdasági és ipari termelés hanyatlása miatt a kormányzat csak adóemelésekkel és ezzel párhuzamos pénzhigitással tudta fedezni a katonai kiadásokat⁶³.

A barbár támadások elleni védekezésben a gall ellen-császárok és a birodalmi kormányzat egyaránt ért el időleges katonai sikereket, de ez csak a lakosság fokozott megterhelése révén volt lehetséges. Nincsenek adataink az ellencsászárok és az illyr katonacsászárok által Galliában szedett adókról. De GRENIER⁶⁴ az aeduusok Constan-

tinus által mérsékelt adóit⁶⁵ alapul véve arra a következtetésre jutott, hogy Gallia évi adója 312-ben gabonára átszámítva 210 millió hektoliter gabona volt⁶⁶! Horribilis adat ez még akkor is, ha tudjuk, hogy ennek csak egy részét fizették gabonában, más részét pedig pénzben szedték be. A lakosságra a III. század második felében nehezedő terhek súlyát akkor értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy ez a hatalmas összeg a Constantinus által adott kedvezményeket alapul véve kerekedett ki. A III. század második felében a központi kormányzat és az ellencsászárok ennél többet préseltek ki minden évben a lakosságból, s ezt a barbárok valamint az ellencsászári csapatok rablásai és pusztításai csak tetézték.

Gallia politikai és gazdasági helyzetéről a III. század második felében ezek után nem adhatunk tömörebb jellemzést, mint 291-ben Mamertinus⁶⁷: "exacerbata saeculi prioris iniuriis... provincias", amit a Maximianus és Constantinus tiszteletére 307-ben elhangzott panegyricus ismeretlen szerzője így ismételt meg⁶⁸: "Gallias priorum temporum iniuriis efferatas".

A 282-284-es években Carus egy parthusok elleni hadjárat vette igénybe, fia és uralkodótársa, Carinus pedig Rómába élte a maga gondtalan életét⁶⁹, majd apja halála után hamarosan alul maradt a Diocletianusszal a Margus mellett vívott csatában.

Ezek az évek a bagauda mozgalom fellendülésének és

fenyegetővé válásának évei. A galliai provinciákban a parasztok⁷⁰ és a "latrones"⁷¹ félelmetes felkelést indítottak⁷². Több kisebb-nagyobb seregük⁷³ a barbárokat utánózva⁷⁴ szerte Galliában pusztította a földeket⁷⁵, s minden bizonnyal a birtokosok villáit is, sőt még a városok elfoglalásával is megpróbálkoztak⁷⁶, bár arra nincs adatunk hogy ez egyetlen esetben is sikerült volna nekik.

A felkelést és a felkelőket a kortárs Mamertinus egyszerűen "veszedelem"-nek és "ré muralom"-nak nevezi⁷⁷ Maximianus előtt elmondott dicsőítő beszédében, s a császár elnézését kéri azért is, hogy egyáltalán célozni mert a felkelésről, amit a császár el akart felejtetni⁷⁸ és felejtetni, de eredménytelenül. Aurelius Victor és Eutropius mintegy nyolcvan évvel később egy azóta már elveszett császártörténet alapján röviden leírták a felkelés történetét.

Tudjuk erről a népi megmozdulásról, hogy nem tartozott a kor névtelen, vagy egyszerűen vezetőiről elnevezett felkelései közé, hanem résztvevőit külön névvel jelölték: bagaudáknak, "harcosok"-nak hívták. Ez a név nem lehetett sértő gúnynév, hisz Aurelius Victor szerint a lakosok adták ezt a nevet a felkelőknek, Eutropius szerint pedig maguk a felkelők nevezték el így magukat⁷⁹.

A felkelésnek aligha volt a benne résztvevő "harcosokat"-at tökéletesen összefogni, irányítani képes szervezete. A mezőgazdasági körzetek végigpusztításához nem kellett tökéletesebb szervezettség, mint amit a "latrones"

már régen kialakítottak: több-kevesebb felkelő paraszt harcolt, pusztított botokkal, mezőgazdasági szerszámokkal és kevés fegyverrel felszerelve. A bagaudák, mivel felkelésükben minden hasonló galliai felkelésnél nagyobb tömegek vettek részt, annyiban tökéletesítették a III. században ezt a "szervezetet", amennyiben a parasztokból gyalogos, a pásztorokból lovas csoportokat hoztak létre⁸⁰. Valószínű, hogy szökött katonák is voltak a felkelők között, s talán egyes csoportjaikat ilyenek vezették, de ez alig emelte a felkelők csoportjainak harci értékét⁸¹. A felkelés idején annyi kisebb-nagyobb ilyen bagauda csoport működhetett már, hogy sikeres tevékenységük miatt joggal tekintették ezeket szörnyetegeknek a birtokos osztályok⁸².

A felkelés vezetőiről, Amandusról és Aelianusról nekünk kívül egyebet nem tudunk. Mint a bagauda elnevezést, úgy Amandus és Aelianus nevét sem a korabeli panegyristáktól, hanem csak Aurelius Victortól és Eutropiustól⁸³, illetve az ő műveiket később felhasználó forrásokból ismerjük⁸⁴.

A történelmi szakirodalomban gyakran találkozunk olyan véleménnyel, miszerint Amandus és Aelianus felvették az imperatori címet, sőt pénzeket is verettek. Ha ezt a véleményt igazolni lehetne, akkor ez jelentősen befolyásolná a III. századi bagaudákról az írásos források alapján alkotott, és fentebb vázolt képünket. Azonban véleményünk szerint az Amandus és Aelianus érmek nem a bagauda ve-

zérektől származnak⁸⁵.

Ezzel a véleményünkkel közel kerültünk SESTON⁸⁶ megfogalmazásához, anélkül azonban, hogy az ő nézeteivel mindenben egyetérténénk. Egyetértünk azzal a megállapításával, hogy a "bagaudáknak nem volt olyan szervezetük, mely feltetelezett volna egy pénzverő imperatort", de további következtetéseivel már nem. SESTON különválasztja Amandust és Aelianust, és - hallgatólagosan - csak Amandust tekinti bagauda vezérnek. Pedig forrásaink mindig együtt emlegetik őket, mint a bagaudák vezetőit⁸⁷. Ezen túlmenően SESTON hitelesnek ismeri el /Amandus ? és/ Aelianus pénzeit, de az a véleménye, hogy - legalábbis Aelianus - Róma nevében, mint ellencsászár, Postumushoz és Tetricushoz hasonló szándékkal vette fel a bibort és veretett pénzeket. SESTON⁸⁸ szerint Aelianus inkább harcolt a bagaudák ellen, mintsem magára vállalta volna vezetésüket. Korábban WIETERSHEIM volt ehhez némileg hasonló állásponton, aki szerint Amandus és Aelianus becsvágyó rómaiak voltak, akik nagyravágyásból és uralomvágyból álltak a bagauda felkelés élére⁸⁹.

Ezeknek a tulságosan is szubjektív nézeteknek az igazolására sem SESTON sem WIETERSHEIM nem hivatkozhattak forrásokra, mert ilyen nézeteket igazoló források nincsenek. Mi fogadjuk el a szűkszavu írott források bizonyosságát, és hagyjuk figyelmen kívül a bizonytalan hitelességű és vitatott pénzeket. Így arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Amandus és Aelianus - akiknek származásáról semmit nem tudunk - a bagaudák seregének egyszerű

vezérei voltak, minden imperatori cím, stb. nélkül, hasonlóan az V. századi Tibattohoz, aki szintén nem viselt imperatori címet, bár egy Rómától elszakadt országrészt hatalmában tartó bagauda felkelés vezetője volt⁹⁰.

3. Maximianus hadjárata a bagaudák ellen

Diocletianus hatalmának megszilárdulása után, szinte első fontos intézkedéseként, Galliába küldte a bagaudák ellen Maximianust, akit ekkor vett maga mellé társcsászárnak.

Maximianus 285 nyarától 286 tavaszáig tartózkodott Galliában⁹¹. Nem tudjuk milyen katonai erők álltak rendelkezésére. Mindenesetre fel kell tételeznünk, hogy Maximianus jelentős katonai egységeket, esetleg légiókat vitt magával Galliába, mivel az ott állomásozó katonai erők önmaguk nyilvánvalóan tehetelenek voltak a bagaudákkal szemben.

Maximianus bagaudák elleni hadjáratáról a III.-IV. századi források igen röviden számolnak be. Mamertinus Maximianus előtt elmondott két dicsőítő beszédében is kitér erre a hadjáratra. Mindkétszer szinte a császár bocsánatát kéri, amiért egyáltalán szóba hozta a lázadó parasztok és pásztorok elnyomását, megbékitését. Ugy tűnik, Maximianus előtt nem volt szabad ezekről az eseményekről beszélni⁹². Alig hihetjük, hogy a császár "pietas"-a volt ennek az alapvető oka⁹³, inkább arra kell gondolnunk, hogy a lázadó falusiak elleni harcok részletes elbeszélése

még egy a császár dicsőítésére elmondott beszédben is a lázadók tetteinek megörökítése, elismerése, dicsőítése lett volna. Másrészt császár és a galliai birtokos osztályok elfelejteni és elfelejtetni igyekeztek nemcsak a bagaudák felkelését, de nevét is.

Maximianus, amikor Gallia békéjének helyreállításán fáradozott, katonailag figyelembe vette a bagaudák harci módszereit /ami THOMPSON⁹⁴ szerint sokban hasonlított a barbárok harci módszereihez/, politikailag pedig a galliai nagybirtokos és rabszolgatartó osztály érdekeit /akiknek a felkelő paraszti tömegek megfélemezése és megfélemlítése érdekében állt ugyan, de a kelleténél nagyobb számú ellenálló kiirtása már nem/. Valószínű, hogy Maximianus katonai körzetekre osztotta fel Galliát, és aszerint, hogy az egyes körzetekben milyen heves volt a bagaudák felkelése, pusztítása, kisebb-nagyobb katonai egységeket küldött ezekbe a körzetekbe. A felkelők katonai erejét nem szabad tulbecsülnünk, s fel kell tételeznünk, hogy határozott központi irányítás nem érvényesült Amandus és Aelianus bagauda felkelésében. /A két vezér együtt, vagy egymástól függetlenül tevékenykedett? Ma már ezt sem tudjuk eldönteni./ Amikor Maximianus seregével elárasztotta Galliát, a helyzet még csak rosszabbodott: a római hadsereg ékeket vert a bagaudák eddig egymással csak laza kapcsolatban álló csoportjai közé és megakadályozta a felkelők közötti esetleges együttműködést. Megkezdődött a bagauda mozgalom katonai és politikai felszámolása. Azok-

ban a körzetekben, ahol a felkelők katonailag erősebbek, elszántabbak voltak, könnyen érvényesült Maximianus seregének katonai fölénye a hadműveletekben járatlan és gyengén felszerelt bagaudákkal szemben. Sorra alulmaradtak a római sereggel vívott közebb ütközetekben. Ahol pedig a felkelők katonai erő vagy elszántság híján kisebb ellenállást tanúsítottak, a császár megkegyelmezett a megfélemlített bagaudáknak.

A bagaudák elleni hadjárat részleteiről ókori és középkori forrásainkigyen keveset írnak, s annak jelentős részét is legendának kell minősítenünk. A következőkben az ókori és középkori történetírók és hagiographusok műveinek ide vonatkozó részleteiből megpróbáljuk levonni a bagaudák történetére levonható következtetéseket. A bagaudákkal kapcsolatos V.-X. századi legendák ugyan csak a III. századi felkelőkről szólnak, de meggyőződésünk, hogy a legendaképződésben az V. századi felkelések eseményei, valamint a római császárkorról alkotott koraközépkori nézetek is közrejátszottak, és ezért a legendákkal itt nem foglalkozhatunk részletesebben.

Maximianus bagaudák elleni hadjáratáról Aureliusz Victor azt írja, hogy Carausius, a későbbi britanniai ellen-császár ebben a katonai akcióban tünt ki vitézségével⁹⁵. Carausius ifju korában hajós volt, és a bagaudák leverése után Maximianus azzal bizta meg, hogy a frank és szász tengeri rablók elleni védekezésre szervezzen flottát⁹⁶. Ezek alapján valószínűnek látszik, hogy Carausius a

bagaudák elleni harcok idején is flottaszolgálatot teljesített. Ha arra gondolunk, hogy a középkori hagyomány szerint a bagaudák erődje a Marne partján állt, itt és a tengerparti területeken indokoltnak is látszik a flotta részvétele a felkelők elleni harcokban.

A bagaudák elleni hadjárat kezdeti szakaszáról a Passio Mauritií közöl hagiographikus részleteket. Eszerint Maximianus a saját parancsnoksága alatt álló csapatokon kívül még maga mellé vette a bagaudák elleni hadjárat idejére a thebai légiót is, melynek minden katonája keresztény volt. Amikor a sereg átvonult a Pennini Alpokon és Octodumba, a mai Martigny-Ville-be érkezett, a császár a római vallás szerinti "pogány áldozatok" bemutatását rendelte el, amit a légió keresztény katonái megtagadtak, s Maximianus emiatt ismételten megtizedeltette, majd kiirtatta az egész légiót. A legendát teljes egészében történetietlennek tartjuk, és belőle a III. századi bagauda felkelés történetére vonatkozóan semmiféle következtetést nem vonhatunk le. A theba légió legendájának fő mondanivalóját egyébként abban a két keresztény tanításban foglalhatjuk össze, hogy add meg a császárnak ami a császáré, és istennek ami az istené, de elsősorban az istennek kell engedelmeskedni és nem az emberek parancsainak⁹⁷.

Lehetséges, hogy a III. századi bagaudáknak voltak különböző megerősített helyeik, kisebb váraik. A Saint-Maur-des-Fossés VIII.-IX. századi okmányai a néphagyományra hivatkozva határozottan tanúsítják, hogy a kolostor

helyén valaha a bagaudák vára állott, és a XI. századból származó Vita Baboleni megismétli, összefoglalja az ide vonatkozó hagyományt. Ez az erőd a mai Parizs dél-keleti részén, a "Vallée de la Marne" helyén állt, azon a területen, melyet a Marne a Szajnába ömlése előtti utolsó nagy kanyarulával körülvesz. Az erőd természettől védett környezetben állott: a Marne három oldalról vette körül. A negyedik oldalon húzott viszonylag nem hosszú vizes-árokka l és falakkal könnyen komoly katonai objektumot lehetett itt létrehozni. A terület kiválóan alkalmas arra, hogy egy irreguláris hadsereg - mint amilyen a bagaudák serege is volt - ide vonuljon vissza. A Saint-Maur-dés-Fossés helyén előkerült régészeti leletanyag azt mutatja, hogy ezen a területen a Gallia római megszállása előtti kortól a késő-római császárkorig, illetve a Meroving-korig volt valamilyen építmény, talán erőd. De nincs olyan régészeti adatunk, ami az itt előkerült leleteket kifejezetten a bagaudákhoz kötné. A felkelés természetéből következik, hogy ilyen emlékek nem maradtak ránk. Figyelemre méltóak viszont a Fossés-i apátság okmányai, melyek szerint a hely hivatalos, törvényes neve Fossatus, de a tudatlan parasztság a maga vulgáris nyelvén "Castrum Bagaudarum"-nak hívja ezt⁹⁸. Ebből a megfogalmazásból úgy tűnik, hogy a népi hagyomány a hivatalos szervek ellenére kapcsolata e helyhez a bagaudák emlékét. Figyelemre méltó, hogy a Fossés-i "Castrum Bagaudarum" olyan területen fekszik, ami a III. és V. században is a bagau-

da mozgalom színhelye volt.

A népi helynévadással szemben lehetnek fenntartásaink⁹⁹, de a Saint-Maur-des-Fossés-re és a bagaudák III. századi felkelésére vonatkozó ismereteink alapján meggyőződésünk, hogy a bagaudáknak volt erődje, sőt voltak erődjei, első sorban a természet által védett erdős, folyóktól szabdaltszerű területeken /a hajós Carausius ilyen trepen szolgálhatta Maximianust/, talán Fossatus területén, s bizonyára másutt is. Ennek ellenére természetesen a thebai legió legendája folytatásának tartjuk azt, hogy a vár bagauda védői keresztények lettek volna - mint ezt a Vita Baboleni írja¹⁰⁰.

A III. századi felkelés színhelyére vonatkozóan helyrajzi adatot kapunk a különben regényes "Liber de compositione castris Ambasiae"-ból is¹⁰¹. Ennek szerzője szerint a mai Amboise helyén, a Loire partján álló egykori települést és erődöt a bagaudák lerombolták, s az ottani rómaiakat részben megölték, részben elkergették. Tul. késői /XII. századi/ ez a forrás ahhoz, hogy Aurelius Victor¹⁰² szavait: "plerasque urbium tentare" úgy értelmezzük, hogy a felkelő parasztok városokat is foglaltak el. A "Liber de compositione castris Ambasiae" bagaudákra vonatkozó egyéb adatait regényes elbeszéléseknek kell minősítenünk. Ebben mégis figyelemre méltó, hogy Amboise urainak és várának történetében a bagaudák egyszerűen Róma ellenségei, nem felkelők, és nem is keresztények.

A szakirodalomban a III. századi bagauda felkelésre vonatkozó adatokat szoktak levonni a Rictius Varus-hoz fűződő legendákból is Rictius Varus több keresztény

vértanu¹⁰³ Passio-ja szerint állítólag praefectus praetorio lett volna, aki Maximianus tisztjeként Soissons-ban és környékén tömegesen végezte ki a keresztényeket. Azok akik a thebai légio legendája alapján keresztényeknek tekintik a bagaudákat, természetesen bagaudákat láttak a Rictius Varus által üldözött keresztényekben is¹⁰⁴. Azonban a Rictius Varusszal kapcsolatos legendák történeti elemei nem elégségesek ahhoz, hogy ezek alapján Rictius Varus személyét és a neki tulajdonított keresztényüldözéseket történetinek ismerjük el /JULLIAN¹⁰⁵ jutott erre a következtetésre a legendakörhöz tartozó Passio-k és Vita-k elemzése után,/ még kevésbé ahhoz, hogy a Rictius Varus által üldözött keresztényekben bagaudákat lássunk.

Sajnos Maximianus bagaudák elleni hadjáratának részleteire vonatkozóan ó- és középkori forrásainkból igen kevés megbízható adatot kapunk. A bagauda felkelések történeti tényeit a hagiographusok és krónikairók elsősorban a keresztény vértanuk legendáinak hitelesítésére igyekeztek felhasználni, de igyekezetük visszájára fordult: a mai kutató elveti a legendákat, és a legendák burkából kihámozható történeti anyagot is csak akkor fogadja el kétségtelennek, ha azt más forrásokból hitelesíteni tudja. Ha ilyen források nincsenek, legalábbis bizalmatlanok vagyunk a középkori legendákban olvasható történelmi híradásokkal szemben.

Maximianus 286 tavaszáig befejezte a bagauda felkelés felszámolását, Gallia pacifikálását, de hátra volt még

Gallia megvédése a Rajna felől betört germán törzsekkel, a burgundokkal, alamannokkal, herulusokkal és chaibonokkal szemben, ami 286-288 között kötötte le a birodalom és Maximianus erejét. Ezek után a hadjáratok után a tetrarchia kiépítésének részeként került sor Galliában a "tractus"-ok, "ducatus"-ok megszervezésére. Galliát katonai körzetekre osztották, s egy-egy körzet "dux"-ának voltak alárendelve a provinciákban állomásozó katonai egységek. Az első ilyen dux 303-ból mutatható ki¹⁰⁶. Ezt a katonai szervezetet az újabb kutatás /ENSSLIN/ álláspontja szerint elsősorban a Rajna valamint a tengerpart felől fenyegető barbár támadások megelőzésére hozták létre. Régebben viszont /JULLIAN¹⁰⁷/ a bagaudák szervezkedésének meggátolását tekintették a "tractus"-ok megteremtése alapvető okának. A bagaudák története szempontjából figyelembe kell vennünk, hogy 1./ a "tractus"-ok nemcsak a tengerpart és a Rajna vidékére, hanem Gallia egész területére is kiterjedtek, és 2./ szervezetük volt az egyik fontos katonai ujitás, ami a dominatus korában a IV. század végéig biztosította Római katonai fölényét Galliában, kül- és belpolitikai szempontból egyaránt.

Hangsúlyozni szokták, hogy a bagaudák és a barbárok együttműködtek, vagy legalábbis vállalkozásaik kölcsönhatásban voltak. Együttműködésükről az V. századi bagauda mozgalomról szóló forrásaink megemlékeznek, de a III. századi felkelésekről szóló beszámolók nem. A bagaudák és a barbárok tevékenysége közötti kölcsönhatást így is

feltételezhetjük. Aligha hihető, hogy azok a barbárok, akiket Maximianus serege 286 tavaszán szorított vissza a rajnai határokon, csak az ezt közvetlenül megelőző hónapokban támadtak rá Galliára. Inkább gondolhatunk arra, hogy ezek a barbár népek már a 280-as évek elejétől rablóportyázásokat folytattak Gallia területén, s támadásaik időben egybeestek a bagaudák megmozdulásaival. A barbárokat utánozták a bagauda felkelők a szántóföldek és a nagybirtokok felszerelésének pusztításában, mint ezt Mamertiusnál¹⁰⁸ olvashatjuk. Ezen túlmenően a rajnai barbárok, akiknél a katonai demokrácia bomlása a III. században még éppen hogy megindult, ekkor még nemcsak a római birodalom ellenfelei voltak, hanem a birodalom elnyomott népességének plausibilis szövetségesei is. A barbár támadások rosszabbították ugyan a galliai falusi lakosság életfeltételeit, ez utóbbiak mégsem a barbárokat, hanem a helyi birtokososztályt tekintették ellenségüknek. Joggal feltételezhetjük, hogy a bagaudák a barbárok támadásait kihasználva, sőt egyes esetekben velük közösen léptek fel a nagybirtokosok ellen. Bár a III. századból a barbárok és a bagaudák közötti együttműködést részleteiben kimutatni nem tudjuk, mégis elmondhatjuk, hogy a barbár támadások és a bagauda megmozdulások sikerét egyaránt fokozta időbeni párhuzamosságuk.

Maximianus "helyreállította Gallia békéjét" katonai akciói és kegyelmessége /értsd: gazdasági és szociális engedmények, és megfélemlítés) révén. Leverte az Amandus

és Aelianus vezette felkelést melyben Gallia jelentős területeinek falusi lakossága - mezőgazdasági rabszolgák, colonusok és faluközösségek tagjai - keltek fel a rájuk nehezedő gazdasági terhek miatt, a birodalom anarchikus politikai helyzetét kihasználva. A bagauda mozgalom azonban ezzel nem szűnt meg. A leverte felkelés emlékei és elemei továbbéltek a falusi lakosság körében, annál is inkább, mert a felkelést kiváltó okokat a szabad lakosság egyre szélesebb tömegeit a nagybirtokosok arisztokrácia érdekében egyre súlyosabb szolgaságba taszító dominatus nem szüntette meg¹⁰⁹.

4./ A bagauda mozgalom a dominatus korában

A dominátus rendszere, melynek kiépítése az Amandus és Aelianus által vezetett bagauda felkelés leverése után történt meg, a császár abszolútisztikus, despotikus uralmát jelentette a nagy földbirtokosok osztályérdekeinek megfelelően. A dominatus korában a központi kormányzat lépten-nyomon közvetlenül beavatkozott a politikai sőt gazdasági viszonyokba is. A terror, az adóterhek növelése és a termelő lakosság helyhez kötése voltak azok az eszközök, melyek révén csaknem a IV. század végéig sikerült a birodalom területén a népi megmozdulások kirobbanását, tömegméretű felkeléssé válását megakadályozni¹¹⁰.

Maximianus leverte a bagaudák első felkelését, s a IV. század folyamán a mozgalom átmeneti visszaesése kö-

vetkezett be. A vereség és a dominatus államrendszerének kiépítése volt a mozgalom hanyatlásának fő oka, de közrejátszott ebben a III. századi bagaudák igen kezdetleges szervezettsége is: a "latrones" mintájára csoportosuló, és a harcukban a pusztító-rabló barbár egységeket utánzó bagauda felkelők nehezen tudtak a megváltozott IV. századi viszonyokhoz alkalmazkodni. Ezért nem volt bagauda felkelés a IV. században, de a bagauda mozgalom tovább élt ekkor is.

A polgári kutatók egy része is egyetért velünk abban, hogy a bagaudákat Maximianus nem tudta tökéletesen felszámolni, s azok a IV. században továbbra is fennmaradtak¹¹¹, bár a központi kormányzat olykor megpróbálkozott a lakosság sorsának könnyítésével is. Ilyen próbálkozásoknak minősíthetjük Maximianus már emlegetett "kegyességét", meg a későbbi császárok Gallia lakosainak tett ismétlődő adókedvezményeit egyaránt.¹¹² Mégis a kor egyik katonai reformtervének névtelen szerzője már a IV. század közepén az adószedők tulkapásai ellen emelte fel szavát, s ezt a barbárok elleni határvédelem szempontjából károsnak tartotta¹¹³, és 362-ben a provincia kormányzóinak harácsolására panaszkodik Mamertinus¹¹⁴ is.

A galliai "latrones"-ről Ammianus Marcellinus elmondja, hogy ebben a korban Gallia-szerte megszállták az utakat, s kirabolták az utasokat¹¹⁵. Lehetséges, hogy ilyen "latrones" ellen irányultak Valentinianusnak azok a katonai vállalkozásai is, melyeket Ammianus Marcellinus futólag

emlit, de a részletes beszámolót erről feleslegesnek tartja. Eljárása nagyon emlékeztet arra, ahogy a panegyristák a bagaudákról szóló beszámolót "elmellőzték"¹¹⁶.

A "latrones"-re vonatkozó adatok bizonyára gyarapíthatók lennének még, de olyan írott forrásunk, mely a bagaudák IV. századi tevékenységéről számolna be, nincs. Ezért tartjuk tulzásnak, hogy a IV. század közepén a bagaudák mozgalmának fellendüléséről beszéljünk, vagy hogy a "latrones" között Amandus és Aelianus utódait keressük¹¹⁷. Viszont anélkül, hogy a bagaudákat a "latrones"-szel azonosítanánk, lehetségesnek tartjuk, hogy a IV. századi galliai "latrones" között kisebb bagauda egységek is voltak. Ezek tevékenysége tartotta ébren a III. századi felkelők emlékezetét. Aurelius Victor és Eutropius művei is ezt tükrözik: ők az első történetírók, akik a bagaudák Amandus és Aelianus vezette felkeléséről beszámolnak, és műveiket éppen a IV. század második felében írták, amikor a dominatus rendszere gyengülni kezdett, s amikor Galliában a "latrones" tevékenysége újra felélénkült.

A IV. századi galliai "latrones" közötti bagauda egységekben élt tovább a bagauda mozgalom, ők voltak az összekötő kapocs a III. és az V. századi felkelések között.

III. AZ V. SZÁZADI BAGAUDA FELKELESEK GALLIÁBAN

1./ A bagauda mozgalom megjelenési formái az V. században

A bagaudák mozgalma az V. század első felében élte fénykorát. Ebben az időben szinte egymást érték Gallia, sőt Hispánia távoleső körzeteire kiterjedő megmozdulásaik, melyekről forrásaink is részletesebben és megbízhatóbban számolnak be, mint III. századi felkeléseikről. Nem találkozunk az V. századi bagaudákról szóló forrásokban olyan hagiographikus tulzásokkal és hamisításokkal sem, mint amilyeneket az Amandus és Aelianus által vezetett felkelésről olvashatunk.

Különös, hogy a kutatók a III. századi bagauda felkelés részletes tárgyalása után V. századi megmozdulásait csak futólag, röviden ismertetik. Pedig ez az évszázad a mozgalom fénykora, nemcsak abból a szempontból, hogy a bagaudák ekkor az eddiginél inkább beleszóltak Gallia és Hispánia életébe, történetébe, hanem azért is, mert harcuk most a korábbiaknál változatosabb és fejlettebb formákat öltött: megtalálhatjuk az V. században a mozgalomnak a "latrones"-nél tapasztalt formáját és a fegyveres felkelést, de ezeken túl egyes területek önálló kormányzását, s ezzel párhuzamosan a szeparista tendenciák érvényesülését is.

Láttuk, hogy a bagaudák mozgalma a "latrones" megmozdulásokból nőtt ki a III. században, és ugyancsak a "latrones" fejlettebb formáját képezte mozgalmuk a IV. században is. Az V. században csak egyszer hallunk "utonállásukról", amikor Sarustól és hadseregétől elszedik a III.

Constantinus ellen vívott háboruban szerzett zsákmányt!

Ismerjük a III. századi nagy felkelésüket. Az V. században több ilyen felkelésükről tudunk: Aremoricában 407 után, Tibatto felkelései 435 és 445-ben, stb. Ezek a felkelések a III. századinál több sikerrel, viszonylag jelentős átmeneti eredménnyel jártak.

Az V. századi bagaudák harcának fontos átmeneti eredménye, hogy Galliában és bizonyára Hispániában is egyes területeket hosszabb-rövidebb időre ellenőrzésük alá vontak. E területek igazgatása a bagaudák mozgalmának fontos új vonása az V. században.

Nem találkozhatunk III. századi felkelésük során a széparatizmus olyan megnyilvánulásával sem, mint amit 407-417 között Aremoricában, különösen pedig a Tibatto vezette 435-437-es felkelés esetében tapasztalhatunk.

Ugy érezzük, az elmondottak eléggé indokolják a bagaudák V. századi történetének részletes elemzését.

2./ Bagaudák az Alpokban.

407 ujévjekor a vandálok, alánok és a szvévek átkeltek a Rajnán, és ezután egy részük Észak-Galliában, másik csoportjuk pedig a Rhone vidékén kalandozott, főerőik viszont Gallia délnyugati részébe indultak¹¹⁸. Ugyanekkor Britanniában a barbárok fenyegető közeledése miatt nyugtalan hadsereg egymás után három ellencsászárt kiáltott ki. Az elsőt, Marcust, majd négy hónap után a másodikat, Gratianust is eltették láb alól, míg végül a harmadik, Constantinus, csapatai élén Galliába kelt át¹¹⁹,

és itt csatlakoztak hozzá a birodalmi egységek.

A barbárok 407-es galliai inváziója és III. Constantinus ellencsászársága három számunkra fontos eseménnyel főnődik össze: 1./ az Alpokban tevékenykedő bagaudák elszedték a visszavonuló Sarus zsákmányát, 2./ Brittania lakói III. Constantinustól és Honoriusztól elszakadva és elszakítva önállóan védekeztek a barbár támadásokkal szemben, s ezzel párhuzamosan belső osztályharc indult meg a britanniai vagyonos és kizsákmányolt osztályok között, 3./ Aremorica lakossága a britanniai példát követve elszakadt a rómaiaktól, s itt az osztályharc eredményeképpen a bagaudák programjának megfelelő állam jött létre.

III. Constantinus fő feladatának nem a Galliába betört barbárok viisszaszorítását, Brittania és Gallia barbároktól való megvédését látta, -- erre csak csekély eredménnyel járó kísérletet tett, -- hanem saját ellencsászári pozícióját törekedett megszilárdítani. A gall provinciák akkori fővárosát, Arelatet igyekezett magának megszerezni, és megakadályozni, hogy Honorius császár csapatai Itáliából a Galliába tudjanak vonulni. Az ellencsászár jelentős haderővel rendelkezett a korábban Britanniában és Galliában állomásozó hadseregek egyesítése révén. Honorius ezért a római szolgálatban álló gót hadvezér, Sarus parancsnoksága alatt igyekezett ütőképes hadsereget az Alpokon túlra irányítani /407 végén, vagy 408 elején/. Sarus hadserege legyőzte a galliai ellencsászár egyik vezérét Justinianust, majd magát III. Constantinust fogta ostrom alá Valenciában. Az ostromot azonban Sarus valószínűleg az ellencsászár odaérkező

frank szövetségeseinek nyomására vereség nélkül, a tulerő utjából kitérve feladta, és teljes hadseregével, valamint korábban szerzett zsákmányával Itália felé indult¹²⁰.

Amikor 408-ban Sarus az Alpokhoz megérkezett, ott új ellenséggel találkozott, a bagaudákkal, akik úgy látszik elég erős katonai potenciállal rendelkeztek, mert a római vezér harc nélkül, zsákmányának átadásával váltotta meg a hágókon való szabad átvonulást tőlük¹²¹.

Mikor és honnan verődhetett össze az Alpokba egy római hadsereget megsarcolni képes bagauda egység?¹²²

A barbárokat, akik a római határokat áttörve a birodalom területére léptek, mindenütt tárt karokkal fogadták a rabszolgák és colonusok, akik az ilyen alkalmakat kihasználva tömegesen szöktek meg gazdáiktól, és így vagy úgy a római birodalom ellen fordultak. Az V. század első évtizedében az Alpok vidéke többször volt a különböző barbár népcsoportok átvonulási körzete. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a Sarust megsarcoló bagaudák is ilyen szökevények közül toborzódtak.

Az alpesi provinciákban, Raetiában és Noricumban vandál /és talán alán/ népcsoportokkal kellett ebben az időben súlyos harcokat vívni a római csapatoknak, s e harcok idején visszatérő jelenség volt a birtokok colonusainak szökése¹²³.

Amikor Alarich nyugati gót vezér 401-402-ben Pollentiaig hatolt, a rabszolgák és colonusok, akiknek Alarich támadása alkalmat adott a gazdáiktól való szabadulásra, első-

sorban nyilván a közeli Alpokban kerestek menedéket. A korabeli császári rendeleteke megengedik a római alattvalóknak, hogy öntevékenyen, fegyvert használva lépjenek fel a katonaszökevényekkel és a "latrones"-szel szemben.¹²⁴

Sok rabszolga és colonus találhatott alkalmat a szökésre akkor is, amikor Redagais a keleti gótok élén a hunok elől menekülve 406-ban Itália területén Faesulae-ig nyomult. A ravennai kormányzat szorult helyzetében még a rabszolgákat is fegyverbe szólitotta ekkor¹²⁵. Joggal feltetelezhetjük, hogy azok a katonaszökevények, akikre az egy hónap múlva kiadott császári rendelet vonatkozik¹²⁶ részben ezekből a korábban felfegyverezett rabszolgákból és colonusokból kerültek ki. Az ilyenek tevékenysége számára Észak-Itáliában az Alpok vidéke volt a legmegfelelőbb, s ottani tevékenységüknek Sarus esetén kívül más bizonyítékai is vannak. Így pl. Vigiliust, Trident püspökét, parasztok kövezték agyon ezekben az években¹²⁷.

Végül tudjuk, hogy a vandálok, alánok és szvévek közvetlenül 407 ujévje előtt valamelyik alpesi hágón át vonultak Itália területéről a Rajnához, ahonnan azután Galliába törtek. Átvonulásuk ekkor is alkalmat adott a fennálló renddel elégedetlen elemeknek a szökésre, "latrones" vagy bagauda egységek alakítására.

Összefoglalva az elmondottakat: az Alpok vidékének Sarust megsarcoló bagaudái az Alpesek vidékének a korabeli barbár inváziók által érintett körzeteiről szökött rabszolgák-és colonusok voltak, akik az Alpok hegyei között

találtak menedéket és működési területet. A korabeli források zöme rablóknak nevezi őket, és csak egyedül Zosimus utal mozgalmuk szociális jellegére a bagauda elnevezés alkalmazásával¹²⁸.

3./ Britanniai hatások az V. század első felének aremorikai eseményeire

Láttuk már, hogy a barbárok 407-es inváziója Britániára is kihatott: az ott állomásozó római csapatok két ellencsászár kikiáltása és félreállítása után III. Constantinusra ruházták a császári hatalmat, és vezetése alatt átkeltek Galliába. A britanniai lakosság ekkor magára maradt a rajnai barbárok valamint a skótok és pictek fenyegető támadása idején.

Nincs szándékunkban itt az V. századi britanniai események és társadalmi mozgalmak részletes vizsgálata. Egyetlen forrás sem beszél britanniai bagaudákról. Mégis, mivel az V. század első felében két ponton találkozunk az aremorikai bagaudák és Britannia története /a britanniak példáját követve szakadtak el 407-ben Aremorica lakói Rómától, és Britanniából települtek át a bretonok a 440-es években Aremoricába/, állást kell foglalnunk THOMPSON¹²⁹ e két kérdésről kifejtett véleményével kapcsolatosan.

Zosimus¹³⁰ szerint Britannia lakói 407-ben kényszerhelyzetükben elpártoltak a rómaiaktól, és nem engedelmeskedtek a római törvényeknek, hanem saját törvényeik szerint éltek, és fegyvert fogva felszabadították magukat a fenyegető barbároktól.

THOMPSON¹³¹ Zosimus britanniai eseményekről szóló beszámolóját részletesen elemezve véleményünk szerint helyesen hangsúlyozza, hogy Britanniában ekkor egy lényegében a bagaudákéhoz hasonló jellegű felkelés indult meg, aminek feltételei más kutatók szerint is adva voltak Britannia területén ezekben az években¹³². Mégis nem tölzhatjuk el a felkelők sikereit, hiszen éppen Zosimus¹³³ számol be arról, hogy 409-ben Honorius még levéllel fordult néhány britanniai civitas-hoz, melyben biztatja ezek lakóit, hogy védelmezzék meg birtokaikat. THOMPSON is elismeri ennek alapján, hogy a britanniai felkelés nem volt mindenütt sikeres, a felkelt kizsákmányolt lakossággal szemben a villatulajdonosokból, magistratusokból és talán a városi lakosságból álló ellenzéknek volt annyi ereje, hogy kapcsolatot tartson a ravennai udvarral. A felkelők és ellenzékük közötti harc elhúzódott kb. 446-ig, mert ekkor Britannia "civitas"-ai újra segítségért folyamodtak a ravennai kormányzat katonai vezetőjéhez, Aetiushez¹³⁴. Mivel Aetius éppugy nem tudott nekik segítséget nyújtani, mint ahogy korábban Honorius sem, THOMPSON¹³⁵ úgy véli, hogy ez volt az az ok, ami miatt "számos britanniai földbirtokos 446-ban és után Aremoricába menekült".

THOMPSON minden következtetésével nem értünk egyet. Zosimus és Gildas idézett részletei alapján következtethetünk ugyan arra, hogy Britanniában ebben a korban éles harcot folytatott a falusi kizsákmányolt lakosság a villa-tulajdonosok ellen, de nem látjuk eléggé indokolt-

nak, hogy a falusiak célkitűzéseit és harcának eredményeit ebben a britanniai osztályharcban Rutilius Namatianus és a "Querolus" Aremoricára!! vonatkozó részletei alapján határozzuk meg¹³⁶. Bár Zosimus szerint az aremoricaiak Britannia lakóit utánozták a rómaiaktól való elszakadásban, de ez nem jelenti azt, hogy a belső osztályharc mindkét helyen azonos eredményekre vezetett volna.

THOMPSON¹³⁷ szerint 446-ban és után Britanniából számos földbirtokos - a Britanniát fenyegető barbárok nyomása miatt, s mert a parasztság felosztotta a nagybirtokokat - alárendeltjeivel együtt Aremoricába menekült, ott leigázta a vidék veszedelmes parasztságát, és "ez volt az oka, hogy a bagauda név eltűnt a galliai történelemből". Az aremorica-i bagaudákat forrásainkból elég jól ismerjük, a britanniai parasztfelkelőket kevésbé. Ha Riothimus¹³⁸ népe elég erős lett volna az aremorica-i bagaudák leverésére, miért menekült el saját hazája parasztfelkelői elől? Ugy véljük, a bretonok elsősorban a barbár támadások miatt hagyták el Britanniát, és nem a parasztok felkelései miatt. Észak-Galliában viszont 446 után két évvel, 448-ból hallunk utoljára a bagaudákról¹³⁹. Ezek a bagaudák a bretonok által megszállt területtől keletre tevékenykedtek; Tours, Auxerre és Orleans környéke voltak központjaik a 440-es években.

Az V. század első felének aremorica-i eseményeit befolyásoló britanniai fejleményekről azt kell mondanunk, hogy Britannia lakói 407-ben az egész aremorica-i lakosság

/a birtokos osztályok és a kizsákmányoltak/ szeparatizmusához szolgáltatottak mintát. A Rómától való elszakadás után éles osztályharc indult meg Britanniában és Galliában is, de ez a harc mindkét helyen egymástól függetlenül folyt. Galliában hamarosan az alsóbb néposztály kerekedett felül a harcban, míg a Britanniában folyó osztályharc menetéről az eddig rendelkezésünkre álló források alapján ezt nem mondhatjuk el¹⁴⁰.

A bretonok Aremoricába /Bretagne/ telepedése 446 után a galliai bagaudák ellenfeleit erősítette ugyan, de nem elsősorban ezek a bretonok, hanem az ekkor már a birtokos osztályok érdekeit védő, Galliában a "hospitalitas" elvei alapján megtelepült barbárok azok, akik a kizsákmányolt lakosság további felkeléseit meggátolták.

4./ Az aremoricaiak Rómától való elszakadása és a bagaudák

Amikor 407-ben a vandálok, alánok és szvévek a Rajnán áttörtek, főerőik az Amiens - Paris - Orleans - Tours - Bordeaux utvonalon haladtak¹⁴¹. III. Constantinus Britanniából visszavonulva Boulogne-ban szállt partra¹⁴² és Arles felé tartva Valence-nál ütközött meg Sarus seregével. A szűkebb értelemben vett Aremorica, a mai Bretagne területe tehát viszonylag távol esett a barbárok fő felvonulási útjától, de ez az utvonala a "tractus Armoricanus"-hoz tartozó területeket /a "Senonia"-nak is nevezett provincia Lugdunensis IV., s ezen kívül a provincia Lugdunensis III. területét / is érintett. III. Cons-

tantinus pontos utvonalát Boulogneból Valence-ba nem ismerjük, de ha keresztül vonult is ezeken a korábban barbárok által végigpusztított területeken, átvonulásuk mit sem változtatott a barbárok okozta romboláson. Azzal viszont, hogy a hozzá csatlakozó katonai erőket Gallia délkeleti részébe vonta össze, hogy így Honorius várható támadására felkészüljön, maga is gyengítette a Loire és Szajna közötti vidéken a római államapparátus és a helyi birtokos osztályok erejét. A britanniaihoz hasonló körülmények között az ottanihoz hasonló folyamat indult meg Aremoricában, Galliában is.

Zosimus szerint ekkor a "bribanniaiakat utánozva az összes aremoricaiak és más galliai provinciák lakói is felszabadították magukat, elűzték a római magistrátusokat, és megteremtették saját államukat"¹⁴³. A britanniaiak utánzása az ekkor már Aremoricában élő bretonok részéről¹⁴⁴ az azonos történelmi körülmények között teljesen érthető. Ezek, miként példaképeik is, saját kezükbe vették ügyeik irányítását, s mivel a római állami apparátus eltávolítása révén a birtokos osztályok helyzete, éles osztályharc indult meg Aremoricában.

Mit értünk Aremorica alatt ebben a vonatkozásban? Zosimus "az összes aremoricaiak"-ról és "más gall provinciák" lakóiról beszél. Aligha érthetjük ezt úgy, hogy az egész "tractus Armoricanus" /Aquitania I. és II., valamint Lugdunensis II., III. és IV.¹⁴⁵/ és még más gall provinciák is felkeltek Honoriuszal és III. Constantinusszal szemben, hisz ebben az esetben mi sem indokolná a galliai

ellencsászárságnak a rajnai határok védelmére tett intézkedéseit¹⁴⁶. Ha viszont a Zosimustól idézett részletben szereplő Aremoricán csak a mai Bretagne félszigetet értjük, akkor - anélkül, hogy eltuloznánk a 407 évi felkelés méreteit, - a Zosimus által említett "más gall provinciák"-kal azonosíthatjuk a provincia Lugdunensis III. és IV. területét és lakosságát.

Az aremorikai és más galliai provinciák rómaiaktól való elszakadása mind a ravennai kormányzattól, mind pedig a galliai ellencsászárságtól való elszakadásukat jelenti. Milyen társadalmi rétegek vívták ki e területek önállóságát? Az Aremorida területén már ekkor megtelepült bretonokra, és "más galliai provinciák" teljes lakosságára kell gondolnunk. Az önállóság megteremtése a korábban már vázolt kényszerhelyzetben a terület egész lakosságának érdekében állott, ez olvasható ki Zosimus beszámolójából, s egyetértünk azokkal a kutatókkal, akik szerint a hatalom kezdetben a helyi nagy- és középbirtokosok kezén volt¹⁴⁷.

Az aremorikaiak és a hozzájuk csatlakozó más galliai provinciák különböző társadalmi rétegei - feltételezésünk szerint - a rómaiaktól való elszakadás érdekében fogtak csak össze, de az önállóság kivívása után, a megteremtendő társadalmi berendezkedés kérdésében éles osztályharc bontakozott ki közöttük. E harcot a kizsákmányolt osztályok a bagauda mozgalom keretei között vívták és sikerült átmenetileg a mozgalom programját is megvalósítaniok. A birtokos osztályok által vezetett szeparatista megmozdu-

lást nevezzük mi aremoriciái felkelésnek, s a kizsákmányolt osztályok ezt túlhaladó szociális /és széparatista/ megmozdulását bagauda mozgalomnak, pontosabban az aremoriciái bagaudák mozgalmának¹⁴⁸.

A szociális ellentétek felszínrekerülésére és az alsó társadalmi rétegek felkelésének kirobbanására vonatkozóan nincsenek Aremorica területéről forrásaink, de Gallia egyéb területeinek közvetlenül 407 utáni történetére vonatkozó néhány feljegyzés alapján következtethetünk erre a folyamatra. Orientius, Auch püspöke 416 körül írt költeményében jegyezte fel, hogy a barbár invázióval párhuzamosan sok polgár polgártársai színtelt hűségének, árulásának, sőt erőszakos fellépésének esett áldozatul¹⁴⁹. Ugyancsak Dél-Galliából, Bazas-ból tudjuk, hogy a város 414 évi gót és alán ostroma idején rabszolgamegmozdulás tört ki a városban, s e megmozdulásban néhány szabad születésű ifju is résztvett¹⁵⁰. Megismételjük: Auch és Bazas kívül feküdtek azon a területen, melyet korábban a 407-es aremoriciái bagauda felkelés helyszínének jelöltünk meg, és forrásaink sem nevezik ezeknek az eseményeknek a résztvevőit bagaudáknak. Nem mint a bagauda mozgalom részeit, hanem mint azzal párhuzamos jelenségeket idézzük mi is ezeket az eseményeket, annak bizonyítására, hogy a 407-utáni években számtalan lehetőség nyílt szociális felkelések kirobbanására. Hasonlóképpen képzeljük el az aremoriciáik tisztán széparatista felkelése talaján a bagauda mozgalom kifejlődését, s a bagaudák felülkerekedését.

Az aremoricaai bagaudák 407 utáni felkelését a "Querolus" c. vigjáték és Rutilius Namatianus költeményének néhány sorából ismerjük. A bagaudákat név szerint ezek a források nem említik, de a kutatók többségével egyetértésben rájuk vonatkoztatjuk ezeket a forráshelyeket¹⁵¹, mert 1./ a "Querolus" és Rutilius Namatianus az aremoricaai /bagauda/ szociális felkelésre vonatkozó adatai teljesen megfelelnek annak, amit Salvianus és a "Chronica Gallica" szerzője a bagaudákról ír, 2./ az aremoricaai /bagauda/ szociális felkeléssel egyidőben tudunk Galliában másutt, az Alpok vidékén működő bagaudákról, és 3./ mert a III. és V. században is bagauda felkelések színhelye volt a 407 utáni aremoricaai /bagauda/ felkelés területe.

A "Querolus"¹⁵² az Aremorica és "más galliai provinciák" /Zosimus/ területén, vagy legalább e terület egyes részein uralomra jutott parasztok önkormányzatáról tájékoztat minket. A Lar familiáris, a darab egyik párbeszédében nem tud mit tanácsolni Querolusnak, aki hatalmat akar szerezni ahhoz, hogy "idegeneket és szomszédjait megverhesse és kifosztthassa"¹⁵³. Ez "latrocinium" lenne. De a "Querolus" szerzője nem az adóterhek miatt panaszkodó parasztokat tekinti rablóknak, hanem a hárpiák módjára élősködő adószedőket és kormányzókat¹⁵⁴. A Lar familiáris nem is ad a rablásra vonatkozóan tanácsokat Querolusnak, hanem azt ajánlja neki, hogy menjen a Loire vidékére, ahol az erdők mélyén, a távoli, magános, elhagyatott helyeken különös életviszonyok uralkodnak¹⁵⁵. Az "emberek ott a

természet törvényei szerint élnek" és nem a római vagy más, a szegényeket a gazdagoknak alárendelő, a természet ősi rendjével szembenálló törvények szerint.

A vidék parasztjai nyilván valami ősi helyi hagyomány szerint maguk bíraskodtak, ítéleteiket a "tölgyfánál" mondták ki, és "csontokra" irták. Kik voltak e különös bíróságok elítéltjei? A "Querolus" idézett részletének sokat vitatott sora: "ha gazdag vagy, patusnak mondanak", választ látszik adni erre a kérdésre is. Bármi legyen is a "patus" jelentése¹⁵⁶, a szövegből annyi határozottan kitűnik, hogy ez a szó a gazdagok peioratív megnevezése volt, s hogy viselői gyakran állhattak a Loire-menti erdei törvényszékek előtt, ahol a parasztok tölgyfánál talán halálos ítéleteket mondtak ki felettük.

A "Querolus", melyet szerzője az V. század elején irt¹⁵⁷, olyan bagauda közösségek életének legjellemzőbb vonásait vázolja fel, mely a Loire vidékének egy ma már közelebb-ről meghatározhatatlan fekvésű és kiterjedésű körzetében élt, s a vidék kormányzását azután ragadták magukhoz itt a bagaudák, miután Aremorica és más gall provinciák egész lakossága "megteremtette saját államát", és ott "saját törvényei szerint élt", amit Zosimustól tudunk. Olyan bagauda közösség volt ez, amilyenre Salvianus¹⁵⁸ is utalt. A közösség hatalma alatt álló területre menekülhetett a környék adóterhek és nagybirtokosi kizsákmányolás által elnyomoritott, elkészerített falusi népessége.

Mi lett az aremorikai bagaudák által kormányzott területeken élő, a birtokos osztályokhoz tartozó személyek-

kel? Elmenekültek? A legtehetősebbek valószínűleg igen, de minden bizonnyal a hátramaradottak közül került ki a Loire-menti bíróságok vádlottainak a zöme. Rutilius Namatianus¹⁵⁹ szerint a felkelő szolgák volt uraikat saját szolgálkává tették Aremoricában, s csak akkor léptek ott újra életbe a régi "törvények", és kapták vissza a birtokoscsztályok tagjai "szabadságukat", amikor valamikor 411 és 416 között Constantius /a ravennai kormányzat egyik kiemelkedő korabeli katonai és politikai vezetője/ galliai hadjáratai során vagy maga Constantius, vagy valamelyik alvezére /talán Exuperantius/ rendet teremtett Aremoricában¹⁶⁰.

A ravennai kormányzat 411 és 418 között Galliában jelentős katonai és politikai sikereket ért el, és az így számára kedvezően alakult viszonyok fenntartása érdekében fontos intézkedéseket hozott¹⁶¹: 1./ III. Constantinus ellencsászárt 411-ben nyugati gót segítséggel legyőzték és megölték. Utódját Jovinust 413-ban sikerült félreállítani. Ezzel a központi kormányzat legyőzte a galliai arisztokrácia szeparatizmusát, s hogy meg is nyerje magának ezeket az arisztokratákat, 418-ban felujították a "concilium septem provinciarum" intézményét. Ennek ülésein a hét galliai provincia kormányzóin kívül a galliai arisztokrácia és a városi curia-k képviselői is résztvettek¹⁶². A vandálok, alánok és szvévek még 409-ben Hispániába vonultak át, A nyugati gótok pedig, akik kirabolták Rómát /410/, majd Dél-Galliába /412/ és innen Hispániába vonultak /414/,

s közben sok katonai és politikai kellemetlenséget okoztak a rómaiaknak, 417-ben szövetséget kötöttek a rómaiakkal, és mint "foederati" telepedtek meg újra Dél-Galliában, Aquitania területén. A ravennai udvar így katonai szövetségesének nyerte meg egyik katonai szempontból legveszedelmesebb ellenfelét. Mivel a nyugati gótok Aquitaniában való telepítése a "hospitalitas" akkor kialakított és először alkalmazott szabályai szerint történt, ez lehetővé tette, hogy mind a birodalom külső /a többi barbárok/, mind pedig belső ellenségei /a bagaudák/ ellen felhasználhassa a kormányzat az új "foederati" katonai erejét¹⁶³.

3./ A nyugatrómai birodalom eme jelentős katonai és politikai sikereinek Aremorica pacifikálása és az ottani bagauda közösségek felszámolása egyik fontos láncszeme volt. A bagauda önkormányzatok felszámolásával a központi kormányzat átmenetileg urrá lett az alsó társadalmi rétegek ellenállásán is. Honorius 416-ban egy Constantiushoz küldött rendeletével¹⁶⁴ amnesztiát biztosított a barbár pusztítások során elkövetett vétségekre, mivel rendelete szerint a bűnösöknek "talán nem is volt más lehetőségük, mint hogy e bűnök révén megukat megmentsek", és mert "nem tekinthető bűnnek az, amire halálos veszedelem kényszerít". Ezekért a vétségekért senkit nem lehetett bíróság elé állítani. Természetesen azért a bírák kötelesek voltak - más eszközökkel, s nem bűnvádi eljárással - segítséget nyújtani az előkelők eltuajadonított javainak tulajdonosaihoz való visszajuttatásában.

Az aremorikai bagaudák 407 után megteremtett önkormányzatának felszámolása /411 és 416 között valamikor/ hasonlít Maximianus bagaudák elleni hadjáratához: ott Maximianus serege kisebb ütközeteket vívott, itt nem is hallunk ütközetről, csak arról, hogy Exuperantius "Are-morica lakosait a visszaállított béke szeretetére tanítja"¹⁶⁵. Ott Maximianus "kegyessége az előző korszak igazságtalanságai által elkeserített provinciákat újra engedelmességre bírta"¹⁶⁶, itt Honorius adott általános amnesztiát.

Sem a gyenge katonai erőt képviselő bagaudák leverése, sem a velük szemben alkalmazott közkegyelem nem szüntette meg a bagaudák mozgalmát.

5./ A Tibatto által vezetett aremorikai bagauda felkelések

A nyugatrómai birodalom 411 és 418 között Galliában elért katonai sikerei, és a galliai provinciák pacifikálása érdekében életbeléptetett intézkedései nem biztosították hosszú időre Gallia békéjét.

Elsősorban a barbárokkal szemben kellett újra megvédeni Galliát. A nyugati gótok nem bizonyultak megbízható szövetségeseeknek. Arelatet /425/, majd Narbot /436/ sikertelenül ostromolták, Tolosánál pedig legyőzték a római csapatokat /439/, s csak ezután, a diplomáciai manőverek eredményeképpen állt helyre a régi "szövetség". A frankok sem maradtak a rajnai határok oly hű védői, mint 406-ban voltak. 413 után a frankok egy része a Raj-

nától délre települt le, 413 és 428 között háromszor ostromolták Triert, s a rómaiak csak Vicus Helenánál /448 körül¹⁶⁷/ kivivott győzelmükkel tudták a "foedus"-t újra felujítani velük. A burgundokra, akik 436-ban akarták a Rijnától délre települni, Aetius hun segédcapataival súlyos vereséget mért, majd Sapaudiába telepítette őket /443-ban/ a "hospitalitas" elve alapján. Sor került végül két alán csoport letelepítésére is: Sambida alánjait Valencia környékén /440-ben/, egy másik csoportjukat pedig, melynek Goar volt a királya, Orleans környékén /411-442-ben/ telepítette le Aetius¹⁶⁸. A galliai lakosság alsó rétegei sokat szenvedtek a 430-440-es években a barbárok hadjárataitól éppugy, mint a különböző barbár népek ellen harcoló római egységektől és ezek hun segédcapataitól.

Salvianustól¹⁶⁹ ismerjük a korabeli gall társadalom alsó néposztályainak helyzetét, aki a kormányzat tulkápasait, az adószedők erőszakoskodásait, s a visszájára fordított "patronatus"-t tekintette a szociális nyomorúság fő okainak. Salvianus ebben a vonatkozásban nem említi meg a barbárokkal vívott háborúk során bekövetkezett pusztításokat. Művéből tudjuk, hogy a korabeli galliai szegénység a barbárok katonai sikereit kívánta, sőt Salvianus beszámolt arról is, hogy az akkor még római kormányzat fennhatósága alatt álló területekről az alsóbb néposztály szívesen menekült a különböző barbár népekhez, hogy így a római uralom által kirótt terhektől megszabaduljon.

Fontos adatokat közöl Salvianus műve a bagaudákra vonatkozóan is. Tőle tudjuk, hogy a kormányzók, adószedők, bírák és gazdagok tulkapásai és rablásai miatt tömegesen álltak a bagaudák közé az alsó néposztályok tagjai. Salvianus szerint a bagaudák "a római szabadság jogainak elvesztése után a római név tisztességét is elveszítették"¹⁷⁰. A bagauda felkelők tehát a volt római polgárok közül kerültek ki, s mozgalmuk egyértelműen szociális mozgalom volt, nem pedig a félbarbár lakosság, a "laeti" etnikai szembenállása a római birodalommal¹⁷¹. Ujra találkozunk Salvianus művében a "Querolus"-ból már ismert jelenséggel: Salvianus¹⁷² is a bagauda közösségek által kormányzott területeket említi, amikor leírja, hogy akik "a rómaiaknál nem bírják elviselni a barbár embertelenséget", azok "vagy a gótokhoz, vagy a bagaudákhoz, vagy a többi bárhol is uralkodó barbárokhoz" menekülnek. A felsorolásban Salvianus a bagaudákat igen előkelő helyre teszi: közvetlenül a nyugati gótok után említi őket. Mindez azt mutatja, hogy a barbárok után a bagaudák okoztak legtöbb gondot a ravennai kormányzatnak a 440-es években.

"Gallia uterior" bagaudái Aetius burgondok és nyugati gótok elleni hadjárataival nagyjából egyidőben, "Tibattot, a lázadás vezérét követve" elszakadtak Rómától, s kezdeményezésük "hatására Gallia csaknem egész szolganépe a bagaudákkal cimborált"¹⁷³. Gallia uletrior" itt a Loiretől északra fekvő területeket jelenti¹⁷⁴, tehát a bagaudák központja ismét a Loire és a Szajna közötti terület, mint a III. században, és 407 után is volt. A Ró-

mától való elszakadás minden bizonnyal azt jelenti, hogy a Loire és a Szajna között ismét visszaállt a "Querolus" és Rutilius Namatianus alapján korábban már ismertetett életmód. Forrásunk határozottan utal arra is, hogy "Gallia ulterior" bagaudái és a Gallia egyéb területein élő szolganép együttműködött. Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy Gallia egyéb területein is voltak ekkor kisebb bagauda közösségek.

A nyugatrómai birodalom súlyos galliai nehézségei miatt csak két év múlva, 437-ben kerülhetett sor a bagaudák elleni fellépésre, s a gall krónikás beszámolójából tudjuk, hogy ekkor Tibattot elfogták, a zendülés "többi vezérét" pedig részben legyőzték, részben megölték¹⁷⁵. Szükszavu forrásainkból sok minden kiolvasható. Litorius verte le hun segédcsapataival a felkelőket, akiknek 437-ben már Tibatton kívül más vezérei is voltak¹⁷⁶, s nyilván külön-külön lépett fel velük szemben Litorius serege, mert míg Tibattot fogságba ejtették, másokat vezéreik közül megölték, de voltak olyan vezetőik is, akiket csak legyőztek, de hogy ezek is fogságba estek volna, az nem derült ki a források szövegéből.

Maradtak kissbb területek a bagaudák ellenőrzése alatt Litorius hadjárata után a Szajna és a Loire között¹⁷⁷, és Gallia más területein is.

A Szajna és a Loire közötti területeken a bagaudák további működését bizonyítja, hogy Tibatto első felkelésének leverése után öt évvel Aetius /442-ben/ szükséges-

nek látta "Gallia ulterior"-ba, Orleanstól északra letelepíteni az alánokat, a "hospitalitas" ekkor már szél-tében alkalmazott feltételei között. Az ottani lakosság azonban ellenállt, ezért az alánok leverték őket, s erőszakkal vették birtokukba a földet. Szokatlan jelenség ez a "hospitalitas" alkalmazásának történetében¹⁷⁸.

A "hospitalitas" azt jelenti, hogy a rómaiak egy-egy barbár népet mint szövetségeseiket, "foederati"-t, a birodalom határain belül telepítettek le, hogy azok nyújt-sanak a rómaiaknak katonai segítséget külső támadások és belső felkelések esetében. Az ilyen szövetségeseik az adott terület római birtokosainak "hospes"-ei lettek, megkapták egy-egy római birtok szántóterületének 2/3-át, legelőjének és erdejének 1/2-ét¹⁷⁹. A római nagybirtokosok, akiknek rendszerint több részéből álltak birtokaik, általában szívesen osztották meg egyik vagy másik birtokrészüket a "hospes"-ekkel, hiszen ez biztosította számukra a fennmaradást, valamint a saját kezelésükben maradt földeket megmunkáló népesség kizsákmányolását. Ezt bizonyítja a nyugati gótok aquitaniai és a burgundok sapaudiai letele-pítésé is.

Az alánokat azért telepítette Aetius "Gallia ulterior"-ba, hogy így véget vessen e vidék bagaudái megmozdulásai-nak¹⁸⁰, és amikor az alánok letelepítésekor ezek a bagaudák ellenálltak, az alánok kénytelenek voltak őket lever-ni, hogy a földet birtokukba vehessék.

Ha elfogadjuk THOMPSON bizonyítását, mely szerint Salvianus 440-441-ben írta a "De gubernatione dei"-t¹⁸¹, azt

is el kell fogadnunk, hogy 440-441-ben fennálltak azok a bagauda közösségek, melyekhez Salvianus szerint a korabeli elkéseredett szegény népesség menekült. Salvianus mind a galliai, mind pedig a hispaniai bagaudákról tudott. Minden bizonnyal a bagaudákra vonatkoznak a következő sorai is: "azok is akik nem menekülnek a barbárokhoz, mégis arra kényszerülnek, hogy barbárok legyenek, mint például a hispániaiak jelentős, valamint a gallok nem kisebb része". Feltételezhetjük, hogy a Marseille-ben élő Salvianus szavai nemcsak a Loire-től északra, hanem délre eső területek bagaudáira is vonatkoznak. Állításunkat igazolja THOMPSON okfejtése is, mely szerint Sapaudiába az ottani bagaudák tevékenysége miatt telepítette le Aetius a burdundokat 443-ban, hat évvel Tibatto első felkelésének leverése után¹⁸². Salvianus többek között ezekre a sapauidiai bagaudákra is gondolhatott, amikor 440-441-ben a "De gubernatione dei"-t írta.

Mint láttuk, a ravennei kormány minden eszközt felhasználott, hogy a bagauda mozgalmat, és az egyes galliai körzetekben szervezett bagauda önkormányzatokat felszámolja, az esetleges újabb bagauda felkeléseket megakadályozza.

A korábbi felkelés megbosszulása és egy újabb megmozdulás megakadályozása volt a kitűzött célja az alánok ama Aremorica ellen tervezett hadjáratának is, melyet Germanus, Autissiodorum püspöke, életrajzából ismerünk. Az események menete a következő: Goár alánjai - akikről tudjuk, hogy 442-ben "Gallia ulterior"-ban, Orlean⁵től

északra telepedtek meg - Aetius utasítására az aremoricaiak ellen indultak, hogy azok korábbi lázadásait megbosszúlják, és kitöréssel fenyegető újabb felkelésüket megelőzzék. Germanus, Auxerre püspöke, épp ebben az időben /444-ben¹⁸³/ tért vissza Britanniából. Az aremoricaiak hozzáküldött követsége kérésére ekkor Germanus közvetített Goár alán király és az aremoricaiak között. Az alánok Germanus beavatkozására átmenetileg visszavonultak, de véglegesen csak akkor voltak hajlandók lemondani Aetius által elrendelt aremoricaiak elleni hadjáratukról, ha Germanus Aetiustól vagy a császártól hoz ilyen értelmű utasítást. Germanus Ravennába utazott és ott megszerezte a császár beleegyezését, de 445 júliusában, még Ravennában meghalt. Aremoriciában közben Tibatto vezetésével kitört a felkelés, ami azután semmissé tette a Germanus által kieszközölt császári döntést, és a római és alán csapatok megtorló hadjáratát váltotta ki¹⁸⁴.

A Germanus-életrajz elbeszélése azt mutatja, hogy 1./ 437 és 444 között Arēmoricanak az alánok által meg nem szállt területén voltak bagaudák, különben az alánok Aetius utasítására megindult hadjáratának semmi értelme nem lett volna. 2./ A terület egyes részei a birtokos osztályok kezén lehettek, mert aligha képzelhető el, hogy Germanus a bagaudák követségét vállalta volna Goárnál, és különösen a ravennai udvarnál. 3./ Goár visszavonulása és Germanus Ravennába indulása után a terület egészét bagauda felkelés árasztotta el, amit a Germanus-életrajz

Tibatto vezetőszerere való utalása bizonyít. Tibatto 435-437-ben bagauda felkelés vezére volt "Gallia ulterior"-ban. Nyilván bagauda felkelést vezetett most is Aremoricában, amit "Gallia ulterior"-ral azonosíthatunk. Hericus verses Germanus-életrajza különösen világosan mutatja, hogy nem a Bretagne-félszigetet, hanem a Szajna és a Loire közti vidéket kell itt Aremorica alatt értenünk¹⁸⁵.

4./ A felkelés azért bukott el, mert a ravennai kormányzat az alánokban olyan helyi katonai szövetségesekre lelt, akik maguk is érdekeltek voltak a felkelők leverésében¹⁸⁶.

Tibatto második felkelését legkésőbb 446 január 1-ig leverték - ezt mutatja Merobaudes ekkor, Aetius harmadik consulságának kezdetén elmondott panegyricusa, melynek Aremorica megbékítésére utaló sorai kétségtelenül egy bagauda jellegű mozgalom felszámolásáról szólnak. Ezt bizonyítják a panegyricus Rutilius Namatianus és a "Querolus" c. vigjáték már idézett soraival párhuzamba állítható kifejezései¹⁸⁷. Merobaudes utal arra, hogy bár az aremorikai paraszt "a barázdát gót ekével szántja, mégsem kíván a szomszéd nép barbár sorstársa lenni". Korábban Salvianusnál olvashattunk hasonló értelmű sorokat¹⁸⁸. Merobaudes itt kétségtelenül a bagaudák és a gótok közötti korábbi együttműködésre gondol¹⁸⁹, bár e költői sorokból aligha lehet a felkelők és a barbárok közötti együttműködés közelebbi formáit kikövetkeztetni. Mégis ezen az alapon feltételezhetjük, hogy a Merobaudes által leírt várostrom alkalmával a várat a bagauda felkelők és a barbárok közösen

védtek a rómaiak seregeivel szemben¹⁹⁰.

6./ Az utolsó galliai bagauda megmozdulások

446 után Gallia területén nem voltak a korábbiakhoz hasonló bagauda felkelések. Mindössze két esemény kapcsolódik nevükhöz 448-ból: Tours-t ellenük védte Maiorianus, és Eudoxius nevű vezetőjük is ebben az évben menekült a hunokhoz. Ezek az utolsó híradásaink a galliai bagaudákról.

Tours 448 évi védelméről Sidonius Apollinaris tudósít Maiorianusról mondott dicsőítő beszédében¹⁹¹. Nem derül ki világosan Sidonius szavaiból, hogy kitől védte meg Maiorianus a toursiakat, de a kutatók elég egyértelműen a bagaudákat tekintik itt Maiorianus ellenfeleinek¹⁹². A város az aremorica bagaudák fő működési körzetében, a Loire partján fekszik, és elfogadhatunk annyit a "Liber de compositione Ambasiae" bagaudákra vonatkozó regényes részletéből, hogy a III. században is a bagauda mozgalom egyik szintere volt. Ezzel igazoljuk, hogy 448-ban Maiorianus a bagaudák ellen védte a toursiakat. Ezeket a "háborútól féltő toursiakat" /Sidonius/ mi azokkal az aremorica, pontosabban Loire és Szajna közötti társadalmi rétegekkel, a birtokos osztályokkal azonosítjuk, akiknek érdekében Germanus püspök Goár alán királynál, illetve a ravennai udvarnál közvetített. Sidonius szavaiból nem derül ki az sem, hogy Maiorianus itt egy kitörni készülő bagauda felkelés ellen védte-e ezeket a birtokosokat, vagy egy tényleges bagauda felkelést vert le. Mindenesetre

annyi kiderül Sidonius soraiból, hogy a toursiakat fenyegető bagaudáknál a frankok jóval nagyobb veszélyt jelentettek ekkor a birodalomra nézve.

A bagaudák a 440-es években már aligha tudtak együttműködni Galliában a "hospitalitas" elvei szerint megtelepített barbárokkal, sőt azok az alánok esetében pl. határozottan szembefordultak velük, általában pedig kiszolgálták a római érdekeket. A "hospitalitas" mellett ebben az irányban hatott a ravennai kormányzat diplomáciai tevékenysége is, mely a birodalmat fenyegető hun invázió ellen szövetségeseket keresett és talált a megtelepített barbár népekben. Hozzá kell ehhez tannünk, hogy a "hospitalitas" alkalmazásának hatása a provincia társadalmi fejlődésére önmagában is fékezte a bagauda mozgalom lendületét.

Barbár "hospes"-ek lakták 448 körül azoknak a galliai területeknek jó részét, ahol korábban a bagaudák tevékenykedtek. Ezért hanyatlott le 445 után a bagauda mozgalom Galliában. Mindezek alapján feltételezzük, hogy Maiorianus csak egy kitörni készülő felkeléstől védte a toursiakat, s a felkelés kirobbanását sikerült megakadályozni.

Megerősíti ezt a "Chronica Gallica" ama közlése is, mely szerint Eudoxius orvos, aki "ekkoriban a bagaudák mozgalmához csatlakozott, a hunokhoz menekült"¹⁹³. Salvianus¹⁹⁴ szavai teljesen érthetővé teszik, hogy egy "tapasztalt" orvos, aki aligha tartozott a kizsákmányoltak-

hoz, a bagaudákhoz csatlakozott. Ha pedig elfogadjuk Maiorianus toursi szerepléséről levont következtetésünket, ez magyarázatot ad arra is, hogy miért nem beszél a "Chronica Gallica" szerzője Eudoxiusszal kapcsolatosan felkelésről. Eudoxius 448 előtt valamikor, talán Tours környékén csatlakozott a bagaudához, akik újabb felkelés kirobbantására készültek. Mozgalmukat azonban elfojtották, még mielőtt felkelésük kirobbant volna, mint ahogy annak idején Goar is a korábbi felkelések megbosszulására és egy új felkelés megakadályozására indult. Eudoxius egy ilyen felkelést megelőző terrorakció elől menekülhetett el, s lehet, hogy ezt az akciót Maiorianus vezette. A birodalom területén élő barbár népek bagaudákkal szemben megváltozott magatartása és a ravennai kormányzat hunok elleni diplomáciai tevékenysége miatt Eudoxius nem számíthatott másutt menedékre, mint a hunoknál.

Felmerült a kérdés, hogy 451-ben Attila hunjai és a bagaudák szövetségben voltak-e? Erre nem lehet határozottan válaszolni a "Chronica Gallica" Eudoxius meneküléséről beszámoló részlete alapján. Bár Eudoxius Attilához menekült, de Attila nem támaszkodott a népi mozgalomra. A hunok a barbár vezérekkel, fejedelmekkel szövetkeztek az általuk elnyomott tömegek kifosztása érdekében. Eudoxius, mint bagauda vezető, nem volt megfelelő ilyen szövetségesnek. A hunok galliai hadjárata /451/ is ezt mutatja: míg a korábbi barbár inváziók a bagauda mozgalom meg-

élénkülését eredményezték, addig a 446-tól hanyatló galliai bagauda mozgalom a hunok pusztításai hatására nem kapott új erőre¹⁹⁵.

Jordanes amikor a catalaunumi csatában résztvevő népeket felsorolja, az aremoricaikat és a "laeti"-t a rómaiak szövetségesei között említi¹⁹⁶. Mivel egyes kutatók a Jordanes felsorolásában szereplő aremoricaikat, mások pedig a "laeti"-t a bagaudákkal azonosították, mindkét csoport pontos körülhatárolása szükséges ahhoz, hogy a bagaudák 451-ben tanúsított magatartását körvonalazni tudjuk.

A catalaunumi csatában Aetius szövetségeseiként emlegetett aremoricaiak szerintünk azok a brittek voltak, akik az V. század első felében fokozatosan, 446 óta pedig tömegesen telepedtek meg a Bretagne félszigeten, Aremorica nyugati részén. Ahogy Bretagneba való telepedésük is a római birodalomhoz való ragaszkodásukat bizonyította /így találtak menedékre a Britanniát fenyegető barbárok elől/, hűek maradtak Rómához Attilával szemben is, mint ahogy Riethamus nevű királyuk később /448 körül/ szintén a birodalom szövetségese volt¹⁹⁷. Ezek az Aremorica nyugati részén, Bretagneban élő brittek, vagy más szóval bretonok voltak Aetius szövetségesei a hunok ellen, és nem az Aremorica keleti részén, a Szajna és a Loire között élő, °krábban bagauda felkelésekben résztvevő falusiak¹⁹⁸.

A Jordanes által említett "liticiani"-t a kutatók a

"laeti"-vel azonosítják¹⁹⁹. Utaltunk már arra, hogy SIRAGO²⁰⁰ a bagaudákat a félbarbár "laeti"-vel azonosítja, s a bagauda mozgalmat inkább etnikai mint szociális jellegűnek tekinti. Azonban mivel 1./ Salvianus²⁰¹ határozottan azt állítja, hogy akik bagaudák lettek, azok elvesztették korábban élvezett római polgárjogukat, és 2./ mivel a bagaudák között olyan római ill. görög nevű vezéreket találunk, mint Amandus, Aelianus, ill. Eudoxius és Basilius /egyedül Eudoxius kortársának, Tibattónak a neve támasztaná alá SIRAGO hipotézisét/, ezt az azonosítást nem tudjuk elfogadni. Szerintünk 451-ben csak a "laeti", a birodalom területén élő félbarbár népek lehettek Aetius szövetségesei és nem a bagaudák.

Eudoxius hunokhoz való meneküléséből levonhatunk ugyan olyan következtetést, hogy egyes galliai bagaudák kezdetben /448-ban/ Attila sikereitől várták sorsuk jobbrafordulását, de nincs bizonyítékunk arra vonatkozóan, hogy amikor később /451-ben/ Attila seregei benyomultak Galliába, a bagaudák segítették volna a hunokat, vagy hogy a bagauda mozgalom fellendülését eredményezte volna a hunok galliai hadjárata. Bizonyíthatatlan és elképzelhetetlen a bagaudák és a rómaiak együttműködése is a hunokkal szemben, sőt ellenkezőleg: azt tapasztaljuk, hogy ugyanaz az Aetius által szervezett koalíció akadályozta meg Attilát terveinek megvalósításában, amely véglegesen elfojtotta a galliai bagaudák mozgalmát is.

IV. A BAGAUDA MOZGALOM HISPÁNIÁBAN

1./ A szvévek és a bagaudák együttműködése

A bagaudák mozgalmának fellendüléséhez - mint a III. és V. századi galliai események során már láttuk - különösen ott és akkor kedveztek a körülmények, ahol és amikor a római kormányzatnak a pozíciója külső okok, főleg a barbár népek támadásai miatt meggyengült, a római fegyveres erőket ellenséges támadás fenyegetése kötötte le, a lázadásra kész elnyomott tömegek pedig úgy láthatták, hogy a barbárok bevonulása hamarosan bekövetkezik. A bagauda mozgalom a barbár támadások előestéjén vagy azok támadásával egyidőben rendszerint fegyveres felkeléssé vált.

Hispania területén a vandálok, alánok és szvévek Pireneusokon való átvonulása teremtett 409-ben a bagauda mozgalom kibontakozásához kedvező feltételeket. A hispaniai provinciális lakosság osztályai hasonlóan ahhoz, ahogy ez Galliában történt 406 után, eltérő magatartást tanúsítottak a barbár invázióval kapcsolatosan. A kiváltságos osztályok, a nagybirtokos arisztokrácia, a vagyonos katolikus papság, s a városi előkelőségek, merő csapásnak érezték az új helyzet beálltát; az ő szemléletmódjukat tükröző irások kizárólag a barbárok pusztításait emlegetik, s a szolgaságot, "servitus"-t hangsúlyozva rezignált hangon írnak arról is, hogy 441-ben a hóditók a fegyveres dúlás beszüntetésével megtelepedtek Gallaecia, Lusitania, Baetica és Carthaginiensis provinciákban²⁰². Ugyanakkor

a hispániai Orosius, aki az ottani viszonyokat bizonyára jól ismerte, 418-419-ben befejezett művében azt is kénytelen bevallani, hogy vannak rómaiak - bizonynyal a szegény dolgozó osztályok tagjai, mindenekelőtt a parasztok ilyenek, - akik nem cs^opásnak, hanem ellenkezőleg felszabadulásnak találták a barbárok uralmát, miután ez kevésbé volt nyomasztó az imperium általi rendszeres kizsákmányolásnál²⁰³.

A 409 és 429 közötti két évtizedben a római hadsereg, a római diplomácia által a vandálokkal és alánokkal szemben kijátszott nyugati gótokkal együttműködve harcolt a Hispániába telepedett barbárok ellen. De fordulat csak akkor történt a félszigeten, amikor a vandálok és alánok 329-ben Hispániába költöztek át²⁰⁴. Ekkor a római adminisztráció volt a tényleges ura Hispánia nagy részének, de csak átmenetileg, mert 429 után a Gallaeciában megtelepedett szvévek megkezdték a még a rómaiakhoz húzó elemek megtörését.

A szvévek alacsonyabb társadalmi fejlettségi fokon álltak ekkor mint a nyugati gótok, akiknél egy emberöltővel később telepedtek meg a birodalomban. Így az osztálytagozódás kifejlődése, a szvég arisztokráciának a provinciális arisztokráciához való hasonulása nem volt olyan előrehaladott fokon, mint a nyugati gót társadalomban. Ezért ütköztek a szvévek és a hispániai birtokososztályok érdekei: előkelőket, püspököket bántalmaztak és hurcoltak el²⁰⁵, s ezek kénytelenek voltak Aetiuszhoz követéseket küldeni, hogy védelmet nyerjenek a barbárokkal

szemben. A követjárásoknak alig volt valamelyes eredménye²⁰⁶. A következőkben mind a helyi birtokososztályok pozíciója, mind pedig a rómaiak helyzete gyengült Hispániában, mert Rechila 438 és 441 között sikeres hadjáratai eredményeként Gallaeciához még Lusitania, Baetica és Caerhaginiensis egy részét is szvév fennhatóság alá vetette²⁰⁷. Salvianus szavaiból tudjuk²⁰⁸, hogy mind a galliai, mind pedig a hispániai dolgozó tömegek szívesebben vállalták a barbárok fennhatását, mint a rómaiak uralmát.

A tarracoi provincia volt az egyetlen teljes egészében római kézben lévő provincia 441 után Hispániában. A provincia dolgozó lakossága kihasználta a római rend akut válságát: a szvévek további előnyomulásában bizva fegyveres bagauda felkelést robbantottak ki a helyi birtokososztályok és a római uralom ellen.

A ravennai udvar az egész félsziget elvesztésétől félve igen nagy erőfeszítést tett Tarraconensis megtartása érdekében: egyik magasrangu generálisát küldte 441-ben a bagauda mozgalom vérbefojtására. De az első erélyes katonai akció nem tudta végét vetni a hispániai felkeléseknek. Asturiusnak továbbra is Hispániában kellett maradnia. A parancsnokságot tőle átvevő veje, a költőként is ismert Merobaudes pedig a Pireneusok nyugati széle alatt tevékenykedő bagaudák ellen volt kénytelen vonulni 443-ban²⁰⁹.

A több éves véres rendcsinálás 446-ra annyira megszilárdította a rómaiak helyzetét Tarraconensisben, hogy - igaz, eredménytelenül - most már Carthaginiensis és Baetica visszafoglalására merték elküldeni a római csa-

patokat. A bagauda mozgalomban beállott nyugalom azonban csak vihar előtti szélcsendnek bizonyult. Rechiárszvév király 448-ban támadni kezd. Majd 449 elején nyugati gót királylányt véve feleségül, azoros szövetségre lép a birodalom ellen a gótokkal. Ez a szövetség egyelőre megpecsételi a római fennhatóság sorsát Hispánia észak-keleti csücskében is, hiszen a még római kézen lévő egyetlen provinciát most mindenfelől a közös fellépésre készülő szvévek és gótok fogják harapófogóba. 449 februárjában a szvév király csapatai Tarraconensis szívébe, Vasconiába nyomultak be²¹⁰, s így közvetlen összeköttetésre nyílt mód a szvévek és a nyugati gótok között. A barbárok megjelenése jeladás Tarraconensis bagaudáinak, akikről pár évig hallgattak a források, hogy újra akcióba lépve meggyorsítsák a gyülölt birodalmi berendezkedés felszámolását. Basilius²¹¹, miután bagaudák gyülekeztek össze Tyriasso városának templomában, nagy merészen római szolgálatban álló foederatus katonákat támadt meg és mészárol le; emberei halálos sebet ejtenek a templom püspökén, Leon is. A vállalkozás olyan vakmerő volt, hogy még a római felsőbb körök nézeteit valló, s így a bagaudákkal éppen-séggel nem rokonszenvező Hydatius is kénytelen elismerni a bagaudákat vezető férfinak rendkívüli bátorságát. Basilius felkelése nyomán sor került a római rabszolgatartó világ környékbeli összes ellenségeinek közös fellépésére. Rechiar 449 júliusában meglátogatta apósát, a nyugati gót királyt Galliában, ahonnan gót csapatokkal megerősítve tárt vissza szvév sereg Galliába. Ehhez az

egyesült szvév-gót haderőhöz csatlakozott azután Tarraconensisben Basilius, a bagaudák vezetője is. Így dúlták végig a provincia központját, Caesaraugusta vidékét, s vették be Ilerda városát, sok foglyot vive magukkal²¹².

Ezután 453-ig szűkebb hazájáról, Hispániáról alig akad irnivalója krónikásunknak, Hydatiusnak, s ezt bizonyosan nem kizárólag az okozza, hogy pár évig Attila tevékenysége minden mást elhomályosítóan a nyugatrómai lakosság figyelmének a homlokterébe került. Egyszerűen arról van szó, hogy a szvévek elérték a maximumot, amit kívánhattak: gyakorlatban az egész Ibér-félsziget urai lettek. A birodalom agyonsanyargatott dolgozó tömegei is elérték azt, amiért a bagaudák harcba szálltak: kevés helytől eltekintve mindenütt megszabadultak az imperium szociális rendjének keretei között rájuk nehezedő kizsákmányolástól és elnyomástól. Végül a római kiváltságos osztályoknak Hispánia földjén maradt tagjai önmagukban nem sokra mehettek volna a győztes barbárok ellenében, a központi kormánytól viszont semmi segítséget nem várhattak, míg minden fellelhető fegyveres erőt, minden diplomáciai erőfeszítést a nyugatrómai birodalmat szétzuzással fenyegető Attila kötött le.

453-ban aztán újra zajlani kezdenek az események. Hispániának az imperium testéről való leválasztása 449-ben a bagaudák, szvévek és a nyugati gótok együttes fellépésének volt köszönhető. Ez a birodalom-ellenes összetartás a következő években is megmaradt. Az, hogy 451-ben Attilával szemben a nyugati gótok Aetiusnak segít-

séget nyújtottak, pusztán pillanatnyi érdekük követelte meg: Gallia hun inváziójától a nyugati gótok is tartottak. Különben azonban a catalaunumi csatában elesett I. Theodorich közvetlen utódjának, Thorismundnak az ural-
kodása alatt /451-453/ ugyanaz a leplezetlenül Róma-ellenes irányzat maradt a domináns²¹³, amely 425 óta jellemezte a nyugati gótok politikáját. De időközben a nyugati gótok társadalmán belül gyökeres változások mentek végbe. A római birodalom területén eltöltött nyolc évtized igen erősen meggyorsította az osztálytagozódást a germán népen belül. A meggyazdagodó gót arisztokrácia, elszakadva a közönséges gótok tömegeitől, egyre közelebb került a római kiváltságos osztályokhoz. Ennek a folyamatnak a külső jeleként meggyorsult a romanizáció. A római kódexek számos rendelkezését átvevő gót törvénykönyvek éppen úgy az imperium társadalmi strukturájához való hozzá hasonulás jelei, mint az, hogy a gót királyfi a római művelt körök ifjaihoz hasonlóan római jogon és Vergilius olvasásán nevelődik²¹⁴. Eme belső fejlődés eredménye, hogy 453-ban a Rómával szemben ellenséges Thorismund ellen a Róma-barát párt élén álló testvérei összeesküvést szöttek és meggyilkolták²¹⁵. Trónját II. Theoderich foglalta el, aki gyökeresen szakítva az eddigi nyílt Róma-ellenes politikával, ismét a birodalom fennhatóságát elismerő szövetséges szerepét vállalta.

A szvévek továbbra is megmaradtak az eddigi határozottan Róma-ellenes politikánál. Egész Hispánia feletti uralmuknak azonban nem volt többé alapja, mihelyt a nyugati gó-

tok hadereje Róma érdekeinek védelmezőjeként készült sik-
ra lépni. Ez ad magyarázatot arra, hogy 453-ban Rechiar
szvév király békét köt a rómaiakkal, sőt Tarraconensis
és Carthaginiensis provinciákat is újra római fennható-
ság alá engedi át.²¹⁶

A római közigazgatás mindenhatóságának a felelevenedése
egyét jelent a római birodalom szisztematikus kizsákmá-
nyoló gépezetének a dolgozó alsó néposztályok nyakába
szakadásával. Nem csoda, ha a bagauda mozgalom Tarraco-
nensisben ismét fellángol. Ekkor mutatkoztak aztán meg a
nyugati gót társadalom szerkezetében beállt átalakulás
következményei teljes élességükben: míg 449-ben a gót
haderő Basilius bagaudáival menetelt a tarraconensisi
római uralom ellen, most a gót arisztokrácia a római
uralkodó osztályok szövetségeseiként vérbefojtotta a ba-
gaudák felkelését²¹⁷.

Ezzel Hispániában is a galliaihoz hasonló helyzet kö-
vetkezett be. A bagauda mozgalom fellendülésének korában,
a III. században és az V. század 40-es éveitől a bagau-
dák Róma-ellenes felkelései kölcsönhatásban voltak a bar-
bároknak a birodalom ellen indított támadásaival. A 440-es
évek után a barbárok által megszállt területeken nem volt
ok újabb bagauda felkelésre, mert megszűntek a római ad-
minisztráció tulkapásai. A római kormányzat kezében maradt
területeken pedig Róma fel tudta használni a bagaudák
ellen a barbár "foederati" katonai erejét. Ebben a harc-
ban a barbárokat a "hospitalitas", és a soraikban nagy
mértékben előrehaladott osztálytagozódás tette érdekeltté.

2./ Tévesen bagaudának minősített megmozdulások az
V. század második felében

Az ókori források által bagaudának minősített utolsó megmozdulás Gallia területén 448-ban történt: Eudoxius hunokhoz való menekülése; Hispániában pedig 454-ben: Frederich, a nyugati gót király fia ekkor verte le a tarraconensisi bagaudákat. Ókori és koraközépkori forrásaink ezeknél a későbbi megmozdulások résztvevőit nem neveznek bagaudáknak. Néhány kutató ennek ellenére mégis bagauda megmozdulásnak minősít későbbi eseményeket is. Röviden ki kell térnünk ezekre.

Hispániában Maiorianus állítólag a bagaudák ellen lépett fel a 458-460-as években. DMITREV²¹⁸, akiknek bagaudákkal foglalkozó cikkében szerepel ez a megállapítás, ennek igazolására sem ókori forrást sem modern feldolgozást nem idéz. Lehetséges, hogy GIBBON²¹⁹ nyomán haladt, aki Priscos²²⁰ egy töredékéből alaptalanul a bagaudákra vonatkozó következtetést vont le.

A nyugati gótok által 498-ban kivégzett hispániai "tyrannos"-t, Burdunelust tartja DMITREV²²¹ - alaptalanul - az utolsó bagauda vezérnek. A szerző itt sem egykoru forrásra, hanem ALTAMIRA munkájára²²² támaszkodik, aki Burdunelust bagauda vezérnek nevezi /és helytelenül Burdurellus néven emlegeti/, bár azok a kutatók, akik az ide vonatkozó eredeti forrásokat valóban használták is, nem tartják bagauda vezérnek Burdunelust²²³. Burdunelus felkelése akkor tört ki, amikor a frankok és nyugati gótok éles ellentétbe kerültek egymással a Gallia feletti

uralomért: Burdunelus /498/, majd utóbb Petrus /506/ a nyugati gótok ellen irányuló frank offenzíva idején kelt fel a nyugati gótok ellen. A nyugati gót állam területén romboló parasztok ebben a harcban inkább a frankok, mint a gótok győzelmét kívánták. Nem azért, mert a gót királyi család arianus, a frank pedig katolikus volt, hanem mert a frankok társadalma és állama sokkal inkább mentes volt a római rabszolgotartás maradványaitól, mint a nyugati gótoké. Ilyen alapon feltételezhetünk ugyan szociális tartalmat Burdunelus és Petrus "tyrannis"-a mögött, azonban ez nem elégséges ahhoz, hogy megmozdulásaikat bagauda megmozdulásnak minősítsük.

Az osztályharc tovább folytatódott a római birodalom bukása után is, de a bagauda mozgalom a "falusiak" osztályharcának csak a későrómai császárkori Galliára és Hispániára jellemző formája.

V. A B A G A U D A M O Z G A L O M S Z E R E P E
A R A B S Z O L G A T A R T Ó T Á R S A D A L O M
B U K Á S Á B A N

I./ A bagauda mozgalom osztálybázisa

Az előző fejezetekben elmondottak igazolják, hogy a bagaudák mozgalma a késő-római császárkor fejlődésének egyik fontos momentuma, a korabeli Gallia és Hispánia falusi lakossága osztályharcának jellemző formája. A galliai és hispániai mezőgazdasági lakosság tiltakozását jelenti ez a mozgalom a nyugatrómai birodalom által képviselt társadalmi berendezés ellen. A bagauda felkelések leverése a nyugatrómai kormányzat számára azonban nem egyszerűen katonai feladatot jelentett. A kormányzatnak egész sor fontos politikai döntés meghozatalánál is figyelembe kellett vennie a bagaudákat.

A bagaudáknak a nyugatrómai birodalom politikai történetében és a római rabszolगतartó társadalom bukásában játszott szerepe tisztázásához meg kell vizsgálnunk a mozgalom osztálybázisát.

A III. századi felkelésekről beszámoló források egyértelműen bizonyítják, hogy a bagaudák a falusi földművelő népességből toborzódtak. Az ilyen kifejezések, mint az "agrestes", "agricolae", "arator", "pastor" a latin "rusticus" szóval foglalhatók össze, és görögre az "agroikios" kifejezéssel fordíthatók, azonban nem segítenek bennünket a résztvevők jogi helyzetének meghatározásában²²⁴. Az V. századi felkelések okairól és résztve-

vőiről Salvianus számol be legrészletesebben. A bagauda mozgalom okait Salvianus a korabeli szociális nyomorúságban, a birák, az adószedők, általában a hatalmasok visszaéléseiben látja. Ha nem is tudnánk más forrásokból, hogy mindez a falusi lakosságot sújtja legjobban, kiderül ez forrásunknak a pártfogoltjaikat földesekéből kiforgatól patronusok tulkapásait elítélő soraiból is. Általában a parasztságot jelölhetjük meg a bagauda mozgalom résztvevőinek az olyan V. századi források alapján is, mint a "Querolus", vagy Merobaudes, és minden bizonnyal első sorban a parasztságra vonatkoznak a "Chronica Gallica" szerzőjének és Hydatiusnak eléggé általános kifejezései is. Ezen kívül feltételezhetjük a városi lakosság alsó rétegei egy részének csatlakozását a bagaudákhoz, különösen Hispániában, ahol megmozdulásaik eléggé a városokhoz kapcsolódtak, bár a korabeli krónikák kifejezetten nem emlékeznek meg a városi szegénység e megmozdulásokban való részvételéről. Eudoxiusnak, az orvosnak a bagaudák közötti szereplését olyan eseményeknek tartjuk, mely a korabeli források alapján tökéletesen érthető, de további általánosításra egyedi volta miatt nem tekinthetjük alkalmasnak²²⁵.

A bagauda mozgalomra vonatkozó késő-ókori források azt mutatják, hogy a kizsákmányolt falusi lakosság különböző csoportokra osztása ebben a korban csak jogi szempontból volt fontos: a rabszolga, libertinus, inqui-
linus, colonus kifejezések a többlettermék kisajátításának különböző formáit jelentették, és nem a kizsák-

mányolt termelő népesség egyes csoportjai közötti tényleges társadalmi különbségeket.

Egyetértünk KORSUNSZKIJ²²⁶al abban, hogy a nyugatrómai birodalom paraszti lakosságának különböző csoportjaitól a földtulajdonosok által kisajtolt többlettermék normája egyformán igen magas volt, és abban is, hogy a rabszolgatartó társadalmat, annak jogi normáit, politikai nézeteit és intézményeit konzerváló állam fennállása a kizsákmányolás normáját csak még fokozta. Mindez szerintünk azt jelenti, hogy a kizsákmányolt "falusiak" - az őket különböző csoportokra osztó jogi megkülönböztetéseket figyelmen kívül hagyva - osztályharvukban egységesen fordultak a föld birtokosai és a római állam ellen. Véleményünk szerint a falusi lakosság osztályharcára ezért nem használták a Codex Theodosianusnak a parasztság különböző csoportjaira vonatkozó jogi kifejezéseit már a kortársak sem. Forrásaink a korabeli kizsákmányolt mezőgazdasági lakosságot a társadalmi helyzet és az osztályharc szempontjából egységesnek tekintik - a tényleges helyzetnek megfelelően.

2./ A bagaudák forradalma vagy szociális tömegmozgalma?

KORSUNSZKIJ²²⁷ tömör összefoglalása szerint a polgári kutatók igyekeznek elleplezni a késő-római császárkori népi mozgalmak és a rabszolgatartó társadalom antagonisztikus osztályellentétei közötti összefüggéseket. Voltak polgári kutatók, akik tagadták a bagaudák mozgalmának történelmi jelentőségét /vagy úgy, hogy a népi mozgalmak tényét kétségbevonták, vagy pedig úgy, hogy banditizmus-

nak minősítették azt/, mások viszont ellenkezőleg a bagaudák, agonisztikusok, stb., forradalmáról beszéltek, mellőzve a felkelések méreteinek, osztálybázisának, jellegének részletes vizsgálatát.

A marxista kutatók a késő-császárkori népi mozgalmakat a rabszolgatartó társadalomból a feudalizmusba való átmenet részeként vizsgálják, de abban már megoszlik a marxista kutatók véleménye is, hogy milyen szerepe van ebben a folyamatban a népi mozgalmaknak²²⁸. Ha két egymással leginkább szembenálló nézetet akarjuk bemutatni, DMITREV és KORSZUNSZKIJ véleményét kell idéznünk. DMITREV cikkei szerint /a 1940-es években írta őket/ a bagaudák mozgalma a parasztok, rabszolgák és colonusok forradalma volt. KORSZUNSZKIJ viszont /a rabszolgatartó társadalomból a feudalizmusba való átmenet kérdéseiről a Szovjetunióban lefolyt vita után, 1957-ben/ tagadta, hogy a bagauda mozgalom politikai forradalom lett volna. Ezzel szemben olyan szociális mozgalomnak tekinti a bagaudák megmozdulásait, melyek hozzásegítettek a nyugatrómai birodalom és a rabszolgatartó rend bukásához²²⁹.

KORSZUNSZKIJ azonban DMITREVvel vitázva maga is tulajdonságokba esik, mikor a bagaudák célkitűzéseit meghatározatlanoknak, a mozgalom politikai eredményeit korlátozottanak, általában az egész mozgalmat gyengének tartja. Ilyen előzmények után eléggé ellentmondásosnak érezzük KORSZUNSZKIJ következő megállapítását: "A bagaudák felkelései ellenséges magatartásra ösztönözték a néptömegeket a római rabszolgatartó állammal szemben, és Gallia valamint

Hispánia lakossága széles rétegeinek ez a birodalom iránti engesztelhetetlensége, még ha sok esetben a harcnak csak a passzív formájában nyilvánult is meg, megingatta a római állam helyzetét"²³⁰. Hogyan ösztönözheti egy meghatározatlan célkitűzésű, gyenge önmagában korlátozott politikai eredményeket felmutató népmozgalom a tömegeket olyan elkeseredett ellenséges magatartásra a fennálló államhatalommal szemben, hogy az megingatja az illető állam helyzetét? Különösen kérdéses ez akkor, ha a gyenge népmozgalom hatása "sok esetben a harcnak csak passzív formájában" nyilvánul meg. DMITREV értékelését a bagauda forradalomról túl fényesnek, KORSZUNSZKIJ ítéletét a gyenge, meghatározhatatlan célkitűzésű, és az osztályharcnak sok esetben csak passzív formájára ösztönző bagaudákról pedig túl sötétnek tartjuk.

A bagaudák szociális tömegmozgalma történeti értékelésénél abból kell kiindulnunk, hogy mozgalmuk részét képezi csupán a rabszolgatartó társadalomból a feudalizmusba való átmenet folyamatának. E folyamat részei: a népi mozgalmak egész sora; a különböző barbár népek ismételt Róma elleni támadásai, több barbár nép letelepedése római területeken, a rabszolgatartói tulajdonviszonyok bomlása, a feudalizmus csiráinak megjelenése, és a nyugatrómai állam bukása. Mindezek együttesen játszottak közre abban a társadalmi forradalomban, mely a rabszolgatartást és feudalizmussal váltotta fel.

Ebben a sokszorosán összetett társadalmi forradalomban a bagaudák pozitív részeredményeket vivotak ki.

Mozgalmuk csaknem két évszázadon át élesztette Gallia és Hispánia kizsákmányolt lakosságának ellenszenvét a rabszolgatartás és Róma ellen. Gyakori felkeléseik elősegítették a barbár támadások sikereit, és legalább átmenetileg lekötötték a kormányzat katonai erőit. A ravennai kormány több törvényt hozott a bagaudák megfékezése, vagy megbékítése érdekében. Felkeléseik megelőzése volt az egyik oka annak, hogy a kormány barbár népeket telepített le római területeken. Azok a kis körzetek, ahol sikerült átmenetileg megvetni lábukat, menedékhelyül szolgáltak a környék kizsákmányoltjainak. Amikor szerencsés esetben jelentős területeket sikerült ideiglenesen hatalmukba keríteni, "államot" szerveztek ott, s az ösztönösség szabta határok között lehetséges korlátozott tudatossággal teremtették meg sajátos társadalmi berendezkedésüket. /Kétségtelen, hogy inkább az ösközösség reminiszcenciái jellemzik a "Querolus"-ból ismert berendezkedést, és nem a feudalizmus jellemző vonásai. Ezért azonban épp úgy nem marasztalhatjuk el őket, mint ahogy a nyugati gótoktól sem kérjük számon, hogy miért nem számolták fel a nyugatrómai birodalmat pl. 410-ben./

A bagaudák szociális tömegmozgalmának eredményei fontos alkotórészt képezik annak a társadalmi forradalomnak, mely felszámolta a rabszolgatartó rendet, és megteremtette a feudalizmust.²³¹

J E G Y Z E T E K

I. A BAGAUDÁK

1./ A "bagauda" szó jelentése

- 1./ DOTTIN 1918 63.
- 2./ CIL III 15130; XI 287.
- 3./ SEECK, RE II. 1896 2766; WALDE-HOFFMANN, I.³ 1938 93;
DOTTIN 1918 230.
- 4./ "Bagauda": THOMPSON 1948 68; "bacauda": THOMPSON
1952 11; 1960 165; JONES 1964 264.
- 5./ DOTTIN 1918 129; WALDE-POKORNY, II. 1927 93; WALDE-
HOFFMAN I³, 1938 93.
- 6./ ZEUSS, I. 1853 20.
- 7./ ZEUSS, II. 1853 753.
- 8./ ZEUSS, I. 1853 20; II. 753.
- 9./ DU CANGE, I. 1883 521; HUDEMANN 1872 8.
- 10./ De pass. s. Thebeorum, I. 59-66.
- 11./ Végül idézzük itt két mult századbéli magyar szerző
nevét: IRMESI-HOMONNAI Imre 1832-ben megjelent Eut-
ropius fordításához csatolt magyarázataiban így irt
a bagaudákról: "a Bagaudae ős celta szótól ered:
így hivatott az a felkelt sereg, melly a római tisz-
tikar istentelensége miatt fegyvert fogott". Ma már
nem egészen világos, hogy mit értett a szerző a
"tisztikar istentelensége" alatt, hogy vajon a ke-
resztényüldözésekre gondolt-e, vagy a római kato-
natisztek kegyetlenségére, vagy esetleg a "tisztek"
alatt magistratusokat értett. FINÁLY Gábor 1884-ben

megjelent latin szótárában a "Bagaudae" címszóhoz a következő megjegyzést fűzte: "igy nevezték Galliában azt a népet, mely Diocletianus császár alatt fellázadt". A bagaudák nem voltak ugyan külön nép, de a "Bagaudica rebellio" valóban "nép- vagy pórlázadás" volt, mint FINÁLY írja /IRMESI-HOMONNAI 1832 180; FINÁLY 1884 230/.

- 12./ GRACIANSZKIJ-SZKAZKIN 1952 72; DMITREV 1951 101.
- 13./ Mamertinus, Pan.Lat. II/10/ 4, 3-4; Pan. Lat. III/11/ 5, 3; Incerti pan. Max. et Const. d., Pan. Lat. VI/7/ 8, 3.
- 14./ Mamertinus, Pan. Lat II/10/ 4, 4.
- 15./ DUPRAZ 1961 89.
- 16./ Lib. de Caes. 39, 17-20.
- 17./ Brev. 9, 20, 3.
- 18./ Salvianus, De gub., 5, 22.
- 19./ Chron. Gall. a CCCCLII., 117, 119, 133.
- 20./ Versio Graeca hist. Rom. Eutropii., 9, 20, 3.
- 21./ Az adatokat összegyűjtötte: HOLDER, I. 1896 331; III. 790. Feltűnő, hogy a rendelkezésünkre álló források csak egyházi személyeket hívnak Bacauda-nak!

2./ A "latrones" és a bagaudák

- 22./ Pl. a "Cambridge Ancient History" XII. kötetének szerzői következetesen rablóknak /brigandage/ minősítik a bagaudákat: p. 267 /OERTEL/, 287 /COLLINGWOOD/, 327 /MATTINGLY/. A "latrones" és bagauda közötti különbségre felhívja a figyelmet: WALLACE-

HADRILL 1961 215.

23./ DMITREV 1951; PFAFF, RE XII. 1924 978-980.

24./ Lib. de Caes., 39, 17.

25./ "Querolus", ed. EMRICH, p. 66.

26./ SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 22.

27./ Eutropius, Brev., 9: 20, 3: "levibus proeliis";
Orosius. Hist., 7: 25, 2: "imperitam et confusam
manum".

28./ Zosimus, Hist. nova, 6: 2, 5.

29./ Rutilius Namat., De reditu suo, 1: 213-216, és
"Querolus", ed. EMRICH, p. 66-69, a rabszolgatartók,
nagybirtokosok elleni harcról.

30./ Zosimus, Hist. nova, 6: 5, 3; Salvianus, De gub. dei,
5: 22 Chron. Gall. a. CCCCLII, 117.

31./ Chron. Gall. a. CCCCLII, 133: Eudoxius.

32./ STAJERMAN 1957 176.

33./ DMITREV 1940 103; THOMPSON 1952 14; v.ö. még: OLIVA
1962 121-126.

34./ SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 21, 23; a forrásanyag össze-
állítása ugyanott a 38-40 és 53-58 sz. jegyzetekben.

35./ Herodianus, 1: 10.

36./ SHA, Pescennius Niger, 3: 3-5.

37./ STEIN, RE XIV. 1930 2193

38./ DMITREV 1940 103.

39./ THOMPSON 1952 13, 14.

40./ DMITREV 1940 103: "a bagaudák mozgalmának kezdete",
THOMPSON 1952 14: "a bagauda mozgalom nyitánya".

- 41./ CIL XIII 259; 2289; 3689; vö.: HATT 1959 378.
42./ Eutropius, Brev. 9: 4 "bellum civile quod in Gallia motum fuerat".
43./ WITTIG, RE 15/1931/ 1268-1269.
44./ HUDEMANN /1872 7/ és BURCKHARDT /1880 328/ ez utóbbi álláspont felé hajlanak.

II. A BAGAUDÁK DIOCLETIANUS KORÁBAN

1./ Voltak-e bagauda felkelések 269 és 280 között?

- 45./ JULIAN, IV. 1929 585.
46./ A bagauda mozgalom történetének forrásait elemezve /CZUTH 1965 21-22/ elmondottuk, hogy az Autun bagaudák általi lerombolásáról szélteben elterjedt nézet J. LIPSIUSnak a XVI. században Tacitus Annales-éhez /3: 43, 1/ fűzött kommentárján alapszik, ami később Eumenius panegyricusának szövegkiadóit a kódexben álló olvasat ellenére is a szöveg megváltoztatására bírta. A történészek ezt a megváltoztatott szöveget használva próbálták igazolni, hogy Autunt 269-ben nem az Eumenius szövegét őrző kódexek által említett batavusok, hanem a bagaudák foglalták el. A gall ellen-császárok történetének és éremverésének részletes elemzése /HIRSCHFELD 1897; DAMERAU 1934; ELMER 1941; v.ö.: még a barbár népek 250-280 közötti galliai betöréséről és a korabeli galliai pénzleletekről: KOETHE 1950/ kellett ahhoz, hogy GALLETTIER /1949/ a panegyricusok kiadásában a kódexekhez hűen közölje újra a szöveget. De hogy az összefoglaló művekben is batavus

zsoldosok szerepeljenek mindenütt Autun elfoglalói-ként, ahhoz még bizonyára hosszú időre lesz szükség. Pl. A "Világtörténet" 2. kötetének 24. fejezetét E.M. STAJERMAN /1956 754/ írta. Itt azt olvashatjuk, hogy Augustodunumot a bagaudák rombolták le, és Tetricus ellencsászár is miattuk adta meg magát Aurelianusnak. A szerző DMITREV /1940/ cikke alapján dolgozott, mert a kötet bibliográfiájában ez a cikk szerepel a bagaudákról, és a III. századi válságról szóló művében is erre a cikkre hivatkozik, mikor Autun pusztulásáról is /STAJERMAN 1956 859; 1957 423/. KURSZUNSKIJ /1957 73-74/ részletes elemzés után elvetette ezt az álláspontot, de a "Szovjet Történelmi Enciklopédia" 2. kötetében a "bagauda" címszó DMITREV /1962- 28-29/ tollából jelent meg, ahol ismét azt olvashatjuk, hogy a "III. század 70-80-as éveiben a mozgalom nyílt háborúvá vált", sőt a címszóhoz tartozó térkép magyarázó szövege nem különbözteti meg a galliai ellencsászárok /Postumus, Laelianus, Marius, Victorinus és Tetricus/ által vezetett szeparatista mozgalmakat a "latrones" megmozdulásaitól /Maternus/ és a bagauda felkeléstől /Amandus és Aelianus felkelése, stb./, és ezzel csak további félreértésekre ad alkalmat.

47./ JULLIAN, IV. 1929 590; HATT 1959 225.

48./ Eumenius, Pan. Lat. V/9/ 4, 1; Ausonius, Parentalia, 4: 8-10; DAMERAU 1934 79-80; GENTILHOMME 1943 235, 238; HATT ¹⁹⁵⁹ 223-224.

- 49./ Aurelius Victor, Lib. de Caes., 39: 17 szerint ugyan városokat is megpróbáltak a bagaudák elfoglalni, de forrásaink egyetlen hatalmukba jutott város nevét sem említik. Semmi okunk nincs feltételezni, hogy éppen a mozgalom ilyen korai szakaszában sikerült volna nekik a minden tekintetben oly jelentős Autun elfoglalása.
- 50./ Bár a népi felkelések ekkor semmi esetre sem voltak a 280-as évek bagauda megmozdulásaihoz hasonló méretűek és jellegűek.
- 51./ ELMER 1941 93.
- 52./ DMITREV /1940 106/ és mások is úgy vélik, hogy Tetricus alatt tovább folytatódott az a bagauda felkelés, melynek először állítólag Autun esett áldozatul.
- 53./ SESTON 1946 57.
- 54./ Pl. Eutropius, Brev., 9: 13.
- 55./ ROSTOVTZEFF, II. 1929 205: a város és a falu korabeli ellentétéről beszélve a hadsereg tulkapásait a falusi-paraszt katonák szociális fellépésének tünteti fel, s Autun ostromát a bagaudák első fellépésének minősíti.
- 56./ HENZE, RE II. 1896 2522.
- 57./ Scriptores Historiae Augustae, Proculus et Bonosus, 12-15; STAJERMAN 1957 449.
- 58./ SHA Proculus, 12: 1.
- 59./ THOMPSON /1952 15/ közönséges rablásból meggazdaggott "latro"-nak tekinti Proculust.
- 60./ SHA Probus, 18: STAJERMAN 1957 450.
- 61./ STAJERMAN 1957 176.

- 62./ SESTON 1946 58. Kézenfekvő a következtetés SESTON adatahoz: a barbár támadások által a 280-as évek előtt lerombolt villák ujjaépítése Diocletianus korában részben a bagauda felkelés miatt szünetelt.
- 63./ SESTON 1946 58.
- 64./ GRENIER, ESAR: ed. T. FRANK, vol, III. 1959 602-606.
- 65./ Pan. Lat. VIII/5/ 10, 5; 11, 1; 13, 1; Ammianus Marcellinus 16: 5, 14.
- 66./ A leggyengébb, 78 kg. / hl fajsúlyu magyar búzában számítva 16 millió tonna - hazánk kb. 8 évi, a mai Franciaország kb. másfél évi búzatermése ! Ha szabad ilyen átszámítást végezni /GRENIER arany-frankra számította át az évi adót/.
- 67./ Pan. Lat. III/11/ 5, 3.
- 68./ Pan. Lat. VI/7/ 8, 3.
- 69./ HENZE, RE II. 1896 2455-2457; MELONI 1948 159-164.
- 70./ Eutropius, Brev., 9; 20, 3: "rusticani", "agrestes".
- 71./ Aur. Vict., Caes., 39, 17: "Manu agrestium ac Latronum".
- 72./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 3: "similie monstrorum biformium".
- 73./ Aur. Vict., Caes., 39, 19: "fusus hostibus aut acceptis"; Eutropius, Brev., 9, 20, 3: "Laevibus proeliis".
- 74./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 4.
- 75./ Aur. Vict., Caes., 39, 17: "populatis late agris".
- 76./ Aur. Vict., Caes., 39, 18.
- 77./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 3: "malum"; Pan. Lat. III/11/ 5, 3: "dominatu saevissimo".

- 78./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 4: "te ... oblivionem illius victoriae malle".
- 79./ Aur. Vict., Caes., 39, 17; Eutropius, Brev., 9, 20, 3.
- 80./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10 4, 4.
- 81./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 4: "militaris habitus ignari agricolae"; Orosius, Hist. adv. pag., 7; 25, 2: "agrestium ... imperitam et confusam manum".
- 82./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 3.
- 83./ Aur. Vict. Caes., 39:17; Eutropius, Brev., 9: 20, 3.
- 84./ Talán mégis jogosnak tűnik a kérdés: Mamertinus szavai /"monstrorum biformium, Pan. Lat. II/10/ 4, 3/ vajon nem a két vezérre utalnak-e?
- 85./ Hosszu időbe kerül, míg külföldi könyvtárakból könyveket, különösen pedig muzeumokból éremmásolatokat be lehet szerezni. Így csak megismételhetjük itt, amit más e kérdésről 1965-ben összefoglalóan megfogalmaztunk /CZUTH 1965 23/.
- 86./ SESTON 1946 69.
- 87./ Zonaras, Epit., 12: 31/ kivételével, de ez az egyetlen, méghozzá XII. századi forrás nem elégséges alap ahhoz, hogy ilyen messzemenő következtetést vonjunk le belőle.
- 88./ SESTON 1946 68-69.
- 89./ WIETERSHEIM II. 1880 265; ha WIETERSHEIM gondolatmenetét végigvisszük, Amandus és Aelianus a korábban említett Proculushoz és Bonosushoz hasonló történeti személyeknek tűnnek.
- 90./ THOMPSON 1952 17.

3./ Maximianus hadjárata a bagaudák ellen

- 91./ ENSSLIN, RE VII/A. 1948 2426-2427; GALLETIER I. 1949 21; SESTON 1946 67-68; D'ELIA 1960 172, 179.
- 92./ Mamertinus, Pan. Lat II/10/ 4, 4: "oblivionem illius victoriae malle"; Pan. Lat. III/11/ 5, 3: "non commemoro igitur".
- 93./ Mamertinus /Pan. Lat. II/10/ 4, 3-4/ Maximianus "pietas"-at és "Clementia"-ját emlegeti, szemben a középkori hagiographusokkal, akik vad, kegyetlen uralkodóként jellemzik Maximianust.
- 94./ THOMPSON 1952 17.
- 95./ Aurelius Victor, Caes. 39, 17.
- 96./ SEECK, RE III. 1899 1570-1571.
- 97./ GRAUS 1955 355-356; CZUTH 1965 8-11, 27-28.
- 98./ Diploma Chlodovei II. /ann. 638/: "qui Fossatus dicitur, et quem vulgaris lingua Castrum Bagaudarum appellat", v.ö. JULLIAN, Castr. 1920 109, 112; CZUTH 1965 11, 30.
- 99./ JULLIAN, Castr. 1920 113-115.
- 100./ Vita Baboleni, 19; CZUTH 1965 27-28, 30.
- 101./ CZUTH 1965 13, 30-31.
- 102./ Aurelius Victor, Caes. 39, 17.
- 103./ Quintinus, Rufinus, Crispinus és mások. JULLIAN 1923 367.
- 104./ THIERRY III. 1847 25; DMITREV 1940 111.
- 105./ JULLIAN 1923 378/ jutott erre a következtetésre a legendakörhöz tartozó Passio-k és Vita-k elemzése után.
- 106./ NESSELHAUFF 1938 48-57.

- 107./ JULLIAN /VII; 1926 55/ szerint az első tractusokat 285 körül szervezték meg. ENSSLIN /RE XIV 1948 2495/ és őt követve SESTON /1946 69/ és HATT /1959 240/ egy évtizeddel későbbi időpontra datálják ezt.
- 108./ Mamertinus, Pan. Lat. II/10/ 4, 4: "cum hostem barbarum suorum cultorum rusticus vastator imitatus est".
- 109./ STAJERMAN 1957 270; NOVICKAJA 1961.
- 4./ A bagauda mozgalom a dominatus korában
- 110./ KUZISCSIN 1964 286-287.
- 111./ STEIN 1959 322; HATT 1959 378.
- 112./ GRENIER 1959 602-606; STAJERMAN 1957 455.
- 113./ Anonymus, De rebus bellicis, 4: "exactores ... qui diversis rapinarum artibus collatorum vires exhaustiunt", THOMPSON, Ref. 1952 85-88, 95-96.
- 114./ Pan. Lat. XI/3/ 4, 2: "porro aliae, quas a vastate barbarica terrarum intervalla distulerant, iudicum nomine a nefariis latronibus obtinebantur". DMITREV /1940 111/ ezt a passzust a "latrones" mozgalomra vonatkozó forrásként idézi.
- 115./ Amm. Marc. XXVIII, 2, 10: MARÓTI 1966 159.
- 116./ Amm. Marc. XXVII, 2, 10-11; THOMPSON 1952 17.
- 117./ DMITREV 1940 111; THOMPSON, Ref. 1952 34; 1957 17.

III. AZ V. SZÁZADI BAGAUDA FELKELESEK GALLIÁBAN

1./ A bagauda mozgalom megjelenési formái az V. században

2./ Bagaudák az Alpokban

- 118./ COURTOIS 1955 38-50; DEMOUGEOT 1951 381.

- 119./ STEVENS 1957.
- 120./ DEMOUGEOT 1951 376-397; STEVENS 1957 316-327.
- 121./ Zosimus, 6: 2, 5; felmerül a kérdés, hogy a bagaudák a galliai ellencsászár szövetségeseiként fosztották-e ki, vagy pedig Honorius támogatóiként /a zsákmány fejében/ segítették-e át az Alpokon Sarust? Mindkét kérdésre nemmel kell felelnünk, mert a ravennai kormányzat üldözte a "latrones"-t, s még inkább a bagaudákat, másrészt pedig a korabeli aremorikai bagaudák mind Honoriusától, mind III. Constantinustól függetlenítették magukat. Nincs semmi bizonyítékunk arra, hogy az Alpok vidékén tevékenykedő bagaudákat III. Constantinus szövetségeseiként vagy a galliai frank párttal együttműködő csoportnak tekintsük, mint ezt VÁRADY /1961 234, 238/ teszi.
- 122./ KORSZUNSZKIJ /1957 81/ szerint nem megalapozott az a vélemény, miszerint Sarus seregét jelentős katonai erőt képviselő bagaudák állították volna meg.
- 123./ ALFÖLDI, II. 1926 85.
- 124./ Cod.Theod. VII, 18, 14 /402 okt. 2./.
- 125./ Cod. Theod. VII, 13, 16 /406 febr. 15./; v.ö. SEECK 1919 102 310.
- 126./ Cod. Theod. VII. 18, 15 /406 márc. 24./.
- 127./ Fortunatus, Carm., 1:v2, 19-20; ugyancsak az Alpok vidékén meghuzódó "latrones"-ről szól Sulpicius Severus is: Vita Martini, 5, 4.
- 128./ Érdekes, jelenség, hogy ennek a Sarust megsársoló bagauda egységnek a további sorsáról, vagy leveréséről nem tudunk. Meg kell említenünk itt egy Rómából

előkerült feliratot, mely szerint Marobaudes = aki 443-ban Hispániában a bagaudák ellen harcolt - korábban az Alpok vidékén szerzett katonai érdemeket /CIL VI 1724/. THOMPSON /1956 73/ felteszi a kérdést: kik ellen harcolt az Alpokban Merobaudes? Bizonyítani nem tudjuk, de feltételezhetjük, hogy a bagaudák ellen.

3./ Britanniai hatások az V. század első felének aremorikai eseményeire

- 129./ THOMPSON 1961.
- 130./ Zosimus, 6: 5, 2-3.
- 131./ THOMPSON 1961 165-166.
- 132./ COLLINGWOOD-MYRES 1945 303-304.
- 133./ Zosimus, 6: 10, 2.
- 134./ Gildas, De excidio Britanniae, 20.
- 135./ THOMPSON 1961 167; STEVENS /1957 339-340/ szerint Britanniából a városiak és nem a parasztok üzték el a római adminisztrációt, s ugyanezt az álláspontot képviseli MYRES /1960 31/ is, aki Zosimus Britannia elszakadásáról szóló helyének értelmezéséhez a pelagianizmus ideológiájában keresi a kulcsot. V.ö. még MORRIS 1965.
- 136./ Eutilius Namatianus, 1: 213-215; "Querolus", ed. EMRICH, p. 66-68.
- 137./ THOMPSON 1961 167.
- 138./ Jordanes, Get., 45: 237.
- 139./ Chron. Gall. Anni CCCCLII., 133 /a. 448/; Sidonius Apollinaris, Carm. 2: 210-213.

140./ DEMOUGEOT /1962 47-48/ az V. század közepére teszi a római neveket viselő bennszülött uralkodók korának kezdetét, amit az általa idézett kutatók közül egyesek az V. század első felére helyeznek. Ez azt mutatja, hogy a parasztfelkelők nem jutottak vezetőszerephez Britanniában.

4./ Az aremoricaiak Rómától való elszakadása és a bagaudák

141./ DEMOUGEOT 1951 383-387; COURTOIS 1955 38-50; COURCELLE 1964 14, 82-84.

142./ SEECK, RE IV. 1911 1029; STEVENS 1957 318.

143./ Zosimus, 6: 5, 3.

144./ PLAINE 1899 13-15.

145./ JULLIAN 1921; NESSELHAUF 1938 51; SCHTEIERMACHER 1951 168-174.

146./ SEECK, RE. IV. 1900 1028; az egész "tractus Armoricanus" elszakadására gondol: LATOUCHE 1946 118.

147./ LJVOV 1950 25; DMITREV véleményét idézi, s velünk ellentétben tagadja: KORSZUNSZKIJ 1957 81.

148./ CZUTH 1965. 31.

149./ Orientius, Commonitorium, 2: 173-175; CZUTH 1965 33-34.

150./ Paulinus Pellaeus, Eucharisticos, 333-336; ezt a megmozdulást gyakran bagauda felkelésnek tekintik. Az idevágó irodalom összeállítása: CZUTH 1965 34.

151./ Bibliográfia: CZUTH 1965 34.

152./ EMRICH 1965 66-69.

153./ Az "ut liceat mihi spoliare non debentes, caedere

alienos, vicinos autem et spoliare et caedere" szavak tartalmát a *Lar familiaris* a "latrocinium" fogalmában összegezi.

- 154./ Ezt határozottan igazolják a "Querolus" következő helyei /EMRICH 1965-ös kiadásának lap- és sorszámai:/: 104, 16-24, 106, 5-9; 110 26 - 111 7; v.ö.: EMRICH 1965 7-7. Salvianus hasonló visszaélésekkel indokolja a szegényebb néposztály bagaudává válását.
- 155./ Az "ad Ligerim" kifejezése segít minket az Aremoricával való földrajzi azonosításban. Az itteni életviszonyok leírása a "latrocinium"-mal szembeállítja a parasztok berendezkedését, s mi hajlamosak vagyunk arra, hogy ezt a szembeállítást a közönséges rablás és a bagauda mozgalom közötti ellentét ókori megfogalmazásának tekintsük.
- 156./ EMRICH 1965 185; a "patus" = "gazdag" látszik legvalószínűbbnek.
- 157./ SCHUSTER, RE. XXIV. 1963 871.
- 158./ Zosimus, 6: 2. 5; Salvianus, 5: 22.
- 159./ Rut. Namat., 1: 213-216; az idézett hely értelmezése szerintünk csak az lehet, hogy a felkelés idején a birtokosok saját korábbi rabszolgáik szolgálivá lettek. Nem tudunk egyetérteni KORSZUNSZKIJ /1957 18/ ezt tagadó fejtegetésével. Salvianus /5:222/ és "Querolus" /EMRICH 1965 68 10-15/ idézett helyeiből a parasztok szabadsága és volt birtokosok szolgasága olvasható ki. A Rut. Namat. vitatott helyére vonatkozó értelmezések irodalmára: CZUTH 1965. 34.

- 160./ SUNDVALL 1915 65 N° 109; CZUTH 1965 32-33.
- 161./ LOT 1945 78-88; 1947 469-474.
- 162./ NESSELHAUF 1938 100-101; STROHEKER 1948- 48-49;
STEIN 1959 270.
- 163./ LOT 1928; THOMPSON 1956.
- 164./ Cod. Theod., 15: 14, 14 /416 márc. 1./: "Sub claude barbaricae deppulationis si qua aut per fugam aut per congregationem infeliciam populorum indigne invidioseque commissa sunt, ad invidiam placatarum legum a callidis litigatorum obiectionibus non vocentur. Habeant omnium criminum impunitatem, qui evadendi forsitan non habuerant facultatem, nisi eos eadem crimina iuvisent; non enim crimen dicitur, quod mortis adegit impulsus. Ex quo animadvertere cunctos litigatores congruum est, si quid depraedationis agnoverint, se recepturos, si tamen in eorum quos pulsaverint facultatibus abundare aut resistere id potuerit conprobare."
- 165./ Rut. Namat., 1: 213-214.
- 166./ Mamertinus, Pan. Lat. III/11 5, 3.
- 5./ A Tibatto által vezetett aremorikai bagauda felkelések
- 167./ LOYEN 1942 64.
- 168./ LOT 1945 89-92; STEIN 1959 322-324, 329-332.
- 169./ Salvianus, De gub., 5: 15-44.
- 170./ Salvianus, 5: 24.
- 171./ SIRAGO 1961 499-510.
- 172./ Salvianus, 5: 222.

- 173./ Chron. Gall. a. CCCCLII., 117 /a. 435/.
- 174./ LEVISON 1903 136.
- 175./ Chron. Gall. a. CCCCLII., 119 /a. 437/; Joh. Ant.,
frg. 201, 3; Sid. Apoll., Carm. 7: 246-248.
- 176./ Egyikük sem viselte az "imperator" címet, mert forrásunk "ceteris seditionis principibus"-ról beszél.
Fontos érv ez annak bizonyítására, hogy Amandus és Aelianus sem voltak imperatorok.
- 177./ A "Chron. Gall. a. CCCCLII". 117. által említett
"Gallia ulterior" ugyanaz a terület, amit Sigebertus Gemblacensis /Chrenographia, a. 435:/ "Gallia ulterior"-nak, a amit Johannes Antiocheus /frg. 201, 3/ és Sidonius Apollinaris /carm. 7: 246-248/ Aremorica-nak nevez. Tibatto második felkelését pedig a Vita Germani /c. 40/ egyszerűen az aremoricaiak felkelésének tekinti.
- 178./ Chron. Gall. a. CCCCLII., 127: "Alani quibus terrae Galliae ulterioris cum incolis dividendae a patricio Aetio traditae fuerant, resistentes armis subigunt et expulsis dominis terrae possessionem vi adipiscuntur."
- 179./ A "hospitalitas" rendszerének részletes elemzésére v.ö.: HAVET 1878; LOT 1928. A "hospitalitas" bagaudákkal szembeni alkalmazásáról: THOMPSON 1956.
- 180./ Ezt Germanus püspök életrajzírója így fogalmazta meg /c. 28: "Offensus ... superbae insolentia regionis ... Aetius ... Gochari ... Alanorum regi loca illa inclinanda pro rebellionis praesumptione permiserat";

THOMPSON 1957 73.

181./ CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 176; THOMPSON 1957

135; Salvianus, De gub., 5: 22.

182./ THOMPSON 1957 73; Sapaudiára v. ö.: DUPARC 1958.

183./ THOMPSON 1957 138.

184./ Források és irodalom: CZUT 1965 17-18, 37-38.

185./ Hericus, Vita metrica Germani, 120: "Gens inter geminos notissima clauditur amnes Armoricana prius veteri cognomine dicta".

186./ Meg kell itt említenünk, hogy az alánok "Gallia ulterior"ban való erőszakos letelepülése /Chron. Gall. a. CCCCLIII., 127/ és a Goar - Germanus - Tibatto epizód /Vita Germani, 28, 40/ mint azonos esemény is elképzelhető lenne, amit a Chronica Gallica rövidebben, a Vita Germani pedig részletesebben írt le. Azonban a kronológiai adatok /THOMPSON 1957/ nem teszik lehetővé ezt az azonosítást.

187./ Merobaudes, Pan. 2: 10: "silvis celare rapinas", v.ö.: "Querolus" /ed.: EMRICH 1965 66-69/ és Merobaudes, Pan. 2, 13: "sustinet acceptas nostro sub consule leges", v. ö.: Rutilius Namatianus, 1: 215.

188./ Merobaudes, Pan. 2, 14-15; v.ö.: Salvianus, De gub. 5: 21-22.

189./ THOMPSON 1963 118; OLAJOS 1966 182.

190./ Merobaudes, Pan. 2, 144-186. A 435 és 448 közötti galliai bagauda felkelések kronológiájára vonatkozó korábbi javaslatunkat és az idevágó irodalmat összeállítva: CZUTH 1965 35-38. Merobaudes második panegyricusának

8-22 sorai kétségtelenül a 444-445-ös aremoricaei bagauda felkelésre vonatkoznak, de ezt a panegyricus 144-186 sorairól nem lehet ilyen egyértelműen elmondani /OLAJOS 1966 175, 187/. Ha feltételezzük, hogy a 144-186 sorok a felkelésről szólnak, akkor Merobaudes szavai a bagaudák és a nyugati gótok együttműködéséről és Aetius részvételéről az ellenük folyó háboruban érthetők, csak az a kérdés, hogy milyen összefüggésben került ez a 446-ban elmondott panegyricusba? Ha pedig a 444-445-ös felkelésre vonatkoztatjuk a 144-186-os sorokat, akkor nehezen képzelhető el a bagaudák és a nyugati gótok ilyen szoros együttműködése. Nyugati gót politikát ebben a korban egyrészt a Róma-ellenes nyugati gót - szövetség jellemzi /a szvévek és a bagaudák pl. 449-ben együttműködtek/, de másrészt 446-ban a nyugati gót önkéntesek segítették Hispániában a zsákmány kedvéért a római egységeket /Hydatius, 134; SCHMIDT 1941 470/. Kérdés ebben az esetben az, hogy Aetius a 444-445-ös galliai eseményekben valóban személyesen részt vett-e? Merobaudes panegyricusából ez valószínűnek látszik, de más forrás nem igazolja. A Vita Germani mindenesetre azt mutatja /c. 28/, hogy Aetius Ravennában volt Germanus ravennai tartózkodása idején, 445 nyarán /THOMPSON 1957 138/, más kutatók szerint 444-445-ben /LEVISON 1903 138, 140/.

6./ Az utolsó galliai bagauda megmozdulások

191./ Sidonius /Carm. 5: 210-212/ idevonatkozó sorai

önmagukban igen homályosak, és sajnos éppen a frank Cloio elleni ^acstához, a "Vicus Helena"-nál vivott ütközethez kapcsolja őket a költő. E csata datálására pedig 428 és 448 között több hipotézis ismeretes. Mi LOYEN /1942 64-66/ javaslatát fogadjuk el, ami nemcsak Maiorianus életrajzával, de a bagauda felkelésről szóló forrásokkal is összhangban van.

- 192./ Irodalom: CZUTH 1965 36-37.
- 193./ Chron. Gall. a CCCCLII., 133 /a. 448/; THOMPSON 1948 127.
- 194./ Salvianus, De gub. dei, 5: 21.
- 195./ THOMPSON 1948 207; UDALJCOVA 1952.
- 196./ Jordanes, Getica, 36; 192: "hi enim adfuerunt auxiliares: Franci, Sarmatae, Armorici, Liticiani, Burgundiones, Saxones, Ripari, Olibriones, quondam milites Romani, tunc vero iam in numero auxiliarium exquisiti, aliaeque nonnulli celticae vel Germaniae nationes".
- 197./ Jordanes, Getica, 45: 237; Sidonius Apollinaris, Ep. 3: 9; PLAINE 1899 18; COLLINGWOOD-MYRES 1941 312-315; CHADWICK 1955 313; STEIN 1959 388-392; THOMPSON 1961 167.
- 189./ THIERRY 1874 125; DMITREV 1940 113; THOMPSON 1948 140; 1952 20; KORSZUNSZKIJ 1957 85.
- 199./ SCHÖNFELD, RE. XII. 1924 446-448.
- 200./ SIRAGO 1961 499-510.
- 201./ Salvianus, De gub. dei, 5: 24.

IV. A BAGAUDA MOZGALOM HISPÁNIÁBAN

1./ A szvévek és a bagaudák együttműködése

- 202./ Hydatius, 49; az V. századi hispániai történelemre vonatkozó bibliográfiai összeállításra v.ö.: CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 175.
- 203./ Orosius, 7: 41, 7.
- 204./ COURTOIS 1955 51-64.
- 205./ Hydatius, 196, 199, 201.
- 206./ Hydatius, 100.
- 207./ Hydatius, 114, 119, 121, 123; Isidorus, Hist. Goth. Wand. Sueb., 85-86; Fredegar 2: 51.
- 208./ Salvianus, De gub. dei, 5: 15-44.
- 209./ Hydatius, 125, 128.
- 210./ Hydatius, 134, 137, 140; Fredegar, 2: 51; Isidorus, Hist. Goth. Wand. Sueb. 87.
- 211./ CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 177; CZUTH 1965 38-39.
- 212./ Hydatius, 142; Isidorus, Hist. Goth. Wand. Sueb. 87.
- 213./ Throsimund Gallia elleni vállalkozásai: Chron. Gall. a. DXI 621; Sidonius, Ep. 7: 12, 3; Prosper Havn., a. 453.
- 214./ Sidonius, Carm. 7: 495.
- 215./ Hydatius, 156; Prosper, 1371; Jordanes, Getica, 228; SCHMIDT 1941 464, 479.
- 216./ Hydatius, 155; 161, 168.
- 217./ Hydatius, 158.

2./ Tévesen bagaudáknak minősített megmozdulások az V. század második felében.

- 218./ DMITREV 1940 114.

- 219./ GIBBON, IV. 1900 22.
220./ Priscos, frg. 27; CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1956
179-180.
221./ DMITREV 1940. 114.
222./ ALTAMIRA 1913 161.
223./ A kérdés részletes kifejtésére v.ö.: CZUTH - SZÁDECZKY-
KARDOSS 1955. Források és irodalom: CZUTH 1965 39.

V. A BAGAUDA MOZGALOM SZEREPE A RABSZOLGATARTÓ TÁRSADA-
LOM BUKÁSÁBAN

1./ A bagauda mozgalom osztálybázisa

- 224./ Aurelius Victor, Caes. 39. 17: "agrestes"; Mamertinus,
Pan. Lat. II/10/ 4, 3: "agricolae"; "arator", "pastor";
Eutropius Brev. 9, 20, 3: "rusticani"; Paeanius, 9,
20, 3: "agroikikous". A III. századi felkelésről be-
számoló későbbi források vagy megismétlik a fenti fel-
jegyzéseket /mint Hieronymus és folytatói teszik/,
vagy megkerülik a kérdést /pl. a Passio Typasii/,
vagy pedig képtelenségeket állítanak /pl. a Vita Ba-
boleni szerint a bagaudák vára a Caesar által oda-
rendelt örökről kapta a nevét/.
- 225./ Salvianus, de gub. 5: 15-44; "Querolus; /ed. EMRICH/
p. 66-69; Merobaudes, Pan. 2: 8-15; Chron. Gall. a.
CCCCCLII, 117, 133; Hydatius, 125.
- 226./ KORSZUNSZKIJ 1954 68.
- 227./ Igen részletes irodalmat ad: KORSZUNSZKIJ 1957 71.
- 228./ Az ide vonatkozó nézeteket SEYFARTH /1963- 68-69/
foglalja össze bő irodalom alapján.

- 229./ KORSZUNSZKIJ 1957 86-87; SEYFARTH 1960 7-13. Mivel sz
események tárgyalásánál mind a polgári, mind a marxista
kutatók nézeteire kitértünk, itt most csak a legfonto-
sabb véleményekre és irodalomra utalunk.
- 230./ KORSZUNSZKIJ /1957 86-87/ szerintünk tulzott megállapi-
tásaival dolgozatunkban több helyütt foglalkoztunk.
- 231./ Dolgozatunk egyes részei korábban már nyomtatásban
megjelent cikkek kivonatai. Ilyenek a "Bagaudák az
Alpokban" /CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1957/, valamint
"A szévek és a bagaudák együttműködése" /CZUTH - SZÁ-
DECZKY-KARDOSS 1956/, és a "Tévesen bagaudáknak minő-
sitett megmozdulások az V. század második felében"
/CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1955/ című fejezetek. A
dolgozat "Források" című fejezete pedig másolata, a
"Megjegyzések a forrásokhoz" című fejezet viszont
fordítása eg. korábbi cikk /CZUTH 1965/ megfelelő
részeinek.

A B A G A U D A M O Z G A L O M
T Ö R T É N E T É N E K F O R R Á S A I

F O R R Á S O K

A BAGAUDÁK DIOCLETIANUS KORÁBAN

1. AURELIUS VICTOR, Lib. de Caes. 39, 17-20.

/Dicletianus/...ubi comperit Carini discessu Helianum Amandumque per Galliam excita manu agrestium ac latronum, quos Bagaudas incolae vocant, populatis late agris plerasque urbium tentare, Maximianum statim fidum amicitia quamquam semig^arestem, militiae tamen atque ingenio bonum imperatorem iubet. Huic postea cultu numinis Herculio cognomentum accessit, uti Valerio Iovium; unde etiam militaribus auxiliis longe in exercitum praestantibus nomen impositum. Sed Herculius in Galliam profectus fuis hostibus aut acceptis quæta omnia brevi patrauerat. Quo bello Carausius, Menapiae civis, factis promptioribus enituit.

Ad 1: MAMERTINUS, Pan. Maximiano Augusto dictus. Pan. Lat. II/10/ 4, 3-4.

An non illud malum simile monstrorum biformium in hisce terris fuit quod tua, Cæsar, nescio utrum magis fortitudine repressum sit an clementia mitigatum, cum militaris habitus ignari agricolae appetiverunt, cum arator peditem, cum pastor equitem, cum hostem barbarum suorum cultorum rusticus vastator imitatus est? Quod ego cursim praetereo: video enim te, qua pietate es, oblivionem illius victoriae malle quam gloriam.

Ad 1: MAMERTINUS, Pan. Genethl. Maximiano Aug. d.,
Pan. Lat. III/11/ 5, 3.

Non commemoro igitur virtute vestra rempublicam domi-
natu saevissimo liberatam, non dico exacerbatas sae-
culi prioris iniuriis per clementiam vestram ad obse-
quium redisse provincias.

Ad 1: Incerti pan. Maximiano et Constantino d.,
Pan. Lat. VI/7/ 8, 3.

Hic est qui in ipso ortu numinis sui Gallias priorum
temporum iniuriis efferatas rei publicae ad obsequium
reddidit, sibi ipsas ad salutem.

2. EUTROPIUS, Breviarium, 9, 20, 3.

/Diocletianus/ ... rerum Romanarum potitus cum tumultum
rusticani in Gallia concitassent et factioni suae Ba-
caudarum nomen inponerent, duces autem haberent Aman-
dum et Aelianum, ad subigendos eos Maximianum Hercu-
lium Caesarem misit, qui levibus proeliis agrestes do-
muit et pacem Galliae reformavit.

2/a. PAEANIUS, Versio Graeca historiae Romanae Eutropii,
9, 20, 3.

Στασιάζοντος δὲ ἐν Γάλλοις τοῦ ἀγροικικοῦ καὶ Βακαύδας
καλοῦντος τοῦς συγροτηθέντας (ὄνομα δὲ ἔστιν τοῦτο τυ-
ράννους δηλοῦν ἐπιχωρίους), ἡγεμόνας δὲ ἔχοντος τοῦ τολ-
μήματος Ἀμανδόν τε καὶ Αἰμιλιανὸν χειροτονήσας Καίσαρα
Μαξιμιανὸν τὸν Ἑρκούλιον ἐξέπεμψε καὶ νικήσας Μαξιμι-
ανὸς μάχῃ τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκε τῇ γῇ.

3. HIERONYMUS, Chronicon, a. Abr. 2303.

Diocletianus in consortium regni Herculium Maximianum adsumit. Qui rusticorum multitudine oppressa, quae factioni suae Bacaudarum nomen indiderat, pacem Galliis reddidit.

3/a PROSPER, Chronicon, 938.

Diocletianus in consortium regni Herculium Maximianum adsumit. Qui rusticorum multitudine oppressa, quae seditioni suae Bacaudarum nomen indiderat, pacem Gallis reddidit.

3/b Chronica Gallica anni DXI, 443.

Hic /sc. Diocletianus/ Herculium Maximianum consortem facit, qui primus rusticos Bacaudarum se vocabulo nuncupantes oppressit in Galliis.

3/c IORDANES, Romana, 296.

/Diocletianus/... in consortio suo Maximianum Herculium ascivit. Qui Maximianus rusticorum multitudine oppressa, quos Bacaudas dicunt, pacem Galliis reddidit.

3/d MARIANUS SCOTTUS, Chronicon, 3, 302, 2.

Diocletianus in consortium regni Herculium Maximianum adsumpsit, qui multitudine rusticorum oppressa, quae factione suae Bacaudarum nomine indiderat, pacem Gallis reddidit.

4. Passio TYPASII, 1.

... in partibus quoque Galliarum Bacaudae crudeliter

saeviebant.

5. OROSIUS, Hist. adv. pag. 7, 25, 2.

/Diocletianus/... cum in Gallia Amandus et Aelianus collecta rusticanorum manu, quos Bacaudas vocabant, perniciosos tumultus excitavissent, Maximianum cognomento Herculium Caesarem fecit misitque in Gallias: qui facile agrestium hominum imperitam et confusam manum militari virtute composuit.

6. THEOPHANES, Chronographia, a.m. 5788.

Τούτῳ τῷ ἔτει νεωτερισμοῦ γεγονότος ἐν Γαλλίαις ὑπο Ἀμανδοῦ καὶ Αἰλιανοῦ Μαξιμιανὸς ὁ Ἐρκούλιος διαβὰς καθεῖλεν αὐτούς

7. ZONARAS, Epitome, 12, 31.

Ἀμάνδου δέ τινος νεωτερίσαντος ἐν Γαλλίαις, Μαξιμιανὸς ἐκείσε γινόμενος τὸν νεωτερισμὸν κατέστειλε.

8. Passio MAURITII, 1-2.

/1/ Diocletianus quondam Romanae reipublicae princeps, cum ad imperium totius orbis fuisset electus, omnesque provincias turbari quorundam praesumptione perspiceret, ad consortium imperii vel laboris olim sibi commilitonem Herculium Maximianum Caesarem fecit, eumque contra Amandum et Aelianum, qui in Bagaudarum nomen praesumptione servili arma commoverant, ad Gallias destinavit: cui ad supplementum exercitus legionem Thebaeorum ex orientalibus militibus dedit. Quae legio sex milia sexcentos sexaginta viros, validos animis et instructos armis, antiquorum Romanorum habebat exemplo. Hi ergo milites

christianae religionis ritum orientali traditione suscepunt, fidemque sacram virtuti et armis omnibus praeponerant. Maximianus Caesar, usu quidem militiae bellis aptus, sed idolorum specialis cultor, ferus animo, et qui severitatem imperatoriam nimia crudelitate pollueret, in Galliam properans, ad Alpium Penninarum aditum venit.

/2/ Transmeantibus iter Alpium per arduam et horridam viam subito aequalis loci campestris occurrit grata planities. Quo in loco oppidum factum est, quod Octodori nomen accepit: circa quod irrigua fluminibus prata aut agrorum fertilis cultura porrigitur. Praecipue deinde Rhodani fluminis cursus offertur, qui mole sua leniter fluens, regionis ipsius gratiam propria amoenitate commendat. Transcensis igitur Alpibus, Maximianus Caesar Octodorum venit, ibique sacrificaturus idolis suis, convenire exercitus iussit, atroci apposita iussione, ut per aras daemonibus consecratas iurarent, aequalibus sibi animis contra Bagaudarum turbas esse pugnandum, christianosque, velut inimicos diis suis, ab omnibus persequendos.

8/a SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, De passione sanctorum Thebeorum, I. 50-108, II. 196-216, III. 910-921.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, I. 50-108:

En grandis grando cum turbine sevit ab arcto:

nanque metum, damnum, graviusque fragore periculum

sparserat Amandus, complex erat huic Helianus,
qui sibi servitiis Gallorum conciliatis
bella movere docent, melius qui rura moverent,
his audent armis turbare negotia pacis,
et, quo plus addant terroris, nomine signant
erroris causas, sese vocitando Bagaudas,
nominis ut novitas graviores ^epræferat iras.
Cogito sollicite vim nominis, unde Bagaude
tale trahant nomen vel quod sit nominis omen.
Hos seu Bachaudas dicamus sive Bagaudas,
nanque in codicibus nostris utrunque videmus.
Si vis Bachaudas, dic a bachando Bagaudas;
mutans cognatis cognata elementa elementis,
dic ita, si censes audacter ubique vagantes.
Aut dic Bacaudas bellis audendo vacantes.
Horum servilis presumptio factio vilis
Arcton terrebat, late spatiando furebat
Alpibus a gelidis et montibus a Pyreneis.
Qua scindit se in tres latissima Gallia partes;
qua Garunna suis Aquitanos scilicet undis
dividit a Celtis, a Belgis Sequana Celtas,
qua Rhodanum Celte, Rhenumque bibunt ubi Belge.
Sic et Sertorius, sic Spartacus et Viriatus
armatis servis et collectis fugitivis
quantis Hesperias tribularunt cladibus ambas.
Et Siculi tales olim sensere furores.
Vos Gallos etiam servilia prelia quondam

exagitaverunt et pessum pene dederunt,
cum Gesatarum mirata est terra tumultum;
omnis cum servus, cum mercennarius omnis,
falce, ligone, secure, iugo, carro vel aratro
spretis servilemque perosi conditionem,
ense femur, thorace latus, galea caput armant.
Scuta micant levis, in dextris Gallica gesa:
hinc hos Gesatas a gesis conice dictos.
Hi sibi fortuna nimis aridente secunda
vexarunt omnem lugendis cladibus orbem,
donec Romanis tandem cessere triumphis.
Et nunc, infelix o Gallia, mater et altrix
seditiosorum, fomenta fovens vitiorum,
extollendo novos, armando per otia servos,
cum das Amando vires, animos Heliano,
ut solvant pacem regni rumpendo quietem,
semine vipereo conceptum ventre ferino
concretum genuisse vel enutrisse videris
corporis informis monstrum capitisque biformis,
viperea rabie laceret quod viscera matris,
Huic furor horrorem, facit horror inesse furorem.
Nunc rictus horrent, nunc dentes dentibus herent,
cum rapitur cupide, cum rapta tenentur avare,
nunc pus, nunc ignem, nunc fumum, nuncque cruorem
guttare ructabant, non una morte necabat;
consiliis pravis, flammis, vitiis, nece, prediis
cum perit imperium, non una peste gravatum.

Talis erat Cacus, flammam ructare suetus,
qui ruit Herculee contritus robore clave:
tu quoque, Roma, tua scis monstra repellere clava.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, II. 196-216:

A iussis descire suis animos legionis
Caesar ut audivit, lictores nec mora mittit,
nuntia qui portent, edictaque regia monstrent:
scilicet Octodorum redeant cultusque deorum
thurificando probent, parili se federe iurent
cedere christicolas et debellare Bagaudas.
Illi, quis animam concordia fecerat unam,
affectus animi ^productunt affamine miti,
dicunt maiores et consensere minores:
non tam pigra suis requievit fama sub alis,
quin ad nos rapidas direxerit huc quoque pennas,
enarrans facienda, neganda, loquenda, silenda.
Ne nos imbelles tu credas esse, satellites,
a nobis audi referas quid Caesaris auri.
Non timidi pugnas diffugimus: ecce Bagaudas
corde sub unanimi sumus expugnare parati:
viribus aut animis quis discredat legionis?
Quoquo nos ducat Cesar, quocunque reducat,
secum vincendum nobis aut commoriendum.
Ad debellandum tantummodo christicolarum
nomen, non nostras promitemus sibi dextras.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, III. 908-921:

Forte roges, que sit fortuna secuta Bagaudas

quosve siet casus sortitus Maximianus.

Indocilis plebes, moderari nescia vires,
cum neque consilio regitur nec Marte secundo,
viribus effractis penas solvit levitatis,
et levibus bellis cito cedit turba rebellis.

Gallia gaudeto, suffulta iuvamine leto,
auxiliumque recens, hoc presidium quoque presens
noli Romanis ascribere sed neque Gallis:

Thebeis reputa, quorum solamine tuta,
effugis assultus inimicorumque tumultus,
quorum vallaris membris meritisque iuvaris.

! Hi te multimodis munitam crede triumphis
pene malis vietam modo reddunt pace quietam.

A Saint-Maur-des-Fossés Kolostor okmányai /9., 9/a-g/:

9. Diploma Chlodeovei II. /ann. 638/.

...quandam terram ex iure nostrae proprietatis, in
Parisiacensi pago consistentem, illum videlicet cas-
tellionem qui Fossatus dicitur, et quem vulgaris lin-
gua Castrum Bagaudarum appellat, super fluvium Maternae
situm, habentem, ab introitu suo usque in alveum ip-
sius Maternae, buinaria duodecim, cum tota terra vo-
cabulo Varena, quae est in circuitu ipsius castel-
lionis, et quam Maternae fluvius gyrat, et Fossatus
aquae concludit...

9/a Charta Blidegisilli /ann. 640/.

...illum videlicet castellionem qui Fossatus dicitur,
et quem vulgaris lingua Castrum vocat Bagaudarum su-

per fluvium Maternae situm, habentem ab introitu suo usque in alveum ipsius Maternae buinaria duodecim, cum tota terra vocabulo Varēna, quae est in circuitu ipsius castellionis, et quam Maternae fluvius gyrat, ac fossatus aquae concludit...

9/b Epistola Audoberti /ann. 642/.

/Monasterium/ ...in loco deserto, cuius vocabulum est Fossatus, quem ignara rusticitas Castellum vocat Bagaudorum...

9/c Privilegium Martini V. papae /ann. 649/.

... quodam castellum quod vocatur Bagaudarum cum omni terra que ibidem adiacet, cum aqua et cum omnibus que ad varanem aspiciunt, situm super fluvium Materne in pago Parisiacensi...

...castellum Bagaudarum cum dicta varennā quam fluminis Materne circumdat et fossatus castellionis in introitu suo ab aqua in aquam circumdat...

9/d Diploma Chlodovei II. /ann. 649-656/.

...de cenobio Fossatensi, quod antiquitus vocabatur castrum Bagaudarum...

9/e Diploma Clotharii III. /ann. 656-664/

...quamdam terram in pago Parisiaco sitam, illum videlicet castellionem qui Fossatus dicitur quem rusticitas castrum vocat Bagaudarum super fluvium Materne situm...

9/f Epistola Clotharii III. ad Gerinum /ann. 656-664/.

...ad monasterium quod vocatur Fossatus quem ignara rusticitas castrum vocat Bagaudarum, quod est super fluvium Materne situm...

9/g Charta Caroli Calvi regis anni 28.

...in coenobio Fossatensi quod vocatum olim fuit castrum Bagaudarum...

10. Vita Baboleni, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 22.

/9/ Erat denique his diebus quoddam vetus castellum, non longe distans, sed quasi quattuor milliariis a moenibus Parisiacaе urbis, a Iulio quondam Caesare nobiliter constructum, antiquorum gentilium moeniis, fossatumque ac murorum propugnaculis circumcinctum, Materna fluvio, permaximo telluris spatio sibi circumfluente firmatum, atque vallatum aqua et muris undique, vocitatum castrum Bagaudarum, ab antiquis, quod iam tunc dicebatur Fossatensis.

/10/ ...castrum olim dictum Bagaudarum...

/13/ ...loco qui ab antiquis dicitur Fossatus Bagaudarum...

/17/ Cum Iulius Caesar totum orbem Romano subiugasset Imperio, et navali itinere, ab urbe Senonum usque Meledunum castrum, indeque Parisius cum sibi familiaribus Romanis, ut ad Meldorum civitatem, sive ad re-

liquas urbes perveniret, quae aquarum fluminibus munebantur, contigit eum transitum hinc habere, sicut in gestis Romanorum legitur. Et quia Romanis mos est, si in expeditione fuerint, non ultra progredi hiemis

tempore, sed residendo ibidem usque ad vernum tempus hiemare. Dum istic iamdictus Caesar ageret iter pervium, videns positionem locorum, aquae et insularum animatus delectatione, et pulchritudine loci firmissimi, statuit, inito consilio, ibidem hiemare. Fixisque tentoriis illic idem castrum condidit, murorum firmitatibus adornavit, profunditatibus quoque fossatum, ac propugnaculis et omni munitione firmissime munire studuit: quod etiam castrum Bagaudarum vocavit, nomine sumpto a custodibus quos ibi deputavit. Usque hodie etenim inveniuntur lapides magni optimo opere Romano quadrati, qui in fundamento ipsius aedificii tum temporis fuerunt positi. Firmitas vero fluvii, quae non hominis manufactiva, sed dei virtute et gratia ante saecularia tempora ordinata, aestate et hieme talis est et tanta, ut nec vadum, nec transitum habeat, nisi iuvamine pontis, aut remigio navis. A parte siquidem orientis, meridiei et septentrionis, ita illud isdem fluvius circuit, ut cunctis illic commanentibus pro muro habeatur, et in illis impletum videatur quod in Exodo legitur, quia aquae erant pro muro Israelitis a dextris et a sinistris. Occidentis vero partem, quae Parisius respicit urbem, antiquis paganorum, de quibus iam diximus, operibus ex petrosa terra aedificatus exstat murus firmissimus, cum altitudine magnorum fossatum, qui ab aqua in aquam, id est, a parte meridiei usque ad septentrionis plagam, pro-

tendi videtur.

/18/ Historiographus autem Orosius, in ipsa Historia quam de Ormesta mundi composuit, praescriptum castrum a Maximiano Herculio Imperatore solo tenus eversum, ac prorsus destructum asserit. Ideo videlicet quia Amandus et Helianus, christianae cultores fidei, nolebant Romanis principibus sacrilegis subdi. Isdem etenim Maximianus, collecto exercitu Romanorum, iuncta sibi legione militum Thebaeorum, appropriabat ut funditus destrueret castrum Bagaudarum. Qui iuga Alpium cum exercitu transiens, et circa Octodorum fessus residens, praecepit omnes ad fanatica sacrificia invitare, et super sacra deorum iurare, quod pari animo contra Bagaudarum turbas pugnarent: ceteros vero christianos alicubi repertos, ab omnibus decrevit occidendos. At ubi ad aures pervenit Mauricii legionis Thebaeae ducis, iubere scilicet Caesarem eos contra christianos pugnatum iri, sibi dixit imperanti: nos pugnare contra impios scimus, sed debellare pios et concives penitus ignoramus. Tenemus ecce arma, et non resistimus, quia mori magis quam occidere parati sumus. Sicque percussoribus laeti cervices praebuerunt, atque per tormenta corporum ad caeli gloriam pervenire meruerunt.

/19/ Tunc Caesar inde progrediens, atque ad Bagaudarum castrum perveniens, tamdiu obsidione illud terra et aqua circumdedit, quousque post diuturna tempora,

cum habitatoribus cepit, quos ferro et igne occidit. Castrum vero ad nihilum ita redegit, ut pene absque ruinis fossatum nulla vestigia in eo parerent quarumpiam munitionum: quippe ut quod inter alia castra fuerat tumens munitione imperiali excellentius, ab imperatore utique Romano destrueretur altius. Habitatores quoque eiusdem castris, qui erant, ut praelibati sumus, christiani, spernentes, pro dei amore, curam corporum, ad regna caelestia transisse credendi sunt per martyrium. Et licet de eorum vita vel passione scriptura non habeatur, tamen eorum nomina et memoria de libro vitae minime delebuntur.

/22/ ... quatenus penes Bagaudarum castrum monasterium aedificaret...

11. Liber de compositione castris Ambaziae, ed. Halphen -Poupardin p. 7-8.

Tempore illo quo Diocletianus in christianos sevit, Baugaredi, cum ducibus suis Heliano et Amando, Romanum imperium a Gallia cupientes expellere, Ambaquis cum magno exercitu venunt. Qui, civibus Turonicis sibi adiuvando consentientibus, Romanis qui ibi erant partim occisis, partim fugatis, illud castellum totum, excepto idolo Martis et ponte Ligeris, funditus deleverunt; rusticos tamen in valle circa Ligerim et Amatissam habitare permiserunt. Hi vero, cum desuper manere non auderent, perforato monte, cavatis

rupibus habitantes, vicum magnum constituerunt. Baugaredi lingua sua, nomine prevaricato, non amplius Ambaquis, sed Ambaziam sive Ambazium vocari deinceps iusserunt. Sic Ambazium vicus usque ad tempus Valentis fuit.

Eo tempore vir quidam, Constantinus nomine, filius Constantii senatoris, ortus ex concubina, adiunctus est Baugaredis et rex ceterioris Hispaniae effectus, sedem regni sui Massiliam et Barcinocam constituit. Iste tenit terram a monte Iani usque ad montes qui dividunt Hispaniam ab Aquitania, Vasconiam totam usque Garonam; reliquam a Garona usque Lugdunum Baugaredi tenuerunt. Diocletianus contra istos Maximianum Herculum misit, qui Thebeam legionem in itinere peremit. Qui quidem, usu militie bellis aptus, tamen specialis ydolorum cultor, ferus animo, avaritia crudelis, libidini deditus, imperium polluerat. Is, dispositis insidiis, a genere suo Constantino apud Massiliam captus et strangulatus, impiam vitam digna morte finivit. Huius dolum filia sua Fausta Constantino marito suo detexit; cuius etiam mortem beata Lucia, iam a Vespasiano gladio percussa, in Sicilia predixit his verbis: "Annuntio vobis pacem ecclesie datam, Diocletiano de regno suo electo et Maximiano mortuo". Iste vero post Valerium, qui duobus annis regnavit, imperator effectus, cum, Gallias circuiret, Turonensibus iussit ut omnes lapides Ambazii edificiis ad muros suos reficiendos per Ligerim deferrent. Volebat namque Baugaredis

placere, quos secum Romam duxit; qui Maxentium, filium Maximiani Herculi, bello victum occiderunt.

Baugaredis pacificatis, iterum Gallia diu Romanis subiecta fuit.

A BAGAUDÁK AZ V. SZÁZAD ELEJÉN

12. ZOSIMUS, *Historia nova*, 6, 2, 5.

(Σάρος) ... καταδραμόντων δὲ αὐτοῦ τῶν Κωνσταντίνου στρατηγῶν μετὰ μεγίστης δυναστείας, σὺν πολλῷ διεσώθη πόνω, τὴν λείαν ἅπασαν δωρησάμενος τοῖς περὶ τὰς Ἑλπεῖς ἀπαντήσασιν αὐτῷ Βακαύδαις, ὅπως ἀνρυχωρίας παρ' αὐτῶν τύχη τῆς ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν παρόδου.

Ad 12: ZOSIMUS, *Historia nova*, 6, 5, 2-3.

Πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐπιόντες οἱ ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον βάρβαροι κατέστησαν εἰς ἀνάγκην τοὺς τε τὴν Βρεττανικὴν νῆσον οἰκοῦντας καὶ τῶν ἐν Κελτοῖς ἔθνων ἓν τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀποστῆναι καὶ καθ' ἑαυτὰ βιοτεύειν, οὐκέτι τοῖς τούτων ὑπακούοντα νόμοις. Οἱ τε οὖν ἐκ τῆς Βρεττανίας ὅπλα ἐνδύντες καὶ σφῶν αὐτῶν προκινδυνεύσαντες ἡλευθέρωσαν τῶν ἐπικειμένων βαρβάρων τὰς πόλεις, καὶ ὁ Ἀρμόριχος ἅπας καὶ ἕτεραι Γαλατῶν ἐπαρχίαι, Βρεττανούς μιμησάμεναι, κατὰ τὸν ἴσον σφᾶς ἡλευθέρωσαν τρόπον, ἐκβάλλουσαι μὲν τοὺς Ῥωμαίων ἄρχοντας, οἰκεῖον δὲ κατ' ἐξουσίαν πολίτευμα καθιστᾶσαι.

Ad 12: Querolus, ed. EMRICH, p. 66-69.

Querolus: Si quid igitur potes, Lar familiaris, facito ut sim privatus et potens.

Lar familiaris: Potentiam cuiusmodi requiris?

Quer.: Ut liceat mihi spoliare non debentes, caedere alienos, vicinos autem et spoliare et caedere.

Lar: Ha ha he, latrocinium, non potentiam requiris. Hoc modo nescio edepol, quemadmodum praestari hoc possit tibi.

Tamen inveni: habes quod exoptas. Vade ad Ligerem vivito.

Quer.: Quid tam?

Lar: Illic iure gentium vivunt homines, ibi nullum est praestigium, ibi sententiae capitales de robore proferuntur et scribuntur in ossibus, illic etiam rustici perorant et privati iudicant, ibi totum licet. Si dives fueris, patus appellaberis: sic nostra loquitur Graecia. O silvae, o solitudines, quis vos dixit liberas? Multa maiora sunt quae tacemus. Tamen interea hoc sufficit.

Quer.: Neque dives ego sum neque robore uti cupio. Nolo iura haec silvestria.

Lar.: Pete igitur aliquid mitius honestisque, si iurgare non potes.

Ad 12: Rutilius Namatianus, 1, 213-216:

Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras
nunc postliminium pacis amare docet:
leges restituit libertatemque reducit
et servos famulis non sinit esse suis.

A BAGAUDÁK AZ V. SZÁZAD KÖZEPÉN

13. Salvianus, De gubernatione dei, 5, 15-44:

/15/ Porro autem quantum ad conversationem Gothorum aut Wandalorum pertinet, quid est in quo eis aut praeponere nos aut etiam comparare possimus? Ac primum aut de affectu et caritate dicam, quam praecipuam dominus docet esse virtutem et quam non solum per omnes scripturas sacras, sed etiam per se ipse commendat dicens: in hoc scietur, quod discipuli mei estis, si vos invicem diligatis: omnes se fere barbari, qui modo sunt unius gentis et regis, mutuo amant, omnes paene Romani se mutuo persequuntur. /16/ Quis enim civis non invidet civi? Quis plenam vicino exhibet caritatem? Omnes quippe a se, etsi loco non absunt, affectu absunt, etsi habitatione iunguntur, mente disiuncti sunt. Atque utinam hoc, licet sit pessimum malum, utinam cives tantum atque vicini: illud est gravius, quod nec propinqui quidem propinquitatis iura conservant. Quis enim se proximis suis proximum reddit? Quis solvit caritati quod se agnoscit debere vel nomini? Quis est hoc animo, quod vocatur? Quis tam propinquus corde quam sanguine, in quo non luridus malivolentiae zelus ardet, cuius non sensum livor invasit, cui non prosperitatis aliena supplicium est? Quis non bonum alterius malum suum credit? Cui ita sufficit felicitas sua, ut etiam alium velit esse felicem? novum et inaestimabile nunc in plurimis malum est: parum alicui est si ipse

sit felix, nisi alter fuerit infelix. /17/ Iam vero illud quale, quam saevum quam ex hac ipsa impietate descendens, quam alienum a barbaris quam familiare Romanis, quod se invicem exactione proscribunt: immo non invicem: nam hoc tolerabilius ferme esset, si pateretur quisque quod fecerat: illud est gravius, quod plurimi proscribuntur a paucis, quibus exactio publica peculiaris est praeda, qui fiscalis debiti titulos faciunt quaestus esse privatos, et hoc non summi tantum, sed paene infimi, non iudices solum, sed etiam iudicibus obsequentes. /18/ Quae enim sunt non modo urbes sed etiam municipia atque vici, ubi non quot curiales fuerint, tot tyranni sunt? Quamquam forte hoc nomine gratulentur, quia potens et honoratum esse videatur. Nam et latrones ferme omnes gaudent et gloriantur, si atrociores admodum quam sunt esse dicantur. Quis ergo, ut dixi, locus est, ubi non a principalibus civitatum viduarum et pupillorum viscera devorentur et cum his ferme sanctorum omnium? Nam et hos quasi viduas ac pupillos habent, quia tueri se aut pro studio professionis suae nolunt aut pro innocentia atque humilitate non possunt. Nemo itaque horum tutus est neque ulli admodum praeter summos vastatione latrocinii populantis immunes, nisi qui ipsis latronibus pares. In hanc conditionem immo in hoc scelus res devoluta est, ut nisi quis malus fuerit, salvus esse non possit.

/19/ Sed videlicet cum tot sint, qui bonos vastant,

sunt fortasse aliqui, qui in hac vastatione succurrant, qui, ut scriptum est, eripiant egenum et pauperem de manu peccatoris. Non est qui faciat bonum, non est paene usque ad unum. Ideo dixit "paene usque ad unum", quia tanta est raritas bonorum, ut paene unus esse videatur. Quis enim vexatis ac laborantibus opem tribuat, cum improborum hominem violentiae etiam sacerdotes domini non resistant? /20/ Nam aut tacent pluri mi eorum aut similes sunt tacentibus, etiamsi loquantur, et hoc multi non inconstantia sed consilio, ut putant, atque ratione. Exertam enim veritatem proferre nolunt, quia eam aures improborum hominum sustinere non possunt, nec solum refugiunt sed etiam oderunt et execrantur, et non modo auditam non reverentur aut metuunt sed maiore etiam superbientis p~~er~~vicaciae perduellione contemunt. Et ideo tacent etiam qui loqui possunt, dum ipsis interdum malis parcunt, nec volunt eis vim apertae promere veritatis, ne faciant eos ingesta acrius veritate peiores. /21/ Inter haec vastantur pauperes, viduae gemunt, orfani proculcantur, in tantum ut multi eorum, et non obscuris natalibus editi et liberaliter instituti, ad hostes fugiant, ne persecutionis publicae afflictione moriantur, quaerentes scilicet apud barbaros Romanam humanitatem, quia apud Romanos barbaram inhumanitatem ferre non possunt. Et quamvis ab his, ad quos confugiunt, discrepent ritu discrepent lingua, ipso etiam, ut ita dicam, corporum atque induviarum

barbaricarum foetore dissentiant, malunt tamen in barbaris pati cultum dissimilem quam in Romanis inistitiam saevientem. /22/ Itaque passim vel ad Gothos vel ad Ba-
caudas vel ad alios ubique dominantes barbaros migrant, et commigrasse non paenitet; malunt enim sub specie captivitatis vivere liberi quam sub specie libertatis esse captivi. Itaque nomen civium Romanorum aliquando non solum magno aestimatum sed magno emptum nunc ultro repudiatur ac fugitur, nec vile tantum sed atiam abominabile paene habetur. /23/ Et quod esse maius testimonium Romanae iniquitatis potest, quam quod plerique et honesti et nobiles et quibus Romanus status summo et splendori esse debuit et honori, ad hoc tamen Romanae iniquitatis crudelitate compulsi sunt, ut nolint esse Romani? Et hinc est, quod etiam hi, qui ad barbaros non confugiunt, barbari tamen esse coguntur, scilicet ut et pars magna Hispanorum et non minima Gallorum, omnes denique, quod per universum Romanorum orbem fecit Romana iniquitas iam non esse Romanos.

/24/ De Bacaudis nunc mihi sermo est, qui per malos iudices et cruentos spoliati afflicti necati, postquam ius Romanae libertatis amiserant, etiam honorem Romani nominis perdiderunt. Et imputatur his infelicitas sua, imputamus his nomen calamitatis suae, imputamus nomen, quod ipsi fecimus: vocamus rebelles vocamus perditos quos esse compulimus criminosos. /25/ Quibus enim aliis rebus Bacaudae facti sunt nisi iniquitatibus nostris

nisi improbitatibus iudicum, nisi eorum proscriptionibus et rapinis, qui exactionis publicae nomen in quaestus proprii emolumenta verterunt et indictiones tributarias praedas suas esse fecerunt? Qui in similitudinem immanium bestiarum non rexerunt traditos sibi sed devorant, nec spoliis tantum hominum, ut plerique latrones solent, sed laceratione etiam et, ut ita dicam, sanguine pascebantur. /26/ Ac sic actum est, ut latrocinii iudicum strangulati homines et necati inciperent esse quasi barbari, quia non permittebantur esse Romani. Adquieverunt enim esse quod non erant, quia non permittebantur esse quod fuerant, coactique sunt vitam saltem defendere, quia se iam libertatem videbant penitus perdidisse. Aut quid alius etiam nunc agitur, quam tunc actum est, id est, ut qui adhuc Bacaudae non sunt esse cogantur? Quantum enim ad vim atque iniurias pertinet, compelluntur ut velint esse, sed inbecillitate impediuntur ut non sint. Sic sunt ergo quasi captivi iugo hostium pressi: tolerant supplicium necessitate non voto: animo desiderant libertatem sed summam sustinent servitutem.

/27/ Ita ergo et cum omnibus ferme humilioribus agitur: una enim re ad duas diversissimas coartantur. Vis summa exigit ut adspirare in libertatem velint, sed eadem vis posse non sinit quae velle compellit. Sed imputari his potest forsitan, quod hoc velint homines, qui nihil magis cuperent, quam ne cogerentur hoc velle; summa enim infelicitas est quod volunt. Nam cum his multo melius

agebatur, si non cōpellerentur hoc velle. /28/ Sed quid possunt aliud velle miseri, qui adsiduum, immo continuum exactionis publicae patiuntur excidium, quibus imminet semper gravis et indefessa proscriptio, qui domus suas deserunt, ne in ipsis domibus torqueantur, exilia petunt, ne supplicia sustineant? Leniores his hostes quam exactores sunt. Et res ipsa hoc indicat: ad hostes fugiunt, ut vim exactionis evadant. Et quidem ipsum hoc, quamvis durum et inhumanum, minus tamen grave atque ecerbum erat, si omnes aequaliter atque in commune tollerarent. Illud indignius ac poenalius, quod omnium onus non omnes sustinerent, immo quod pauperculos homines tributa divitum premunt, et infirmiores ferunt sarcinas fortiorum. Nec alia causa est, quod sustinere non possunt, nisi quia maior est miserorum sarcina quam facultas. /29/ Res diversissimas dissimillimasque patiuntur, invidiam et egestatem. Invidia enim est in solutione, egestas in facultate. Si respicias quod dependunt, abundare arbitraris: si respicias quod habent, egere reperies. Quis aestimare rem huius iniquitatis potest? Solutionem sustinent divitum et indigentiam mendicorum. Plus multo est quod dicturus sum. Adiectiones tributarias ipsi interdum divites faciunt, pro quibus pauperes solvunt. /30/ Sed dicis: cum ipsorum maximus census sit et ipsorum maxime pensiones, quomodo fieri id potest, ut ipsi sibi augere debitum velint? Neque ego id dico, quod sibi augeant; nam et ideo

augent, quia non sibi augent. Dicam quomodo. Veniunt plerumque novi muntii novi epistolarii a summis sublimitatibus missi, qui commendantur inlustribus paucis ad exitia plurimorum. Decernuntur his nova munera decernuntur novae indictiones. Decernunt potentes quo solvant pauperes, decernit gratia divitium quod perdat turba miserorum; ipsi enim in nullo sentiunt quod decernunt.

/31/ Sed non possunt, inquis, non honorari et liberalius accipi, qui fuerint a maioribus missi. Estote ergo, divites, primi in conferendo, qui estis primi in decernendo: estote primi in largitate rerum, qui primi estis in liberalitate verborum. Qui das de meo da et de tuo. Tametsi rectissime, quisquis ille es, qui solus capere vis gratiam, solus patereris expensam. Sed adquiescimus pauperes vestrae, divites, voluntati. Quod pauci iubetis solvamus omnes: quid tam iustum quid tam humanum? Gravant nos novis debitis decreta vestra: facite saltem debitum ipsum vobis nobiscum esse commune. Quid enim iniquius esse aut quid indignius potest, quam ut soli sitis immunes a debito, qui cunctos facitis debitores?

/32/ Et quidem miserrimi pauperes sic totum hoc, quod diximus, solvunt, quod qua re vel qua ratione solvant penitus ignorant. Cui enim licet discutere cur solvat, aut cui permittitur explorare quid debeat? Sed tunc id evidentissime proditur, cum invicem sibi divites irascuntur, cum indignantur aliqui eorum, quod sine consilio ac tractatu suo aliqua decreta sint. /33/ Tunc a

quibusdam eorum audias dici: o facinus indignum! Duo aut tres statunt quod multos necet, a paucis potentibus decernitur quod a multis miseris dependatur. Honori enim suo unusquisque divitum praestat, ut nolit aliquid se absente decerni, non iustitiae, ut iniqua nolit se praesente constitui. Denique quod in aliis reprehenderent ipsi postea aut pro contemptus praeteriti ultione aut pro potestatis praesumptione constituunt. Ac per hoc infelicissimi pauperes sic sunt quasi inter concernantes procellas in medio mari positi: nunc istorum scilicet a nunc illorum fluctibus obruuntur.

/34/ Sed videlicet qui in hac parte iniqui sunt in alia moderati inveniuntur et iusti ac pravitatem unius rei alterius probitate compensant. Nam sicut in onere novarum indictionum pauperes gravant, ita in novorum remediorum opitulatione sustentant; sicut tributis hovis minores maxime deprimuntur, sic remediis novis maxime sublevantur. Immo par est iniquitas in utroque. Nam sicut sunt in adgravatione pauperes primi, ita in relevatione postremi. /35/ Si quando enim, ut nuper factum est, consulendum defectis urbibus aut minuendas in aliquo tributarias functiones potestates summae existimaverint, illico remedium cunctis datum soli inter se divites partiuntur. Quis tunc pauperum meminit? Quis ad communionem beneficii humiles et egestuosos vocat? Quis eum, qui primus est semper in sarcina, vel ultimo esse loco patitur in medela? Et quid plura? Tributarii omnino pauperes non

putantur, nisi cum iis tributi cumulus imponitur: extra numerum autem tributariorum sunt, cum remedia dividuntur.

/36/ Et putamus, quod poena divinae severitatis indigni sumus, cum sic nos semper pauperes puniamus, aut credimus, cum iniqui nos iugiter simus, quod deus iustus in nos omnino esse non debeat? Ubi enim aut in quibus sunt nisi in Romanis tantum haec mala? Quorum iniustitia tanta nisi nostra? Franci enim hoc scelus nesciunt: Chuni ab his sceleribus immunes sunt: nihil horum est apud Wandalos, nihil horum apud Gothos, tam longe enim est, ut haec inter Gothos barbari tolerant, ut ne Romani quidem, qui inter eos vivunt, ista patiantur. /37/ Itaque unum illic Romanorum omnium votum est, ne umquam eos necesse sit in ius transire Romanum. Una et consentiens illic Romanae plebis oratio, ut liceat eis vitam quam agunt agere cum barbaris. Et miramur, si non vincuntur a nostra partibus Gothi cum malint apud hos esse quam apud nos Romani. Itaque non solum transfugere ab eis ad nos fratres nostri omnino nolunt, sed ut ad eos confugiant, nos relinquunt. /38/ Et quidem mirari possim, quod hoc non omnes omnino facerent tributarii pauperes et eggestuosi, nisi quod una tantum causa est, qua non faciunt, quia transferre illuc resculas atque habitatiunculas suas familiasque non possunt. Nam cum plerique eorum agellos ac tabernacula sua deserant, ut vim exactionis evadant, quomodo non quae compelluntur deserere vellent sed secum, si possibilitas pateretur, auferre? Ergo quia hoc non valent, quod forte mallent, faciunt quod unum

valent. Tradunt se ad tuendum protegendumque maioribus, dediticios se divitum faciunt et quasi in ius eorum dicionemque transcendunt. /39/ Nec tamen grave hoc aut indignum arbitrarer immo potius gratularer hanc potentium magnitudinem, quibus se pauperes dedunt, si patrocinia ista non venderent, si quod se dicunt humiles defendere, humanitati tribuerent non cupiditati. Illud grave ac peracerbum est, quod hac lege tueri pauperes videntur, ut spolient, hac lege defendunt miseros, ut miseriores faciant defendendo. Omnes enim hi, qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam prius quam defendantur addicunt, ac sic, ut patres habeant defensionem, perdunt filiorum hereditatem. Tuitio parentum mendicitate pignorum comparatur. /40/ Ecce quae sunt auxilia ac patrocinia maiorum: nihil susceptis tribuunt sed sibi. Hoc enim pacto aliquid parentibus temporarie attribuitur, ut in futuro totum filiis auferatur. Vendunt itaque, et quidem gravissimo praetio vendunt maiores quidam cuncta quae praestant. Et quod dixi vendunt, utinam venderent usitato more atque communi: aliquid forsitan remaneret emptoribus. Novum quippe hoc genus venditionis et emptionis est. /41/ Venditor nihil tradit et totum accipit: emptor nihil accipit et totum penitus amittit. Cumque omnis ferme contractus hoc in se habeat, ut invidia penes emptorem, inopia penes venditorem esse videatur, quia emptor ad hoc emit, ut substantiam suam augeat, venditor ad hoc vendit, ut minuat,

inauditam hoc commercii genus est: venditoribus crescit facultas, emptoribus nihil remanet nisi sola mendicitas. Nam illud quale quam non ferendum atque monstri-ferum, et quod non dicam pati humanae mentes sed quod audire vix possint, /42/ quod plerique pauperculorum atque miserorum spoliati resculis suis et exterminati agellis suis, cum rem amiserint, amissarum tamen rerum tribura patiuntur; cum possessio ab his recesserit, capitatio non recedit: proprietatibus carent et vectigalibus obruuntur! /43/ Quis aestimare hoc malum possit? Rebus eorum incubant pervasores et tributa miseri pro pervasoribus solvunt. Post mortem patris nati obsequiis iuris sui agellos non habent et agrorum muniis enecantur. Ac per hoc quid aliud sceleribus tantis agitur, nisi ut qui privata pervasione mudati sunt publica afflictione moriantur, et quibus rem depraeditio tulit, vitam tollat exactio? Itaque nonnulli eorum, de quibus loquimur, qui aut consultiores sunt aut quos consultos necessitas fecit, cum dominilia atque agellos suos aut pervasionibus perdunt aut fugati ab exactoribus deserunt, quia tenere non possunt, fundos maiorum expetunt et coloni divitum fiunt. /44/ Ac sicut solent aut hi, qui hostium terrore compulsi ad castella se conferunt, aut hi, qui perduto ingenuae incolumitatis statu ad asylum aliquod desperatione confugiunt, ita et isti, quia tueri amplius vel sedem vel dignitatem suorum natalium non queunt, iugo se inquilinae abiectionis addicunt, in hanc neces-

sitatem redacti, ut extorres non facultatis tantum, sed etiam condicionis suae atque exulantes non a rebus tantum suis, sed etiam a se ipsis ac perdentes secum omnia sua et rerum proprietate careant et ius libertatis amittant.

14/a Chronica Gallica anni CCCCLII., 117, 119, 133:

/117/ Gallia ulterior Tibattonem principem rebellionis secuta a Romana societate discessit, a quo tracto initio omnia paene Galliarum servitia in Bacaudam conspirare.

/119/ Capto Tibattone et ceteris seditionis partim principibus vinctis, partim necatis Bacaudarum commotio conquiescit.

/133/ Eudoxius arte medicus, pravi, sed exercitati ingenii, in Bacauda id temporis mota delatus ad Chunos confugit.

14/a Sigebertus Gemblacensis, Chronographia, a. 435:

Gallia citeriore a Battone principe in rebellionem commota, conspirare in Bagaudam omnia paene Gallorum servitia.

Ad 14; Ioannes Antiocheus, frg. 201, 3:

Παρεστήσατο καὶ Αἰμορίχτιανὸς ἀφηνιάσαντας Ῥωμαίων.

Ad 14: Sidonius Apollinaris, Carm. 5, 210-213; 7, 246-248.

Sid. Apoll. Carm. 5, 210-213.

..... Cum bella timentes

defendit Turonos, aberas; post tempore parvo

pugnastis pariter, Francus qua Cloio patentes
Atrebatum terras pervaserat.

Sid. Apoll. Carm. 7, 246-248.

Litorius Scythicos equites tum forte subacto
celsus Aremorico Geticum rapiebat in agmen
per terras, Arverne, tuas; .....

Ad 14: Flavius Merobaudes, Pan. 2. 8-22; 148-186.

Merob. Pan. 2. 8-22.

Lustrat Aremoricos iam mitior incola saltus,
perdidit et mores tellus adsuetaque saevo
crimine quaesitas silvis celare rapinas
discit inexpertis Cererem committere campis.

Caesareoque diu manus obluctata labori
sustinet acceptas nostro sub consule leges
et quamvis Geticis sulcum confundat aratris
barbara vicinae refugit consortia gentis.

Hinc quoque, Tyrrhenis qua fluctibus ima resultat
Gallia et aerii conscendens ardua montis
limite nimboso terras perstringit Hiberas,
nil nostri iam iuris erat. Sed belliger ultor
captivum reseravit iter clausasque recepit
expulso praedone vias populosque relictis
urbibus et sociis confinia reddidit arvis.

Merob. Pan. 2. 148-186.

..... Nunc gloria maior,
quod iam barbaricae mutatos semi<ne terrae
et bellare pares, uno quod tempore <cunctos,

quod clausos castris hostes supera<vit et arces,
quae quondam victoris erant, hic dext<ra recepit
magnanimi luctata ducis. Nam claustr<ra tegebant
et turritus apex ingestaque moenia c<olli
naturam cumulante manu. Nec signifer<unus
illic, turba fuit, longo sed tempore c<astris
barbaries iunctis occasum miscui t<ortu.
Stat clipeis vallata cohors, hastilia <torquens,
ense minax volucrique nocens per in<ane sagitta,
nobile non animis, sed non ignobile <factis
vulgus; inaequali iustus Mars sorte <probatur:
inuius hinc vertex manibusque et moenibus <horrens,
inde ducis virtus bellum domitu<ra per artem.
Ergo immite fremens coniuncto ro<bore miles
naturae certare parat. Cadit agmin<e caesa
silva ferox: nudi mirantur sidera <fontes
ignotumque vident montana cubilia <caelum.
Texitur in turres abies et vincere <muros
iussa renitentes exterret culmin<e pinnas.
Horribi>les crevere viae, quas vique <manuque
.....>us longis in caelum molibus urget
aeriis>que iubet socios consistere castris.
Iam nullu>s sine Marte dies, nox omnis in armis.
Tunc latet> obscuras bellatrix pinna per ubras
illatu>ra neces et mors incerta tenebris
dimov>et indubia quamvis sub sorte cruorem.
Ancipiti> gnaros fatorum lumine cursus

avia te>la regunt et letum errantia portant.
Iamque sub>actorum bello pars magna reorum
pacta diu> tardata <p>a<r>at sensimque recepta
..... >are minas et iam discordibus armis,
dum pars b>ella gerit, veniam pars poscere gestu,
pars prope>rare fugam, donec penetrata labore
longo vi>ctrices hauserunt moenia flammae
proeliaque op>tatam en victis dant ultima famam,
qui saevo sub> Marte cadunt. ....

15. Vita Germani auctore Constantio. 28, 40.

/28/ Vixdum domum de transmarina expeditione remeaverat,
et iam legatio Armoricani tractus fatigationem beati an-
tistitis ambiebat. Offensus enim superbae insolentia re-
gionis vir magnificus Aetius, qui tum rem publicam guber-
nabat, Gochari ferocissimo Alanorum regi loca illa incli-
nanda pro rebellionis praesumptione permiserat, quae ille
aviditate barbaricae cupiditatis inhiaverat. Itaque genti
bellicosissimae regique idolorum ministro obicitur se-
nex unus, sed tamen omnibus Christi praesidio maior et
fortior. Nec mora, festinus egreditur, quia imminebat
bellicus apparatus. Iam progressa gens fuerat, totumque
iter eques ferratur implevarat, et tamen sacerdos noster
obvius ferebatur, donec ad regem ipsum qui subsequebatur
accederet. Occurrit in itinere iam progresso, et armato
duci inter suorum catervas opponitur medioque interprete
primum precem supplicem fundit, deinde increpat diffu-

rentem, ad extremum, manu iniecta, freni habenas invadit atque in eo loco universum sistit exercitum. Ad haec rex ferocissimus admirationem pro iracundia, deo imperante, concepit; stupet constantiam, veneratur reverentiam, auctoritatis pertinacia permovetur. Apparatus bellicus armorumque commotio ad consilii civilitatem, deposito tumore, dexcendit, tractaturque, qualiter non quod rex voluerat, sed quod sacerdos petierat compleretur. Ad stationis quietem rex exercitusque se recipit; pacis securitatem fidelissimam pollicetur, ea conditione, ut venia, quam ipse praestiterat, ab imperatore vel ab Aetio peteretur. Interea per intercessionem et meritum sacerdotis rex compressus est, exercitus revocatus, provinciae vastationibus absolutae.

/40/ Causam sane Aremoricanae regionis, quae necessitatem peregrinationis indixerat, obtenta venia et securitate perpetua, ad proprium obtinuisset arbitrium, nisi Tibattonis perfidia mobilem et indisciplinatum populum ad rebellionem pristinam revocasset. Quo facto et intercessio sacerdotis evanuit, et imperialis credulitas circumscriptione frustarata est. Qui tamen pro calliditate multiplici brevi poenas perfidae temeritatis exsolvit.

15/a Hericus Autissioderensis, Vita metrica Germani, 120, 158:

/120/ Gens inter geminos notissima clauditur amnes
Armoricana prius veteri cognomine dicta;

torva, ferox, ventosa, procax, incauta, rebellis,
inconstans, disparque sibi novibatis amore,
prodiga verborum; sed non et prodiga facti:
dicere plus, fecisse minus, taxatur honestum.
Regibus hanc fidei unquam servasse tenorem
saepibus expertum. Quare, quo principe felix
tunc quoque florebat titulis respublica priscis,
magna salus patriae, nomen fuit Aetius illi,
pertaesus tumidae mores et crimina gentis,
vastandam rigidis tandem permisit Alanis.

/158/ Venerat ille quidem, poscentibus Armoricanis,
pacturus veniam scaevae pro crimine gentis.
Cessit res votis; mox annuit induperator;
arbitrio patris constarunt cuncta beati.
Et foret illa quidem firmissima cautio pacis;
mobilis at priscae revomens contagia fraudis
natio, pestiferum solito meditata duellum,
ausa est Romanas in sese armare secures.
Hoc et pontificis fuit intercessio cassa,
et si quid feritas praefixerat imperialis,
conflatum in miseros atroci sorte pependit.

15/b Haricus Autissiodorensis, De miraculis Germani,
24, 25:

/24/ Vir magnificus Aetius ea tempestate reipublicae
patricius ac rector datus, Armoricani provocatus inso-
lantia populi, cuius leves et indisciplinati animi raro
unquam erga principes fidei servavere constantiam,

Eochari Alanorum regi ferocissimo regionem illam pro rebellionis ultione invadendam, subiugandam, vastandamque permiserat. Quam cum barbarus crudelissime invasisset, non tam praedae congerie, quam caede allectus et sanguine; beatissimus Germanus, iam ei progressu armatoque inter hostiles impetus occurrens, mirabili auctoritatis constantia, quodve universis ab eo patratis miraculis aestimo praeferendum, animum compulit ferocem deponere, exercitum revocare, a provinciae vastatione desistere; ea conditione tamen, ut venia, quam barbarus praestiterat, ab imperatore vel ab Aetio peteretur. Ut ergo coeptum misericordiae compleret officium, decursis Gallicanis, vel Italicis civitatibus, multisque ipso in itinere declaratus miraculis, Ravennam, quo tunc imperator cum matre augusta agebat, diu licet expectatus, pervenit; ibique ad arbitrium suum, pro quibus petebat, pacem et securitatem obtinuit.

/25/ Verum, quia mobilis animi perfidia indisciplinatum populum ad rebellionem pristinam revocavit, non multo post eius excessum, tyrannica, quam ipse in vita sua compresserat, gravius in infelices emersit immanitas.

16. Hydatius Lemicus, Continuatio chron. Hieronym., 125, 128, 141, 142, 158.

/125/ Asturius dux utriusque militiae ad Hispanias missus Terraconensium caedit multitudinem Bacaudarum.

/128/ Asturio magistro utriusque militiae gener ipsius successor ipsi mittitur Merobaudis, natu nobilis et

eloquentiae merito vel maxime in poematis studio veteribus comparandus: testimonio etiam provehitur statuarum. Brevi tempore potestatis suae Aracellitanorum frangit insolentiam Bacaudarum.

/141/ Basilius ob testimonium egregii ausus sui congregatis Bacaudis in ecclesia Tyriassone foedaratos occidit. Ubi et Leo eiusdem ecclesiae episcopus ab isdem, qui cum Basilio aderant, in eo loco obiit vulneratus.

/142/ Rechiarius mense Iulio ad Theodorem socerum profectus Caesaraugustanam regionem cum Basilio in reditu deprædatur. Inrupta per dolum Ilerdensi urbe acta est non parva captivitas.

/158/ Per Fredericum Theuderici regis fratrem Bacaudae Terraconenses caeduntur ex auctoritate Romana.

A F O R R Á S O K M A G Y A R F O R D I T Á S A

A BAGAUDÁK DIOCLETIANUS KORÁBAN

1. Aurelius Victor, Lib. de Caes., 39, 17-20.

Mikor Carinus halála után /Diocletianus/ megtudta, hogy Aelianus és Amandus falusiakból és rablókból álló felkelő csapatokkal, akiket a lakosok bagaudáknak neveznek, egész Galliában széltében pusztítva a szántóföldeket több város hatalmukba kerítésére is kísérletet tettek, azonnal fővezérré nevezte ki hűséges barátját, Maximianust, aki bár kevésbé művelt, de a katonai dolgokban járta és jó képességű ember volt. Maximianus ezután a Herculus nevet kapta, ennek az istennek a tiszteleté következtében, mint ahogy Valerius a Jovius melléknevet; ezért adták a hadseregben a messze legkiválóbb segédcsapatoknak is ezt az elnevezést. Herculus pedig mikor Galliába érkezett, az ellenséget részint megverte, részint kegyelmébe fogadta, és rövidesen elérte, hogy minden elcsendesedett. A menapius Carausius ebben a háboruban tünt ki tetterekészségével.

Ad 1: Mamertinus, Pan. Maximiano Augusto dictus,

Pan. Lat. II/10/, 4, 3-4.

Vajon nem a rettentő szörnyetgekhez volt-e hasonló az a veszedelem, mely ezt a vidéket sujtotta, s melyről nem tudom megmondani, hogy bátorsággal fojtottad-e el, vagy inkább kegyességgel csendesítetted-e le, ó Caesar, amikor a katonai szokásokat nem ismerő földmivesek táma-

dásra indultak, s a szántóvető a gyalogost, a pásztor a lovast, a saját vetését elpusztító telepés pedig a barbár ellenséget utánozta. De csak futólag említem ezt, mert látom, hogy kegyességében inkább akarod ennek a győzelemnek a feledését, mint dicsőségét.

Ad 1: Mamertinus, Pan. Genethl. Maximiano Aug. d., Pan. Lat. III/11/ 5, 3.

Nem emlegetem tehát, hogy vitézségeddel megszabadítottad az államot a rémuralomtól, s arról sem beszélek, hogy kegyességgeddel az előző korszak igazságtalanságaitól elkeserített provinciákat újra engedelmességre birtad.

Ad 1: Incerti pan. Maximiano et Constantino d., Pan. Lat. VI/7/, 8, 3.

Ő /Maximianus/ volt az, aki isteni uralmának kezdetén a korábbi idők igazságtalanságai által elvadított galliaiakat saját hasznukra ismét a birodalom és a maga engedelmes alattvalóivá tette.

2. Eutropius, Breviarium, 9, 20, 3.

Amikor /Diocletianus/ a római birodalomban a főhatalmat megszerezte, a parasztok Galliában felkelést indítottak, és felkelésüknek a bagauda nevet adták, vezérek pedig Amandus és Aelianus voltak; ezek leverésére Maximianus Herculus Caesart küldte, aki a falusiakat kisebb ütközetekkel megfékezte és Gallia békéjét helyreállította.

2/a Paeanius, Versio Graeca historiae Romanae Eutropii, 9, 20, 3.

Galliában pedig fellázadt a falusi lakosság és azokat,

akik a lázadásban részt vettek, bagaudáknak nevezték - ez a név a bennszülött tyrannosokat jelöli -, a merész vállalkozás vezérei pedig Amandus és Aemilianus voltak; /Diocletianus/ Maximianus Caesart, a Herculiust választotta ki és küldte ellenük, és Maximianus a harcban győzve, visszaadta a földnek a szabadságot.

3. Hieronymus, Chronicon, a. Abr. 2303.

Diocletianus maga mellé vette uralkodótársul Herculus Maximianust, aki elnyomva a paraszti tömegek felkelését, melynek maguk a résztvevők a bagauda nevet adták, visszaállította a békét Galliában.

3/a Prosper, Chronicon, 938.

Diocletianus maga mellé vette uralkodótársul Herculus Maximianust, aki elnyomva a paraszti tömegek felkelését, melynek a felkelők a bagauda nevet adták, visszaállította a békét Galliában.

3/b Chronica Gallica anni DXI, 443.

Ez /Diocletianus/ Herculus Maximianust tette uralkodótársává, aki először verte le a magukat bagaudáknak nevező parasztokat Galliában.

3/c Jordanes, Romana, 296.

/Diocletianus/ maga mellé vette uralkodótársul Maximianus Herculiust, aki a paraszti felkelőket, akik magukat bagaudáknak nevezték, elnyomta és helyreállította a békét Galliában.

3/d. Marianus_Scottus, Chronicon, 3, 302, 2.

Diocletianus maga mellé vette uralkodótársul Herculus Maximianust, aki elnyomva a paraszti tömegek felkelését, melynek résztvevői a bagauda nevet adták, visszaállította a békét Galliában.

4. Passio_Typasii, 1.

... a bagaudák Gallia területén is durván kegyetlenkedtek.

5. Orosius, Hist. adv. pag., 7, 25, 2.

Mikor Galliában Amandus és Aelianus veszedelmes felkelést szítottak összegyűjtve a falusiak seregét, akiket bagaudáknak hívtak, /Diocletianus/ Caesarra tette és Galliába küldte a Herculusnak mondott Maximianust, aki katonai kiválóságával könnyen lecsendesítette a szántóvető emberek gyakorlatlan és rendezetlen seregét.

6. Theophanes, Chronographia, a. m. 5788.

Ebben az évben Galliában Amandus és Aelianus lázadást szítottak és Herculus Maximianus, amikor odaérkezett, megölte őket.

7. Zonaras, Epitome, 12, 31.

Egy bizonyos Amandus lázadást szított Galliában; Maximianus mikor odaérkezett, leverte a lázadókat.

8. Passio_Mauritii, 1-2.

Diocletianus, a római állam egykori uralkodója, amikor az egész birodalom császárává választották, felismerte, hogy egyesek vakmerősége felkavar minden provinciát,

ezért a hatalom vagy a munka megosztásra egykori bajtársát, Herculus Maximianust Caesarrá tette, és Galliába rendelte őt Amandus és Aelianus ellen, akik a bagaudák nevében rabszolgai vakmerőséggel fegyvert fogtak. Maximianus seregének kiegészítésére a keleti csapatok közül a thebai légiót adta. Ezt a légiót - a 6660 bátor lelki és jól felfegyverzett férfit - példaképüknek tartották a régi rómaiak. Ezek a katonák a keresztény vallást keleti formájában vették fel, és a szent hitet minden vitézségnek és fegyvernek elébehelyezték.

Maximianus Caesar, aki ugyan katonai jártasságánál fogva háboruk viselésére alkalmas, de a bálványokat különösen tisztelő, vad lelki uralkodó volt, aki a császári keménységet nagy kegyetlenséggel szennyeszte be, Galliába sietve megérkezett a Pennini Alpok bejáratához.

Amikor az Alpok meredek és borzalmas útján átkeltek, hirtelen nyájas alföld kedves síksága tűnt szemükbe. Azon a helyen város volt, s az az Octodrum nevet viselte. A város körül folyóktól öntözött rétek, és a szántó-vetők termékeny földjei terültek el. Különösen pedig a bővizű és szeliden folydogáló Rhone növelte annak a vidéknek kedvességét különös bájaival.

Maximianus Caesar pedig átkelvén az Alpokon Octodrumba jött és ott áldozatot akart bemutatni bálványainak. Elrendelte, hogy gyülekezzen oda a hadsereg, s keményen megparancsolta: a démonoknak szentelt oltárok körül esküdjenek meg, hogy vele együtt szívvel-lélekkel har-

colnak a bagaudák tömegei ellen, és a római istenek ellenségei ellen, akiket mindenkinek üldöznie kell: a keresztények ellen.

8/a Sigebertus Gemblacensis, De passione s. Thebeorum, I. 50-108; II. 196-216; III. 910-921.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, I. 50-108:

Mint a nagy jégeső ha északi széllel tombol, félelmet, kárt és dörgésnél súlyosabb veszélyt úgy szórt szét Aman-dus, és társa Helianus, akik a gallok rabszolgáit maguknak megnyerve háborút kezdeni tanítják azokat, akik a jó földeket forgatták; ezek fegyverekkel merték megzavarni a békét, és hogy minél nagyobb félelmet keltsenek meg-tévesztésül bagaudáknak nevezték magukat, hogy a név új-donsága nagyobb elkeseredést mutasson. Gondolom érdekel titeket e név értelme, s hogy a bagaudák honnan nyertek ilyen nevet, vagy hogy mi e név jelentése. Vagy bachau-dáknak, vagy bagaudáknak mondjuk őket, mert kódexeinkben így is, úgy is látjuk. Ha akarod, mondd a bachansokról bachaudáknak a bagaudákat, de a hasonló hangokat hasonló hangokkal cserélve fel, mondd amugy nevüket, ha úgy véled, hogy merészen mindent bekóboroltak. Vagy nevezd őket bá-tor harcosoknak. Ezek rabszolgai vakmerősége és hitvány csoportja északot megfélemlítette, s széltében tombolt a hideg Alpoktól a Pyreneusok hegyéiig, ahol Gallia három nagy részre válik: ahol ugyanis a Garunna hullámaival az aquitanokat elválasztja a keltáktól, a Sequana pedig a keltákat a belgáktól, ahol a kel-

ták a Rhodanus, a belgák pedig a Rhenus vizét isszák. Sertorius, Spartacus és Viriatus is így fegyverezték fel a rabszolgákat és gyűjtötték össze a szökevényeket, s mily nagy csapással sujtották Itáliát és Hispániát; és egykor a sziciliaiak is átéltek ilyen veszedelmeket, titeket gallokat is gyötörtek egykor rabszolgaharcosok és majdnem tönkretettek, mikor a föld a dárdások lázadását csodálta; akkor minden rabszolga, akkor minden béres kaszát, kapát, fejszét, jármot, kocsit és ekét megvetve, s rabszolgai körülményeit megutálva derekára kardot, mellére páncélt, fejére sisakot öltött, bal kezükben pajzs, jobbjukban gall dárda villogott; ezért a dárdákról nevezték el őket dárdásoknak. Ezek, míg kedvezett nekik a szerencse gyászos pusztitással árasztották el a vidéket, de végül a rómaiaknak jutott a győzelem. Ó, szerencsétlen Gallia, most is lázadók szülője és anyja, bűnök melegágya vagy, hisz békében is új szolgahadat emelsz és fegyverzel fel, mikor Amandusnak erőt és Helianusnak bátorságot adsz, hogy megzavarva a nyugalmat véget vessenek az ország békéjének, s vadállat méhében fogant viperamagzattot láss megszületni vagy felnevelkedni, rut testü, kétfejű szörnyeteget, mely anyja testét mint éhes kigyó tért pi szét. Veszettsége borzalmat kelt, borzalmassá teszi, hogy veszetség van benne. Most szétfeszül a szája, majd fogai összetapadnak mikor mohón harap, majd kapzsin tartja a zsákmányt, most mézet, majd tüzet, most pedig füstöt, azután vért büfög torkából, nem öl gyors halál-

lal: míg végül a gonosz szándék, a lángok, bűnök, öldöklés és fosztogatások tönkreteszik a sok veszedelemmel megterhelt birodalmat. Ilyen volt a tűzokádó Cacus, akit Hercules terített le fűtykösével: te is el tudod üzni a szörnyeket, Róma, buzogányoddal.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, II. 196-216: Mikor a császár meghallotta, hogy a bátor légio parancsaitól elpártolt, azonnal elküldte a lictorokat, hogy vigyék meg a katonáknak a híreket és mutassák meg a zsarnoki parancsokat: térjenek vissza Octodorumba és tömjénáldozattal bizonyítsák, hogy tisztelik az isteneket, s esküdjenek meg, hogy hűen követik a császárt a keresztények kiirtásában és a bagaudák legyőzésében egyaránt. Mily bátorságot szül az egyetértés. Azok szándékukat szelid válaszban közlik, amitt a vezetők mondanak el, a többiek pedig helyeselnek: nem pihent meg annyira szárnyai alatt a lomha hír, hogy ne irányította volna hozzánk is gyors repülését, elmondva amit tenni, megtagadni, elmondani és elhallgatni kell. Ne hidd testőr, hogy gyávák vagyunk, halld meg tőlünk, mit vigyél hírül a császárnak. Nem futunk el félve a harctól: ime egy szívvel készek vagyunk a bagaudákat legyőzni: ki ne hinne e légio erejében és bátorságában? Bárhová vezet minket a császár, s akárhonnán vezet vissza, vele győzünk, vagy együtt halunk meg. Egyedül csak a keresztények elleni harcra nem nyujtjuk jobbunkat neki.

Sigebertus Gembl., De pass. s. Thebeorum, III. 908-921:
Talán megkérded, hogy a bagaudák végzete, vagy hogy Maximianus sorsa mi lett. A tanulatlan, erejét mérsékelni nem tudó nép, mikor tervei megghiúsultak, s a hadiszerencse is elhagyta, erejét megtörvén, megbűnhődött könnyelműségéért, és kisebb csaták után gyorsan szétfutott a lázadó tömeg. Örvendj Gallia, jóindulatu segítséget kaptál, és új támaszt, mely ma is oltalmaz, ezt ne a rómaiaknak és ne is a galloknak, hanem a thebaiaknak tulajdonítsd, akiknek az oltalmával biztosítva elkerülöd az ellenség zavargásait és támadásait, az ő sáncaik, karjaik és érdemeik támogatnak téged. Hidd el, ők teljesen biztosítanak téged sokszoros győzelmükkel a rossztól, s a csaknem tönkretett nyugalmat a békével visszahozzák.

A Saint-Maur-des-Fossés kolostor okmányai /9., 9/a - 9/g./:

9. Diploma Chlodovei II. /ann. 638/.

... tulajdonunkból bizonyos Párizs környéki földet, azt a várat ugyanis, melyet Fossatusnak mondanak, és melyet a népnyelv bagaudák várának nevez, ami a Materna folyón túl fekszik, s a bejáratától a Materna medréig 12 buinaria területű, az egész Varenna nevű földdel együtt, mely a vár környékén terül el, és amit három oldalról a Materna folyó vesz körül, a nagyediken pedig a Fossatus zár el...

9/a Charta Blidegisilli /ann. 640/.

... azt a várat ugyanis, melyet Fossatusnak mondanak, és

melyet a népnyelv a bagaudák várának hív, a Materna folyón
tuli, a bejáratától a Materna medréig 12 buinaria nagy-
ságu területen, az egész Varena nevű földdel együtt,
ami a vár környékén van, s melyet három oldalon a Mater-
na folyó vesz körül, a negyediken pedig a vizes árok zár
el ...

9/b Epistola Audoberti /ann. 642/.

/Monostor/ ... az elhagyott helyen, melynek elnevezése
Fossatus, és melyet a tudatlan parasztság a bagaudák
várának hív...

9/c Privilegium Martini V. papae /ann. 649/.

... egy bizonyos vár, melyet a bagaudákénak neveznek, min-
den földdel, ami körülötte elterül, a vízzel és minden-
nel, ami a vadaskert felőli oldalon fekszik, Párizs ha-
tárában a Materna folyón tul...

... a bagaudák vára, az említett vadaskerttel, melyet a
Materna folyó vesz körül, és az erőd árka a bejáratnál
viztől vizig elkerít ...

9/d Diploma Chlodovei II. /ann. 649-656/.

... a Fossatus-i kolostorról, melyet régen a bagaudák
várának hívtak ...

9/e Diploma Clotharii III. /ann. 656-664/.

..... egy bizonyos földet Párizs határában a Materna folyón
tul, azta a várat ugyanis, melyet Fossatusnak mondanak,
s melyet a parasztság a bagaudák várának hív.,.

9/f Epistola Clotharii III. ad Gerinum /ann. 656-664/.

... a Fossatusnak nevezett kolostorhoz, melyet a tudatlan parasztság a bagaudák várának hív, ami a Materna folyón túl épült...

9/g Charta Caroli Calvi regis anni 28.

... A Fossatus-i kolostorban, melyet egykor a bagaudák várának hívtak ...

10. Vita Baboleni, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 22.

/9/ Párizs városának falaitól nem messze, csak mintegy négy mérföldnyire volt még ebben az időben egy bizonyos régi vár, melyet egykor Julius Caesar kitűnően megépíttetett, s a régi népek faláival, védősáncaival és töltéseivel vétetett körül; a Materna folyó pedig igen nagy területet körülfolyva megerősítette, és így minden felől víz és falak védelmezték. A várat a múltban a bagaudák várának nevezték, ekkor pedig már Fossatusnak hívták.

/10/ ... az egykor a bagaudákénak mondott várat ...

/13/ .. azon a helyen, melyet már régen a bagaudák árkanak mondanak ...

/17/ Mikor Julius Caesar a római birodalom alá vetette az egész földet, és római barátaival együtt hajóuton a Senonok városától Meledunum váráig, majd innen Párizsig jött, hogy a Meldusok központjához, vagy a többi szintén folyóktól védett városhoz eljusson, innen kelt át a folyón, mint azt a rómaiak évkönyveiben olvashatjuk. És mivel a rómaiak, ha hadjáratban voltak, nem szoktak

télen továbbhaladni, hanem letelepedve egészen tavaszig egy helyen időztek, midőn Caesar ideérkezett, és látta a hely fekvését, és gyönyörködött a viz, a szigetek és a természettől védett hely szépségében, tanácskozást tartva elrendelte, hogy itt teleljenek. És miután felállították itt a sátrakat, megépíttette ezt a várat; falak erősségeivel díszítette fel, hatalmas árkokkal sáncokkal és más építményekkel igyekezett a legjobban megerősíteni, és azokról az örökről, akiket ide rendelt, a bagaudák várának nevezte el.

Egészen mostanáig csakugyan találunk a legjobb római munkával négyszögletesre faragott nagy köveket, melyeket abban az időben a vár épületének alapjaiba helyeztek el. A folyó pedig nyáron és télen is olyan és akkora boztonságot nyújtott, hogy átgázolni nem, s átkelni is csak hid segítségével, vagy evezős hajóval lehetett rajta, s ez nem emberi kéz munkája volt, hanem isten ereje és hatalma rendezte így az idők kezdetén. A helyet kelet, dél és észak felől ugyanaz a folyó vette körül, úgy, hogy az összes ott lakók fálnak tekintették azt. Ebben teljesíteni látszott ami az Exodusban olvasható, hogy a vizek, miként a fal, védték jobbról és balról a zsidókat. A hely nyugati részén pedig, mely Párizs városa felé tekint, a már említett régi pgányok által kövekből épített, hatalmas sáncokkal védett, igen erős fal emelkedik, mely víztől vizig, azaz a délitől egészen az északi oldalig terjed.

/18/ A történetíró Orosius pedig "Ornamenta mundi" című történeti művében e vár teljes feldulását és földig rombolását Herculus Maximianus császárnak tulajdonítja. Maximianus ezért tette ezt, mert Amandus és Helianus, a keresztény vallás hívei, nem akartak a szentségtörő római császárnak engedelmeskedni. Ez a Maximianus, összegyűjtve a rómaiak hadseregét, s egyesülve a thebai katonák légiónjával, közeledett, hogy teljesen lerombolja a bagaudák várát. Amikor hadseregével átkelt az Alpok hegységén, és Octodrum környékén fáradtan megpihent, elrendelte, hogy minden katonát hívjanak meg a pogány áldozatokhoz. Ezenfelül megparancsolta, hogy az istenek áldozataira esküdjenek meg, hogy egy szívvel harcolnak a bagaudák tömegei ellen; a többi keresztényeket pedig, rendelkezése szerint, bárhol találják őket, mindenki köteles megölni. De mihelyt a thebai légión vezérének, Mauritiusnak a füléhez eljutott a Caesar parancsa, hogy ők a keresztények ellen vonuljanak harcba, magának a császárnak mondta meg: tudunk harcolni az istentelenek ellen, de egyáltalán nem tudunk háboruzni hvők és testvéreink ellen. Ime letesszük fegyvereinket és nem állunk ellen, mivel készek vagyunk inkább meghalni, mint gyilkolni. És így boldogan nyújtották oda nyakukat a gyilkosoknak és testük gyötrelmei által megérdemelték, hogy az égi dicsőséghez jussanak.

/19/ Akkor Caesar továbbindult innen és a bagaudák várához megérkezve, földön és vizen oly hosszú ostrommal vette

azt körül, hogy végül is hosszú idő után lakóival együtt elfoglalta, s őket tüzzel és vassal kiirtotta. A várat pedig úgy semmivé tette, hogy az árkok maradványaitól eltekintve abban semmiféle erődítmény nyoma nem volt látható: amennyivel más várak közül kiemelkedett hatalmas erődítményeivel, a római császár annyival alaposabban pusztította el. A vár lakói pedig, akik mint említettük, keresztények voltak, s isten iránti szeretetből megvetették a testi gyötrelmeket, vértanúságuk árán a menyországba jutottak. És bár az ő életükről és szenvedéseikről írás nem maradt ránk, mégis nevük és emlékezetük semmiképp sem töröltetik ki az élet könyvéből.

/22/ ... ameddig a bagaudák várában kolostort épít ....

11. Liber de compositione castris Ambaziae, ed. HALPHEN-POUPARDIN p. 7-8.

Abban az időben, amikor Diocletianus a keresztényekkel kegyetlenkedett, a baugaredusok a rómaiakat ki szeretnék volna üzni Galliából, s Amandus és Aelianus vezetésével nagy sereggel jöttek fel Ambaquisba.

A toursi polgárokkal megegyeztek, hogy segítségükre lesznek, s a városban tántózkodó rómaiak egy részét megölték, a többieket viszont elkergették, és azt az egész erődöt, Mars szobra és a Liger hídja kivételével, teljesen lerombolták; mégis a parasztoknak megengedték, hogy a Liger és az Amatissa körüli völgyben lakjanak. Ezek pedig, minthogy nem mertek a szabad ég alatt maradni,

a hegy oldalába barlangokat furtak, s a kivájt sziklákban lakva, nagy falut alapítottak. A baugaredusok megparancsolták, hogy a falut ezután ne Ambaquisnek, hanem a név megváltoztatásával az ő nyelvükön Ambazianak vagy Ambasiumnak nevezzék. Így egészen Valens idejéig Ambasium volt a falu neve.

Abban az időben egy bizonyos Constantinus nevű férfi, Constantius senator ágyasától született fia, csatlakozott a baugarédusokhoz, s mikor Hispánia citerior királya lett, királyságának székhelyét Massiliában és Barciconában rendezte be. Fennhatósága alatt tartotta a Janus hegységtől egészen a Hispániát Aquitániától elválasztó hegyekig elterülő vidéket, az egész Vasconiát Garonáig; a többi, Garonától egészen Lugdunumig a baugaredusok tartották uralmuk alatt. Diocletianus Maximianus Herculiust küldte ezek ellen, aki még a felvonulás közben megsemmisítette a thebai légiót. Maximianus katonai jártassága miatt alkalmas volt ugyan a háborúk vezetésére, mégis meggyalázta a hatalmat, mert a bálványok különös tisztelője, vad lelkü, kapzsiságában kegyetlen és szenvedélyeinek kiszolgáltatott uralkodó volt. Kegyetlen életét méltó halállal fejezte be, mert ármánykodásaiért saját veje, Constantinus, Massiliánál elfogatta és megfojtatta. Maximianus utolsó cselvetését saját leánya, Fausta leplezte le férje Constantinus előtt, de halálát már a Sziciliában karddal kivégzett boldog

Lucia is előre megjósolta ezekkel a szavakkal: "hirde-
tem nektek, hogy az egyháznak béke adatik, ha Diocletia-
nus hatalmát elvesziti, és Maximianus meghal."

Constantinust a két évig uralkodó Valerius után válasz-
tották császárrá; mikor körüljárt Galliában, megparancsolta
a toursiaknak, hogy Ambazium épületeinek minden követ
vigyék le a Liger folyón át az ő felépítendő falaihoz.
Tetszeni akart ugyanis a baugaredusoknak, akiket magával
vitt Rómába, a akik Maxentiust, Maximianus Herculus
fiát harcban legyőzték és megölték. A baugaredusokkal
való megbékélés után Gallia ismét sokáig a rómaiaknak
volt alávetve.

A BAGAUDÁK AZ V. SZÁZAD ELEJÉN

12. Zosimus, Historia nova, 6, 2, 5.

/Sarust/ ... Constantinus vezérei nagyobb tehtségük révén megfutamították, de ő maga sok fáradtság árán megmenekült, viszont minden zsákmányát az Alpoknál elébe álló bagaudáknak adta, hogy így szabad utat nyerjen Itáliába.

Ad 12: Zosimus, Historia nova, 6, 5, 2-3.

Britannia szigetének lakóit és néhány kelta népet a teljesen szabadon benyomuló rajnántuli barbárok arra kényszerítették, hogy a rómaiak kormányától elpártoljanak, és saját törvényeik szerint éljenek, többé már nem engedelmeskedve a rómaiak törvényeinek. Így tehát a britanniaiak fegyvert fogtak és önmagukért harcba szállva felszabadították városaikat a fenyegető barbároktól. Az összes armoricaiai és más gall provinciák is a britanniaiakat utánozva hasonló módon felszabadították magukat, elűzték a római magistratusokat és megteremtették saját államukat.

Ad 12: Querolus, ed. EMRICH, p. 66-69.

Querolus: Azért ha tehetsz valamit Lar familiaris, tégy engem magánemberre és hatalmassá.

Lar familiaris: Milyen hatalmat kívánsz?

Q.: Hogy azokat, akik nem tartoznak nekem, kifoszthassam, az idegeneket megverhessem, szomsédaimat pedig ki is foszthassam és meg is verhessem.

L.: Ha, ha, ha, he, te rablásra és nem hatalomra vágol.

Ily módon, Polluxra, igazán nem tudom, miképpen lehet ez hasznodra. Mégis kigondoltam: megvan, amit kívánsz. Menj, élj a Ligerisnél.

Q.: Hát aztán?

L.: Ott a természet törvényei szerint élnek az emberek, ott nincs semmi képmutatás, ott tölgyfánál mondják ki a halálos ítéleteket és csontokra írják, ott még a parasztok is biráskodnak, és magánemberek ítélkeznek, ott minden lehetséges. Ha gazdag vagy, patusnak mondanak majd, így beszél ez a mi Hellasunk. Ó erdők, ó magános helyek, ki mond titeket szabadoknak? Sokkal súlyosabb dolgok is vannak ott, melyekről hallgatunk. Különben egyelőre ennyi is elég.

Q.: Sem gazdag nem vagyok, sem a tölgyet nem akarom használni. Nem kívánom ezt az erdei igazságszolgáltatást.

L.: Kérj akkor valami szerényebb és tisztességesebb dolgot, ha nem tudsz pereskedni.

Ad 12: Rutilius Namatianus, 1, 213-216.

... kinek apja Exuperantius most Aremorica lakosait a visszaállított béke szeretetére tanítja: helyreállítja a törvényeket, visszavezeti a szabadságot és nem hagyja, hogy a birtokosok saját szolgálk rabszolgái legyenek.

A BAGAUDÁK AZ V. KÖZEPÉN

13. Salvianus, De gub. dei, 5, 15-44.

/15/ Ami pedig a gótokkal vagy vandálokkal való érintkezést illeti, ~~mi~~ az, amiben mi magunkat fölébük helyezhetjük, vagy akár csak össze is hasonlíthatjuk? Először is a kölcsönös jóindulatról és szeretetről kell beszélnem, melyet az ur mint főerényeket tanított, és amelyet nemcsak minden szent irat, hanem ő maga is ajánl, mondván: "onnan tudják meg, hogy tanítványaim vagytok, ha egymást kölcsönösen szeretitek"; azok a barbárok, akik ugyanahhoz a néphez és királyhoz tartoznak, majd mindnyájan kölcsönösen szeretik egymást, a rómaiak pedig csaknem mindnyájan kölcsönösen üldözik egymást. /16/ Mert melyik polgár nem irigykedik polgártársára? Ki viseltetik teljes szeretettel szomszédja iránt? Mert hiszen ha a házaik nem is, de érzelmeik távol vannak egymástól, és bár lakásuk összeköti, gondolkodásuk elválasztja őket. Igaz, ez a legrutabb hiba, de bár csupán a polgárok és a szomszédok hibája lenne; az még súlyosabb, hogy még a rokonok sem tartják meg a rokonság törvényeit. Vajon ki viseltetik a legközelebbi rokonával szemben annak igaz felebarátjaként? Ki fizet meg a szeretetért, vagy legalább nevéért, amivel tartozik saját belátása szerint is? Ki tartozik lélekben is ahhoz a családdhoz, melynek neve szerint tagja? Ki érzi magát olyan rokonnak szíve szerint, mint amilyen vére szerint, kiben nem ég a rosszindulatu fakó féltékenység? Kinek a gondol-

kodását nem szállja meg az irigység? Kinek nem gyötrel-
lem más sikere? Ki nem hiszi más javát saját bajának?
Ki az, akit úgy kielégít saját boldogsága, hogy mást is
boldognak akar tudni? Most a legtöbb embert egy új és
felbeesülhetetlen baj jellemez: kevés kivétellel akkor
boldogok, ha más boldogtalan lesz. /17/ A bűn pedig,
mely oly iszonyu, mint amennyire magából a gazságból
következik, s annyira idegen a barbároktól, amennyire
jellemző a rómaiakra, az, hogy kölcsönösen földönfu-
tóvá teszik egymást fosztogatásaikkal; helyesebben nem
is kölcsönösen, mert csaknem elviselhetőbb lenne ha
ki-ki maga is elszenvedné ami rosszat másnak tesz;
nagyobb baj az, hogy sokakat tesznek földönfutóvá keve-
sek, akik számára a közösség kifosztása különleges zsák-
mány, akik az államkincstár bevételeit saját hasznukra
fordítják. És ezt teszik nemcsak a legnagyobbak, hanem
a csaknem legalacsonyabbak is, nemcsak a bírák, hanem a
bírák szolgálói is. /18/ Vajon van-e akár nagyobb, akár
kisebb város vagy falu, ahol nincs épp annyi zsarnok,
ahány hivatalnok? Jóllehet büszkék erre a tulzott címre,
mert hatalmasnak és tisztességesnek látszik. Hisz a rab-
lók is csaknem mind szívesen hallják, és örvendeznek
annak, ha kegyetlenebbnek tartják őket mint amilyenek.
Van-e hát, mint mondtam, olyan helység, melynek veze-
tői nem zsigerelik ki az özvegyeket, árvákat, s velük
együtt csaknem minden hívők. Mert őket is mintegy öz-
vegynek és árváknak tekintik, mivel vagy vallásos buz-

góságuk miatt nem akarják, vagy ártatlanságuk miatt nem tudják magukat megvédeni. Ennélfogva senki sincs közülük biztonságban, és szinte csak a leghatalmasabbak kivételével senki sem kerülheti el a fosztogató rablás pusztítását, hacsak azok nem, akik maguk is olyanok, mint a rablók. Ilyen körülmények, helyesebben ilyen bűnök között odáig jutunk, hogy hacsak valaki maga is gonosszá nem válik nem mentheti meg magát.

/19/ De éppen mivel annyian vannak, akik a jókat fosztogatják, vannak talán néhányan olyanok is, akik a fosztogatásoknál segítségükre sietnek, akik, mint írva van, kiszabadítják a szegényt és szűkölködőt a bűnös kezéből.

"Nincs ki jót cselekednék, egyetlen egy sincs." Azért mondja az Írás, hogy "egyetlen egy sincs," mivel oly kevés jó van, hogy úgy látszik, mintha egy sem lenne. Mert ki nyújt segítséget a kifosztottaknak és bajban levőknek, mikor az ur papjai sem vetnek gátat az elvetemült emberek erőszakoskodásainak? /20/ Mert közülük legtöbben vagy hallgatnak, vagy bár beszélnek, olyanok mint akik hallgatnak, és ezt sokan nem állhatatlanságból, hanem szántszándékkal, és véleményük szerint ésszerűen teszik. A tiszta igazságot nem akarják elmondani, mert azt a gonosz emberek fülei nem viselhetik el, és nemcsak hogy kerülnek, hanem gyűlölik és átkozzák is, és ha hallják is, nem tisztelik az igazságot és nem tartanak tőle, hanem a csökönyös büszkeség még nagyobb ellenségességével gunyolják ki. És ezért

hallgatnak azok is, akik szólhatnának, amig átmenetileg megkímélik őket a bajok, és nem akarják előttük szóba hozni a tiszta igazság erejét, nehogy az igazság szenvedélyes rájuk erőszakolásával még rosszabbakká tegyék őket. /21/ Eközben a szegényeket kifosztják, az özvegyek panaszkodnak, az árvákat letiporják, annyira, hogy sokan, mégpedig nem is az alacsony származásuak, hanem a jó nevelésben részesültek közül az ellenséghez menekülnek, nehogy belehaljanak az állami üldözés zaklatásaiba. A barbároknál keresik a római ember^{es}iséget, mert a rómaiaknál nem bírják elviselni a barbár embertelenséget. És bármennyire is különböznek szokásaikban és nyelvükben azoktól, akikhez menekültek, sőt hogy úgy mondjam, visszarettennek a barbárok testének és ruházatának szagától, mégis inkább eltűrik a barbároknál a számukra idegen életmódot, mint a rómaiaknál a dühöngő jogtalanságot. /22/ Ezért vándorolnak mindenfelé, vagy a gótokhoz, vagy a bagaudákhoz, vagy a többi bárhol is uralkodó barbárokhoz, és nem bánják, hogy átköltöztek, inkább akarnak ugyanis a fogság látszata alatt szabadon élni, mint a szabadság látszata alatt foglyok lenni. Ennélfogva a római polgárjogot, melyet egykor nemcsak sokra becsültek, hanem drágán vettek meg, nemcsak jelentéktelennek, hanem gyűlöletesnek is tekintik. /23/ És mi lehet nagyobb bizonyossága a római jogtalanságnak, mint az, hogy sok tekintélyes és előkelő embert is, akik számára a római polgárjog a legfontosabbnak, a legtekintélyesebbnek és

a legnagyobb tisztességnek kellene hogy tünjön, a rómaiak jogtalanságának kegyetlensége arra kényszerített, hogy ne akarjanak rómaiak lenni? És ezért van az, hogy még azok is, akik nem menekülnek a barbárokhoz, mégis arra kényszerültek, hogy barbárok legyenek, mint például a hispaniaiak jelentős, valamint a gallok nem kisebb része, s végül mindazok, akiket az egész római világban a római jogtalanság arra kényszerített, hogy többé már ne legyenek rómaiak.

/24/ Most a bagaudákról szólok, akiket kifosztottak, megnyomorítottak, és tönkretettek az elvetemült birák, s akik a római szabadság jogainak elvesztése után a római név tisztességét is elvesztették. És mi bűnül rójuk fel nekik szerencsétlenségüket, bűnül rójuk fel nyomorultságuk nevét, bűnül rójuk fel azt a nevet, melyet mi magunk találtunk ki: elnevezzük lázadóknak, elnevezzük elvetemülteknek azokat, akiket mi kényszerítettünk arra, hogy bűnösök legyenek. /25/ Mert ugyan mi más tette őket bagaudákká, ha nem a mi méltánytalanságaink, ha nem a birák gonoszságai, és ha nem azoknak a vagyonelkobzásai és rablásai, akik az állami adóbehajtói címet a saját hasznuk gyarapítására használták fel, és az adókivetéseket saját zsákmányterületükké tették? Ezek félelmetes vadállatokhoz hasonlóan nem vezették, hanem felfalták azokat, akiket rájuk bízta, és nemcsak az emberek kifosztásából éltek, mint a legtöbb rabló szokta, hanem szétépték őket, és hogy úgy mondjam, a vérükön hiztak.

/26/ És így történt, hogy a bírák rablásaitól fojtogatott és halálragyötört emberek barbárok módjára kezdtek élni, mivel lehetetlenné tették számukra, hogy rómaiak legyenek. Beletörődtek, hogy azok legyenek, amik nem voltak, mivel nem engedték meg nekik, hogy azok legyenek, akik régebben voltak; és arra kényszerültek, hogy legalább az életüket védjék meg, mert belátták, hogy szabadságukat már teljesen elveszítették. Mert hiszen mi más történik most is, mint ami korábban történt, vagyis hogy akik eddig nem voltak bagaudák, most arra kényszerülnek? Ami pedig az erőszakoskodást és törvénytértést illeti, kényszerítik őket, hogy rászánják magukat, legfeljebb gyámoltalanságuk akadályozza meg őket abban, hogy ne váljanak mind azzá. Így tehát olyanok, mint az ellenség igája alá szorított foglyok: kényszerüsből és nem jószántukból türik el a gyötrelmeket: lelkükben a szabadságra vágnak, de a legsúlyosabb szolgaságban élnek.

/27/ Tehát csaknem valamennyi alacsonyorsu emberekkel így bánnak: egy dolog miatt kétfelől is szorongatják őket. A legnagyobb erő készíti őket arra, hogy szabadon akarjanak élni, de ugyanez az erő, mely az akaratot ösztökéli, nem hagyja, hogy képesek legyenek rá. De talán javukra lehet írni nekik azt, amit ezek az emberek akarnak, hisz semmit sem kívánnak jobban, mint hogy ne kényszerítsék őket ezt akarni, mert a legnagyobb szerencsétlenség az, amit most akarnak. Mert hiszen sokkal jobban menne a dolguk, ha nem kényszerülnének arra, hogy erre

törőkedjenek. /28/ De mi mást kívánhatnának a szerencsétlenek, akik az adóbeszedés állandó, és soha men nem szünnő pusztítását tűrik, akiket a súlyos és teljes vagyonelkobzás állandóan fenyeget, akik elhagyják házaikat, nehogy saját otthonukban vonják kintpadra őket, száműzésbe mennek, hogy ne kelljen gyötrelmeket elszenvedniök? Szemükben szelidebb az ellenség, mint a végrehajtók. A körülmények is ezt mutatják: az ellenséghez menekülnek, hogy az adóbehajtással járó erőszakoskodástól mentesüljenek. De még ez is, bármennyire kegyetlen és embertelen, mégis kevésbé lenne terhes és keserves, ha mindenki egyformán és közösen viselné. De az még felháborítóbb és kínosabb, hogy a közösség terhét nem mindenki viseli, sőt ellenkezőleg a szegény embereket szorongatják a gazdagokra eső adók, és a szegényebbek viselik a gazdagok terheit. Hogy azután nem tudják elviselni, annak nincs más oka, mint az, hogy nagyobb a nyomorultak terhe, mint képessége.

/29/ Két egymással homlokegyenest ellenkező dologtól szenvednek, az irigységtől és a szegénységtől. Az irigység miatt, amikor sokat, a szegénység miatt, amikor a semmiből kell fizetniök. Ha azt nézed, mennyit fizetnek, azt hihetnéd, dúsgazdagok, ha pedig azt, hogy milyük van, meggyőződhetsz róla, hogy nélkülöznek. Ki tudja megítélni ezt az igazságtalanságot? Ugy fizetnek, mint a gazdagok, és úgy nyomorognak, mint a koldusok. A soknál is több, amit el akarok mondani. A pótagókat néha maguk a gazdagok ajánlják fel, s a szegények fizetik ki helyettük.

/30/ Megkérdezhetnéd: mikor oly nagy a rájuk kivetett adó, és olyan nagy összeget kell kifizetniök, hogy lehet mégis, hogy maguktól növelni akarják tartozásukat. Nem is, azt mondom én, hogy maguktól növelik; mert épp azért növelik, mivel nem a magukét növelik. Megmondom hogyan. Gyakran jönnek új nuntiusok, új epistolariusok, akiket a legfelsőbb hatóságok küldenek, és ezeket a kevés előkelő bőkezűen fogadja sokak rovására. Ezek számára új ajándékokat szavaznak meg, új rendkívüli adót ajánlanak fel. A gazdagok döntenek el, hogy a szegények mennyit fizessenek, a gazdagok kénye-kedve határozza meg, hogy mi dönti pusztulásba a szegények tömegét; mert ők ugyan meg sem érzik, amit megszavaznak. /31/ De - mondhatná valaki - mégiscsak tisztességesen és bőkezűen kell fogadni azokat, akiket a felsőbb hatóságok küldtek, akkor tehát ti gazdagok, akik elsők vagytok a megszavazásban, legyetek elsők a hozzájárulásban is; legyetek elsők a javakkal való bőkezűségben, mint ahogy a szavakkal való bőkezűségben elsők vagytok. Aki az egyémből adsz, adj a magadéból is. Mert hiszen az a leghelyesebb, hogy ha valaki egyedül akarja élvezni a kegyeket, viselje egyedül a kiadásokat is. De mi szegények, megnyugszunk a ti akaratotokban, ó gazdagok. Amit ti kevesen elhatároztok, viseljük valahányan: van ennél jogosabb, vagy van ennél igazságosabb? A ti határozataitok új terhekké nyomorítanak meg bennünket: tegyétek meg legalább, hogy ezt a terhet veletek közösen

viseljük. Mert mi igazságtalanabb, vagy mi lehet felháborítóbb, mint hogy egyedül ti legyetek mentesítve a terhektől, akik mindenki mást a terhek viselésére köteleztek? /32/ Met hiszen így a szerencsétlen szegények fizetik meg mindazt, amiről beszélünk, s egyáltalán nem tudják, hogy mi okból vagy milyen célokra fizetik azt.

Mert ugyan ki kérdezheti meg, miért kell fizetnie, vagy ki kutathatja, hogy mennyit kell még fizetnie majd. De akkor nyilvánvalóvá válna, hogy a gazdagok egyrészt egymás között is civakodnak, másrészt azért méltatlankodnak egyesek közülük, mert az ő megkérdésük és a velük való tanácskozás nélkül határoztak el valamit. /33/ Ilyen esetekben efféléket hallhatsz tőlük: ó, felháborító gaztett! Ketten vagy hárman határozzák meg, ami sokakat tönkretesz, néhány hatalmas dönti el, mit kell a sok szerencsétlennek fizetnie. Mert minden gazdag csak saját becsülete kedvéért akarja azt, hogy távollétében ne hozzanak semilyen határozatot, és nem az igazság kedvéért, nem mintha volna amikor jelen van bármilyen méltánytalanságot megszavazni. Végül akár azért, hogy megbosszulják korábbi mellőztetésüket, akár azért, hogy hatalmukat megtartsák, megszavazzák, amit másokban kárhoztattak. És ezáltal a nyomorult szegényeket mintha a tenger közepébe, az egymásra tornyosuló hullámok közé tennék: hol erről, hol arról borítják be őket a hullámok. /34/ De természetes lenne, ha azok, akik egyszer rosszindulatuak, máskor mértéktatók és igazságosak, és egyik alkalommal tanusi-

tott gonoszságukat máskor derekassággal egyenlítik ki. Mert miként az új adók terhével a szegényeket elnyomják, úgy támogatják is őket új segítség nyújtásával; ahogy az új adókkal a szegényeket a végletekig kifosztják, úgy nagyon támogatják is őket új segítőeszközökkel. Valójában mindkét esetben hasonló igazságtalanság történik. Mert ahogyan a szegények elsőek az elnyomatásnál, úgy utolsók a felemelésnél. /35/ Ha ugyanis a kormány olykor, mint a minap történt, úgy véli, hogy segíteni kell a tönkrement városokon, s valamelyest enyhíteni a súlyos adóterheken, ezt az egész közösségnek adott segítséget egyedül a gazdagok osztják fel maguk között. Ki gondol ilyenkor a szegényekre? Ki hívja a kedvezmények közös élvezetére a szegényeket és szűkölködőket? Vagy ki hagyja, hogy az, aki mindig első a terhek viselésében, utolsó legyen könnyítésükkor? Mert szóljak többet is? A szegényeket csak akkor tekintik adófizetőknek, amikor adóterheket vetnek ki rájuk, de amikor a kedvezményeket osztják fel, nem jönnek számításba az adófizetők között. /36/ És úgy véljük, hogy nem érdemeltük ki az isteni szigor büntetését, amikor mi mindig így büntetjük a szegényeket, vagy azt hisszük, hogy az isten velünk szemben nem lesz majd igazságos, akik állandóan igazságtalanok vagyunk? Hol, melyik népnél vannak meg ezek a bajok a rómaiakon kívül? Mely nép igazságtalansága ér fel a miénkkel? A frankok nem ismerik az efféle gonoszságot; a hunok is mentesek ezektől a bűnöktől, és sem a vandáloknál, sem a gótoknál nincs semmi ezekből. A barbároktól oly távol vannak

ezek, hogy még azoknak a rómaiaknak sem kell szenvedni tőlük, akik a gótok között élnek. /37/ Ezért az ottani rómaiak egyetlen kívánsága az, hogy soha többé ne kelljen nekik a rómaiak fennhatósága alá kerülni. A barbárok között élő rómaiak egyetlen és egybehangzó kérése, hogy életüket a barbárok között élhessék le; és mi még csodálkozunk, hogy a mieink nem győzik le a gótokat, mikor a rómaiak inkább náluk, mint nálunk akarnak élni. És így saját testvéreink is nemcsak egyáltalán nem akarnak tőlük hozzánk átpártolni, hanem cserbenhagynak minket, hogy hozzájuk mehessenek. /38/ Csak azt csodálom, hogy az összes nélkülöző és adófizető szegények mindnyájan nem teszik meg ezt. Ennek csak egy oka lehet: ugyanis nem tudják átvinni cók-mókjukat, viskójukat és családjukat. Mert mikor legtöbbször közülük kis földescskéjüket és kunyhójukat elhagyják, hogy elkerüljék az adóbehajtók erőszakoskodásait, miért ne akarnák magukkal vinni, amit elhagyni kényszerítik őket? Mivel tehát amit legjobban akarnak, arra nem képesek, azt teszik, ami egyedül lehetséges. Az előkelők védelmre és oltalmára bizzák, és a gazdagok alattvalóivá teszik magukat, s szinte az ő hatalmuk és fennhatóságuk alá kerülnek. /39/ Mégsem tekinteném ezt nyomasztónak vagy felháborítónak, sőt inkább köszönetet mondanék a gazdagok nagylelkűségéért, akiknek a szegények átadják magukat, ha ezt a védelmet nem bocsátanák áruba, ha emberieségből és nem kapzsiságtól indítva mondanák magukat szegények védelmezőinek. De nyomasztó és rendkívül elkeserítő, hogy ily módon látszólag

megvédik a szegényeket, hogy kifosszák, védelmezik a szerencsétleneket, hogy ezáltal még szerencsétlenebbekké tegyék őket. Ugyanis mindazok, akiket látszólag védelmeznek, szinte egész vagyonukat kiszolgáltatják védelmezőiknek, mielőtt még védelmet kapnának, és így hogy az atyák védelmet kapjanak, fiaik elveszítik örökségüket. A szülők védelme a gyermekek nyomoruságát készíti elő. /40/ Ime ilyen a hatalmasok segítsége és támogatása: nem pártfogoltjaik, hanem saját érdekeiket védik. A szülőknek ugyanis azzal a feltétellel adnak időnkint valamit, hogy később a gyermekektől mindent visszavegyenek. Az előkelők közül egyesek tehát eladják, mégpedig igen drága áron adják el mindazt, amit pártfogoltjaiknak adnak. De mit mondtam, eladják? Bárcsak eladnák az általános szokás szerint: akkor talán még a szegény vevőknek is maradna valami. Mert hiszen ez az adás-vétel egészen új módja. /41/ Az eladó semmit nem ad át, és mindent megkap; a vevő semmit nem kap meg, és teljesen elveszíti mindenét; és mivel csaknem minden üzletkötés velejárója, hogy a vevő irigylésre méltónak és az eladó nélkülözőnek látszik, mivel a vevő azért vásárol, hogy vagyonát növelje, az eladó pedig azért ad el, hogy csökkentsen, a kereskedelem hallatlan módja ez: az eladónak növekszik a vagyona, a vevőknek pedig nem marad meg semmi, csak a koldusbot. Még türhetetlenebb és szörnyűbb, amit az emberi ész nemhogy eltűrni, de meghallgatni is alig képes: e szegények és szerencsétlenek közül ugyanis

legtöbben kis vagyunkájuktól megfosztva, és földescskéjükről elüzve, /42/ bár vagyonukat elveszítették, mégis viselik elveszített vagyonuk adóit; bár birtokukat elvették tőlük, adóterheiket meghagyták; vagyonuk nincs, mégis adókkal nyomorgatják őket!

/43/ Ki tudja felbeesülni ezt a szerencsétlenséget? Betolakodók telepszenek vagyonukba, és a szerencsétlenek a belepedők helyett fizetik az adókat. Az apa halála után fiai nem öröklik földescskéjét, de a földadó terhe kimeríti őket. És mire vezetnek ezek a szörnyű gonosztettek, hacsak nem arra, hogy akiket a magánosok birtoklása kifosztott, azokat a közterhek teljesen megsemmisítsék, és akiknek vagyonát a fosztogatás elvette, azok életét az adóbeszedés vegye el. Ezért sokan azok közül, akikről beszélünk, a tapasztaltabbak, vagy akiket a szükség tapasztaltabbakká tett, mivel házukat és földescskéjüket elveszítették a bitorlók miatt, vagy elhagyták az adóbeszedőktől menekülve, mivel megtartani nem tudták, a nagybirtokosoktól kértek telket és a gazdagok colonusai lettek. /44/ És mint azok szokták, akik az ellenségtől megrémülve a várakba menekülnek, vagy azok, akik velük született szabadságukat elveszítve, kétségbeesésükben valamely menedékhez futnak, úgy veszik ezek is nyakukba a bérlő lenézett igáját, mivel tovább már nem képesek védeni sem szülőházukat sem származásuk méltóságát; olyan nyomorba jutottak, hogy nemcsak lehetőségeik, hanem körülményeik alapján is hazátlanokká lettek, s nemcsak

vagyonukból, hanem szinte önmagukból is kiforgatták őket, s így elveszítvén mindenüket, tulajdonuk nincs és még a szabadsághoz való jogot is elvették tőlük.

14. Chronica Gallica anni CCCCLII, 117, 119, 133.

/117/ Gallia ulterior Tibattot, a lázadás vezérét követve kivált a római közösségből, s e kezdeményezés hatására Gallia csaknem egész szolganépe a bagaudákkal cimborált.

/119/ Miután Tibattot elfogták, és a zendülés többi vezetőinek egy részét legyőzték, más részét pedig megölték, a bagaudák mozgalma lecsendesedett.

/133/ Eudoxius, a tapasztalt, de gonosz lelkű orvos, aki ekkortájt a bagaudák mozgalmához csatlakozott, a hunokhoz menekült.

14/a Sigebertus Gemblacensis, Chronographia, a. 435.

Mikor Batto, a vezér, lázadást szított Gallia citeriorban, Gallia csaknem egész szolganépe a bagaudákkal cimborált.

Ad 14: Ioannes Antiocheus. frg. 201, 3.

/Aetius/ ... leverte az aremoricaikat is, akik elszakadtak a rómaiaktól.

Ad 14: Sidonius Apollinaris, Carm. 5, 210-213; 7, 246-248.

Sid. Apoll. Carm. 5, 210-213:

Mikor a háboruktól félő toursiakat védi, távol voltál; kis idő múlva együtt harcoltatok, amikor a frank Cloio az atrebasok védtelen földjein keresztülvonult.

Sid. Apoll. Carm. 7, 246-248:

Az aremoricaiak bátor legyőzése miatt büszke Litorius szkita lovasságát a gót sereg ellen vezette az arvernusok földjén keresztül.

Ad 14: Flavius Merobaudes, Pan. 2, 8-22; 148-186.

Merob. Pan. 2, 8-22:

Az aremorikai hegyeket már szelidebb lakos járja, s felhagyott régi szokásaival a vidék, mely korábban kegyetlen bűnnek szerzett zsákmányt szokott az erdőkben rejtetgetni, most pedig parlag földjeibe újra gabonát vetni tanul. Az egykor Caesar erőfeszítéseivel sokáig szembe-szegülő csapat most megtartja a mi consulunk alapt hozott törvényeket, és bár a barázdát gót ekével szántja, nem kíván a szomszéd nép barbár sorstársa lenni. Erről az oldalról sem maradt már semmi a mi hatalmunkban, ahol a tyrrhen hullámoktól visszhangzik a mélyen fekvő gall partvidék, és égbenyuló hegyekből felhős határ érinti az ibér földeket. De a harcias bosszuálló a megszállt utat újra megnyitotta, és visszafoglalta az elzárt utvonalakat elűzve a rablót, és visszaadta az elhagyott városok lakosságát, s a szövetségesek földjeinek régi határait.

Merob. Pan. 2, 148-186:

Most a dicsőség nagyobb, mert már a barbár föld fiával megerősödött, s harcban is egyenlő ellenfeleket győzött le, s mert mindet egyidőben, és mert bástyák mögé zár-

kózó ellenségen győzedelmeskedett a hős vezér küzdő jobbja, s itt olyan várakat foglalt vissza, melyek egykor a győztesekéi voltak.

Mert sáncok védték az ellenséget, és torny s csucskok, és a dombon hatalmas falak: amit a természet nyújtott munkával még növelték. Nem volt ott egyetlen zászlóvivő sem, csak tömeg, de a barbárság hosszú idő alatt egyesítette a táborokat, nyugatot kelettel kapcsolva össze.

Áll a pajzsokkal védett csapat, dárdákat forgatva, karddal fenyegetve, s a levegőn átrepülő nyíllal ártva. Nem szellemében, hanem tetteiben nemes ez a tömeg, melyet az igazságos hadiszerencse kegyetlen sorssal sujt. Egyik oldalon harcosoktól és falaktól meredező megközelíthetetlen csucs, a másikon pedig a tehetségével a harcban felülkeredő vezér kiválósága. Tehát a sereg csatakiállítások közepette egyesült erővel készül a természet által is védett erődöt megostromolni.

Sorba hull le kidöntve a vad erdő: a lombtakaró nélkül maradt források ámulva nézik a csillagokat, s a hegyi tanyák megpillantják a sose látott eget. Fenyőből torony készül és parancsot kap, hogy győzze le a falakat, s hegyével rémiti az ellenszegülő ormokat. Félelmes utak nőnek, melyeket erővel és karral ... a magas ostromgépekkel az eget ostromolja s parancsot ad, hogy a szövetségesegek álljanak helyt az égbenyuló őrhelyeken.

Már egyetlen nap sem mulik el harc nélkül, s minden éjszakát fegyverben töltenek. A vak homályba burkolózik

az öldöklő harci nyilvessző, a felismerhetetlen halál a sors parancsa szerint ontja a vért. A derengő félhomályban a végzetet ismerő utjukat járják az eltévedt fegyverek, s tévelyegve is halált hoznak. A harcban legyőzött bűnösök nagy része megkésve ugyan, de most már készül megadni magát, és lassan kegyelembe fogadva ..... a fenyegetéseket, és míg egy részük pártos fegyvereivel harcol, mások jelekkel kérnek kegyelmet, a többiek pedig sietve menekülnek. Végül a hosszú fáradságos küzdelemmel bevett falakat a győzelmes lángok emésztik el, s a végső összeecsapások megadják az óhajtott hirnevet a legyőzötteknek, akik kegyetlen harcban hullanak el.

15. Vita Germani auctore Constantio, 28, 48.

/28/ Alighogy a szentéletű főpap fáradtan újra hazaérkezett tengerentuli utjáról, máris felkereste a tractus Armoricanus küldöttsége. Aetius vir magnificus ugyanis, aki akkor az államot kormányozta, felháborodva a vidék lakóinak gőgös elbizakodottságán, ezt a vidéket Gocharra, az alánok legféktelenebb királyára bizta, hogy még mielőtt lázadás robbanna ki, megtörje; Gochar ezt a barbár lelkesedés mohóságával vállalta. Ennélfogva ezzel az igen harcias néppel, és bálványokat imádó királyával, egyedül az öreg, de Krisztus segítségével mégis mindennél erősebb és bátrabb főpap szállt szembe.

Minden késlekedés nélkül azonnal elindult, mivel a hadi készülődés fenyegető volt. A nép már előrenyomult és a vértés lovak az egész utat megtöltötték, szentünk mégis

eléjük ment egészen addig, míg a mögöttük haladó királyig jutott. Odament az uton már előrehaladó, felfegyverzett vezérhez, saját kísérete mögött elébe állt, tolmács segítségével először esdeklően kérte, azután rákiáltott az ellenkezőre, végül megmarkolta a kantárszárát és ott helyben megállította az egész hadsereget. A legféktelenebb király ekkor isteni parancsra elcsodálkozott, ahelyett hogy haragra gyulladt volna; meghökkent a határozottságon, meghajolt a tiszteletreméltóság előtt, a tekintély állhatatossága meghatotta. Amikor megszűnt az izgalom, a hadi készülődés, és a fegyverek mozgása, békés tanácskozássá változott, és megtárgyalták, hogy miként valósítsák meg nem azt, amit a király akart, hanem amit a pap kért. A király és a hadsereg visszatért pihenőhelyére, és megígérte, hogy a békét a legbecsületesebben megtartja, azzal a feltétellel, hogy a császártól vagy Aetiustól kegyelmet kérnek, amiért Germanus kezeskedett.

A pap közbenjárására és érdeme folytán a király megállt, a hadsereget visszahívta, a provinciákat a pusztításoktól megszabadította.

/40/ Az aremoricaiak ügyét, ami utazását szükségessé tette, saját eredeti terve szerint már csaknem megvalósította, mert bocsánatot nyert számukra és biztonságot a továbbiakra, hacsak Tibatto hitszegése a könnyen befolyásolható és fegyelmezetlen népet a régi lázadáshoz vissza nem fordította volna.

Mivel újra kitört a lázadás, Germanus közbenjárása hiába-

valóvá vált, és így a császári kegyetlenség korlátozása is meghiúsult. A lázadók pedig sokszoros állhatatlanúságukhoz mértén rövidesen elnyerték vakmerő hitszegésük büntetését.

15/a Hericus Autissiodorensis, Vita metrica Germani, 120, 158.

/120/ Nagyon rossz hírű nép lakik a két folyó között, korábban régi nevén aremoricainak mondták; mogorva, vad kérkedő, szentelen, vakmerő, lázadó, állhatatlan, az új dolgok iránti szeretettől önmagával meghasonlott, bőbeszédű de nem tevékeny: sokat mondani, keveset tenni, ezt tartják tisztességesnek. Sokszor bebizonyosodott, hogy a királyoknak adott szavát e nép soha nem tartja meg. Ezért a haza üdve, akinek vezetésével akkor is régi dicsőségében virágzott a boldog állam, Aetius volt az neve, megunván e forrongó nép szokásait és vétkeiket, végül a hajthatatlan alánokra bizta elpusztításukat.

/158/ Ő pedig /Germanus/ az aremoricaiak kérésére elment, hogy e dőre nép vétkeire bocsánatot nyerjen. Az ügy kívánsága szerint haladt előre; s nemsokára a császár megadta beleegyezését; a szent atya javaslatát mindannyian elfogadták. És ez lett volna a béke legszilárdabb biztosítéka, de az állhatatlan és a régi bűn mocskát okádó népség, mely csak a romlást hozó háborun szokta törni fejét, a római hadsereget újra maga ellen merészelte ingerelni. Ez a püspök közbenjárását is hiábavalóvá tette, és ha valamit a császári szigor egykor kirótt, most összegyűjt-

ve nehezedett a szerencsétlenekre kegyetlen végzetként.

15/b Hericus Autissiodorensis. De miraculis Germani,
24, 25.

/24/ Aetius, vir magnificus, aki abban az időben mint patricius irányította az államot, az aremorikai nép elbizakodottságától - akiknek könnyelmű és fegyelmezetlen jelleme szinte sohasem őrizte meg a császárok iránti álhatatos hűségét - felfingerelve azt az országrészt Eocharra, az alánok legféktelenebb királyára bizta, hogy a lázadás miatt bosszuállón rátörjön és elpusztítsa. Amikor a barbár könyörtelenül betört Armoricába, nem annyira a várható zsákmány, mint inkább a mészárlás csábította; szent Germanus a már előrenyomuló, felfegyverzett Eochar elé ment az ellenséges támadás közepette, tekintélyének csodálatos állhatatosságával - amint úgy gondolom minden általa véghezvitt csoda közül ki kell emelni - és rábirta, hogy lemondjon féktelenségeiről, visszahívja a hadsereget, elálljon a provincia elpusztításától; mégis azzal a feltétellel, hogy a kegyelmet, melyet a barbár előlegezett, a császártól vagy Aetius-tól kérjék.

Hogy tehát teljesen befejezze könyörületességből vállalt és már megkezdett feladatát, azonban a galliai és az itáliai városokban, ahol végigment ut közben sok csodát tett, majd megérkezett az oly régen várt Ravennába, ott élt akkor a császár anyjával, az Augustával; és itt Germa-

nus övéi megbízására megnyerte a békét és biztonságot.
/25/ Mivel azonban a könnyen befolyásolható és hitszegő jellemű fegyelmezetlen nép nem sokkal Germanus halála után a korábbi lázadáshoz újra visszatért, a zsarnoki embertelenség, melyet ő életében fékentartott, még nyomasztóbban mutatkozott meg a szerencsétlenekkel szemben.

16. Hydatius Lemicus, Continuatio chron. Hieronym.,
125, 128, 141, 142, 158.

/125/ A Hispániába küldött Asturius dux utriusque militiae lemészároltatta a taraccoi bagaudák sokaságát.

/128/ Asturius magister utriusque militiae utódjául vezét, Merobaudest küldték ki, aki előkelő származású, és az ékesszólásban jól, a régi költeményekkel való foglalkozásban pedig kiváltképpen felkészült volt: szobrok tanúsága is bizonyítja ezt. Hatalmának rövid ideje alatt megtörte az aracellai bagaudák fennhéjázását.

/141/ Basilius, hogy rendkívüli merészségét bizonyítsa, összegyűjtve a bagaudákat, a tyriassoi templomban lemészárolta a római szövetségeseket. Basilius társaitól megsebesítve ott halt meg ugyanennek a templomnak a püspöke, Leo is.

/142/ Rechiarius juliusban apósához, Theodorichhoz utazott, s onnan visszatérőben Basiliusszal végigpusztította Caesaraugusta vidékét. Csellel bevették Ilerda városát, és nem kis számú foglyot szereztek.

/158/ Fredericus, Theodericus király fivére, Róma parancsára legyilkoltatta a taraccoi bagaudákat.

M E G J E G Y Z É S E K   A   F O R R Á S O K H O Z

BEVEZETÉS

A "latrones" mozgalma és Maternus felkelése. A római császárkori források "latrones"-nek neveznek nemcsak bűnözőket, hanem olyan, a társadalom alsó rétegeihez tartozó személyeket, vagy kisebb csoportokat is, akik szembeálltak a fennálló renddel. Így a bagaudákat is gyakran "latrones"-ként, tevékenységüket pedig mint "latrocinium"-ot emlegetik.

A bagaudákat a "latrones"-énál szélesebb osztálybázis, nagyobb szervezettség, korlátozott de mégis kitapintható tudatosság, a szociális célokon /nagybirtokosok elleni harc/ tulmenően politikai célok /szeparatizmus/ jellemzik.

Anélkül, hogy azonosítanánk a "latrones"-t és a bagaudákat, a bagauda mozgalom kezdeteit a "latrones" megmozdulásokban kell keresnünk. Maternus felkelése 186-ban valószínűleg már olyan felkelés volt, mely méreteiben és jellegében jelentősen különbözött a szokásos "latrones" megmozdulásoktól. Ezért elsősorban Maternus felkelésében láthatjuk a bagauda mozgalmak előfutárát.

Bibliográfia: THIERRY III. 1847 20; JULLIAN IV. 1929 503; VIII. 1926 52; DMITREV 1940 103; 1951; BJELOVA 1952; THOMPSON 1952 15; BROGAN 1953 231; SZÁDECZKY-KARDOSS 1955; 1956; SEYFARTH 1963 53.

Augustodunum lerombolása 269-270-ben. A szakirodalomban sokáig általánosan elfogadott vélemény szerint a bagaudák első megmozdulása Augustodunum elfoglalása és lerombolása volt 269-270-ben. Azonban ez a vélemény Eumenius panegyricusának egy a kéziratok szövegétől eltérő olvasatára épült, és nemcsak több mint tíz évvel előbbretolta a bagauda mozgalom kezdetét, hanem Gallia egyik legjelentősebb városának elfoglalását tekintette első fegyvertényüknek. Ez nem egyeztethető össze a III. századi bagauda mozgalmakról szóló forrásainkkal, melyek említik ugyan, hogy a bagaudák megpróbálkoztak városok elfoglalásával is, de egyetlen város tényleges birtokbavételéről sem adnak hírt.

Eumenius panegyricusában a vitatott helyen a következőket olvashatjuk Augustodunumról /GALLETIER I. 1949 124; Pan. Lat. V/9/4, 1/: "tunc demum gravissima clade percussam, cum latrocinio Batavicae rebellionis obsessa auxilium Romani principis invocaret".

J.LIPSIUS (1581 165) a kéziratokban álló "~~B~~atavicae rebellionis" olvasat helyett a "Bagaudicae rebellionis" emendációt javasolta, mert a batavusok messze laktak a haeduusoktól, s mert a III. századi források nem említik őket rebellisekként. LIPSIUS érveit Tacitus Annaléséhez írt kommentárjában, az Annales 3, 43, 1 paragrafusát magyarázva fejtette ki. Nem sokkal később J. LIVINEIUS /1599 314/ a Panegyrici Latini kiadásában elfogadta LIPSIUS javaslatát: kommentárjában határozottan

a bagaudákra vonatkoztatta ezt a szövegrészletet, bár a textusban még "Batavicae" állott nála. LIPSIUS és LIVINEIUS konjekturáját elfogadták a panegyricusok kiadói, s a szövegbe is bekerült a "Bagaudicae" olvasat /igy pl. H.J. ARNTZEN 1790/. Ettől kezdve O. HIRSCHFELD /1897/ cikkéig a filológusok és a történészek is úgy vélték, hogy Augustodunumot a Tetricus gall ellencsászár seregéhez csatlakozott, vagy a sereggel együttműködő bagaudák rombolták le. E nézetnek ma is vannak még képviselői /MYNORS 1964 232/.

Az alaptalan konjekturával szemben a kódexekben álló "Batavicae" olvasatot először O. HIRSCHFELD /1897/ vette újra védelmébe, majd DAMERAU /1934/ bizonyította be, hogy Autun a Victorinus gall ellencsászár szolgálatában álló batavus zsoldosok ostromának esett áldozatul, s G. ELMER /1941/ numizmatikai érvekkel támasztotta ezt alá. P.L. GENTILHOMME /1943/ foglalta össze és egészítette ki a korábbi kutatások eredményeit, végül E. GILLETIER /1949/ a Panegyrici Latini új kiadásában a "Batavicae rebellionis" olvasat mellett foglalt állást. A legújabb kutatók többsége szerint Autunt 269-270-ben Victorinus batavus zsoldosai foglalták el és rombolták le, nem pedig a bagaudák, akiknek első jelentős felkelése nem 270 körül, hanem csak később, 283-285 között bontakozott ki.

Bibliográfia: "Batavicae": HIRSCHFELD 1897 1118; DAME-
RAU 1934 78, 79; ELMER 1941 63; GENTILHOMME 1943;

SESTON 1946 57; GRIFFE I. 1947 78; GALLETIER 1949 110-111; THOMPSON 1952 16; KORSZUNSZKIJ 1957 73; HATT 1959 223; SEYFARTH 1960 10; DUPRAZ 1961 86. - "Bagaudicae": HUDEMANN 1872 7; BURCKHARDT 1880 59; ROSTOVTZEFF 1929 205; JULLIAN IV. 1929 588; DMITREV 1940 101, 105; LJVOV 1949 23; STAJERMAN 1957 472; GRENIER 1959 599.

Amandus és Aelianus nevét viselő pénzekre a numizmatikai szakirodalomban és az érmekeket forrásként felhasználó történészeknél több helyt történik utalás /legkorábban talán: GOLTZIUS 1579 73, 76/. Álljon itt néhány, ebben az összefüggésben emlegetett pénz egy pár jellegzetessége /MATTINGLY -SYDENHAM - WEBB V/2. 1933 372, 373, 375/:

Előlap:

IMP C L AELIANUS P F AUG

Szakállas fej borostyánnal

IMP C ULP COR L AELIANUS

Sugárkoronás fej

IMP C C AMANDUS P F AUG

Sugárkoronás fej

IMP S AMANDUS P F AUG

IMP S AMANDUS P F AUG

Hátlap:

TEMPORUM FELICITAS

Fekvő nő jobbjaiban olajággal,
baljában nyul.

VICTORIA AUG

a győzelem istennője.

SPES P A IV III

sisakos nő dárdát tart paj-
zson állva.

.ALUS AUG

Olajágot és kormánypálcát
tartó nő.

VENUS AUG

Venus almát és dárdát tartva.

Előlap:

Hátlap:

IMP C CN SAL AMANDUS P F   a hátlapról WEBB nem szól.
AUG

IMP C L AELIANUS P F AUG   a hátlapról WEBB nem szól.
/ECKHEL II/8. 1798 449-450/:

IMP C Q VALENS AELIANUS P   IOVI CONSER AUGG s alul SML
AUG   Juppiter jobbjában villámmal,
szakállas fej sugárkoro-   baljában dárdával áll.
nával.

Aelianus-érmet hitelesnek az utóbbi időben SESTON
/1946 69/ fogadott el; az ő hipotézise szerint azonban
Aelianus nem a bagaudák vezére lett volna, hanem ellenük
küzdő római "imperator", akivel mint riválissal Maximia-
nus végzett.

Egyébként a numizmatikusok tulnyomó többsége /igy ECKH-
EL és WEBB is/ "Laelianus"-nak olvassa az uralkodónevet
L/ucius/ Aelianus helyett /Laelianus, vagy másképpen
Lollianus pedig egy korábbi galliai ellencsászár volt/,
illetőleg kétségbevonja a régi érmészeti publikációkban
emlegetett pénzek hitelességét. Az utóbbi véleményt vall-
ják többen az Amandus-érmekről is /COHEN VI. 1886 567;
JULLIAN VII. 1926 54, bár például WEBB nem látszik ha-
tározottan elutasítani ezek valódiságát. Bár a WEBB által
idézett valamennyi publikáció mindegyikét, s általában
a kérdés teljes szakirodalmát nem érhattük el, valószí-
nűnek látjuk, hogy az Amandus nevét viselő és az Aelianus-

érmek nem bagauda vezérektől valók.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842 475; HUDEMANN 1879 9; BURCKARDT 1880 59; JULIAN VII. 1926 54; DMITREV 1940 107; SESTON 1946 68-69; ENGELMANN 1956 385; HATT 1959 239; STEIN 1959 432; DUPRAZ 1961 87, 94.

A b a g a u d á k D i o c l e t i a n u s k o - r á b a n

1. Aurelius Victor, Liber de Caesaribus, 39, 17-20. Aurelius Victor az első olyan IV. századi történetíró, aki név szerint említi a bagaudákat "Liber de Caesaribus" c. 360-ban befejezett munkájában. A "Liber de Caesaribus" különböző történeti munkák kompilációja, s így valószínű, hogy már Diocletianus korára vonatkozóan sem az egykoru dokumentumokat és a szájhagyományt használta fel Aurelius Victor, hanem azt a bizonyára Galliában keletkezett császártörténetet, mely nem sokkal utóbb Eutropius forrásául is szolgált /SCHANTZ IV/1. 1914² 74/. Ez a magyarázata annak, hogy Aurelius Victor és Eutropius bagaudákra vonatkozó elbeszélésében rokon vonásokat fedezhetünk fel. Ha valóban Diocletianus korában, és valóban Galliában írták az említett császárkronikát, mely sajnos nem maradt ránk, akkor Aurelius Victor és Eutropius műveit a bagaudák története legmegbízhatóbb irodalmi forrásainak tekinthetjük. Alátámasztja ezt az is, hogy Aurelius Victor és az események kortársa, Mamertinus a bagaudák leve-

résével kapcsolatosan azonos mozzanatokot emeltek ki:
Maximianus kegyességét és vitézségét.

Az idézett szöveg: S. Aurelius Victor, Liber de Caesaribus, ed. Fr. PICHLMAYR - R. GRUENDEL, Lipsiae 1961.
p. 118.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842 474, 475, 479; III. 1847
18, 19; HUDEMANN 1872 8; WIETERSHEIM I. 1880 265; SEECK
I. 1895 412 416; JULIAN VII. 54; DMITREV 1940 107, 110;
SESTON 1946 54, 68; LOT 1947 331; THOMPSON 1948 69;
1952 16, 17; BROGAN 1953 231; ENGELMANN 1956 378; KOR-
SZUNSZKIJ 1957 74, 75; GRENIER 1959 592; DUPRAZ 1961 92;
D'ELIA 1961 172, 222, 223; JONES 1964 264.

Ad 1: Mamertinus, Panegyricus Maximiano Augusto dictus,
Pan. Lat. II/10/ 4, 3-4. Mamertinus és az "Incerti panegyricus Maximiano et Constantino dictus" szerzője a 283-286 évi bagauda felkelés kortársai voltak, és panegyricusaik a felkelés legkorábbi írott forrásai. A bagauda elnevezést nem használják ugyan, de az idézett részletek szónokiasan, tömören és mégis drámai erővel elevenítik meg a falusi lakosság felkelését. Maximianus eljárását a szerzők Aurelius Victorhoz hasonlóan írják le: Mamertinus hangsúlyozza Maximianus vitézségét és kegyességét, Aurelius Victor pedig arról számol be, hogy a császár a felkelők egy részét leverte, másik részének pedig megkegyelmezett. Ez azt bizonyítja, hogy a panegyricusokban emlegetett felkelő falusiak a bagaudák voltak. Éppen

ezért egyértelműen rájuk vonatkoztatják az idézett részleteket a Panegyrici Latini kiadói. A Pan. Lat. II/10/ 289 április 21-én /GALLETIER I. 1949 8/ hangzott el.

Az idézett szöveg: GALLATIER I. 1949 p. 27-28.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842 475; III. 1847 22; BURCKHARDT 1880 58; WIETERSHEIM I. 1880 265; SEECK I. 1895 412, 416; JULLIAN Leg. 1920 45; IV. 1929 52; VII. 1926 52, 54; DMITREV 1940 107, 110; GALLETIER I. 1949 14; THOMPSON 1952 12; ENGELMANN 1956 381; SESTON 1956 68; STAJERMAN 1957 423, 453, 454; KORSZUNSZKIJ 1957 79; D'ELIA 1961 179; JONES 1964 264.

Ad 1: Mamertinus, Panegyricus Genethliacus Maximiane Augusto dictus, Pan. Lat. III/11/ 5, 3. A beszéd elhangzott: 291 július 21-én /GALLETIER II. 1952 199/.

Az idézett szöveg: GALLETIER I. 1949 p. 54-55.

Bibliográfia: HUDERMANN 1872 10; SEECK I. 1895 412, 416; JULLIAN VII. 1926 52; DMITREV 1940 106, 107, SESTON 1946 58; GALLETIER I. 1949 14; THOMPSON 1952 1952 16; KORSZUNSZKIJ 1957 75; STAJERMAN 1957 454; HATT 1959 377; D'ELIA 1961 256-259; JONES 1964 264.

Ad 1: Incerti panegyricus Maximiano et Constantino dictus,

Pan. Lat. VI/7/ 8, 3. Elhangzott 307 március 31-én /GALLETIER II. 1952 5/.

Az idézett szöveg: GALLETIER II. 1952 p. 22.

Bibliográfia: HUDEMANN 1872 10; WIETERSHEIM I. 1880 265;

SEECK I. 1895 412, 416; SESTON 1946 58; THOMPSON 1952 16; STAJERMAN 1957 453; GRENIER 1959 593.

2. Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, 9, 20, 3.

Valens császár kívánságára írta meg Eutropius rövid római történetét 370 körül /SCHANTZ 1914 77/. A minket foglalkoztató részlet forrásáról és megbízhatóságáról Aurelius Victor tárgyalása során megemlékeztünk.

Az idézett szöveg: Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*, ed. H. DROYSEN, MGH Auct. Ant. II. Berlin 1879 p. 162.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842 475; III. 1847 22; HUDEMANN 1872 7; BURCKHARDT 1880 58; SEECK I. 1895 412, 416; JULLIAN VII. 1926 55; DMITREV 1940 107, 110; SESTON 1946 59, 68; THOMPSON 1952 17; KORSZUNSZKIJ 1957 74, 75; DUPRAZ 1961 94; DELIA 1961 172; JONES 1964 264.

2/a. Paeanius, *Versio Graeca historiae Romanae Eutropii*, 9, 20, 3. Eutropius római történetét 380 körül fordította le görögre Paianios /SCHANTZ 1914 79/, aki a szöveg hűséghez nem ragaszkodott, de hűen adta vissza az eredeti mű tartalmát. Számunkra különösen fontos az a betoldás, mellyel a birodalom keleti felében élő olvasóinak a bagauda szó jelentését magyarázta meg.

Az idézett szöveg: Eutropius, ed. H. DROYSEN, p. 163.

Bibliográfia: CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1955 116.

3. Hieronymus, *Chronicon*, a. Abr. 2303 /és Hieronymus folytatói/. Eusebius 325 körül írt görög nyelvű krónikájának latin fordítását Hieronymus publikálta 380-381-ben, s az eredetit egyrészt 325-ig kibővítette a nyugati,

latin nyelvű olvasó számára fontos adatokkal, másrészt továbbfolytatta a 325-378 közötti események hozzáfűzésével /WATTENBACH - LEVISON 1. 1952 51/.

A modern kiadók a bagaudákra vonatkozó részletet egybehangzóan Hieronymus betoldásának tekintik /SCHOENE II. 1866 186; HELM 1956 225/. Hieronymus a maga kiegészítéseinél és pótlásainál több más krónika mellett elsősorban Eutropius római történetét vette forrásul /MOMMSEN VII. 1909 609/. Eutropius használatára vallanak a minket foglalkoztató kis szövegrészekben fellelhető egyezések is.

Hieronymus művének nagy hatása volt a késő-ókori és a kora-középkori krónikairodalomra. Bagaudákra vonatkozó közlése igen csekély változtatásokkal belekerült Prosper Tiro, Jordanes, Marianus Scottus krónikájába és az un. "Chronica Gallica a. DXI"-be.

Az idézett szöveg: R. HEIM, Die Chronik des Hieronymus /Eusebius Werke Bd. VII. Die griechischen-christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte. Bd. 47/ Berlin 1956 p. 225.

Bibliográfia: JULLIAN Leg. 1920 47; KOSZUNSZKIJ 1957 74; DUPRAZ 1961 89, 97; D'ELIA 1961 144.

3/a Prosper Tiro, Epitome chronicon, 938. Prosper 433-ban írta művét /WATTENBACH - LEVISON 1952 83/.

Az idézett szöveg: Chronica Minora saec. IV-VII. ed. Th. MOMMSEN, I /MGH Auct. Ant. IX./ Berlin 1892 p. 445.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842 474.

3/b. Chronica Gallica anni DXI, 443. A krónika keletkezési ideje valószínűleg az 511. év, ameddig az eseményeket is tárgyalja. Ez az esztendő áll a koraközépkori krónika modern filológusok által használt címében is. Th. MOMMSEN szerint /MGH Auct. Ant. IX. 626-628/ a krónika szerzője több késő-ókori és koraközépkori krónikát is felhasznált forrásként. A számbajövő kutatók közül kettő is említi a bagaudákat: Hieronymus és Orosius. Ám a szövegegyezések világosan mutatják, hogy a bennünket foglalkoztató részlet forrása Hieronymus volt. Az idézett szöveg: Chronica Minora saec. IV-VII. ed. Th. MOMMSEN I. /MGH Auct. Ant. IX./ Berlin 1892 p. 643.

3/c. Iordanes, Romana, a. 296. Jordanes 551-ben írta római történelmet tárgyaló munkáját, melynek minket foglalkoztató részleténél Hieronymus volt a forrása. Az idézett szöveg: Iordanes, Romana, ed. Th. MOMMSEN /MGH Auct. Ant. V. 1./ Berlin 1882 p. 38.

3/d. Marianus Scottus, Chronicon, 3, 302, 2. Ez az 1076-ban íródott krónika /MANITIUS II. 1923 391/ a bagaudákra vonatkozóan szintén Hieronymus szövegét adja vissza némi stiláris változtatással.

Az idézett szöveg: Marianus Scottus, Chronicon, ed. WAITZ /MGH Scriptores VII./ Hannover 1884 p. 522.

4. Passio Typasii, 1. A "Passio Typasii" a IV. században keletkezett /HARNACK II/2. 1958 482/, és Diocletianus és Maximianus uralkodásának zavaros kezdeti időszaka-

kát vázolja fél mondatban emliti a bagaudákat.

Az idézett szöveg: *Passio Typasii*, Anal. Bolland. 9/1890/ p. 116.

5. Orosius, *Historiae adversum paganos*, 7, 25, 2. Orosius 417-ben fejezte be a ma "Historiarum adversum paganos" címen ismert világtörténelmét /WATTENBACH - LEVISON 1952 82/. A bagaudákra vonatkozó Orosius-részlet forrása K. ZANGEMEISTER /CSEL V. 488/ szerint Eutropius rövid római történelme volt.

Az idézett szöveg: Orosius, *Historiae adversum paganos*, ed. K. ZANGEMEISTER /CSEL V./ Wien 1882 p. 488.

Bibliográfia: DMITREV 1940 110; SESTON 1946 59, 68; LJVOV 1949 25; BERCHEM 1956 25; KORSZUNSZKIJ 1957 74, 75; DUPRAZ 1961 97.

6. Theophanes, *Chronographia*, a.m. 5788. Theophanes bizánci szerzetes 810-814 között írta meg világtörténelmét, melyben 280-tól 805-ig tárgyalja a politikai- és az egyháztörténelmet. Ő név szerint emliti ugyan Amandust és Aelinust, mint egy galliai lázadás vezéreit, de nem nevezi őket bagaudáknak, és egyáltalán nem is szól a bagaudákról, holott minden ókori és kora-középkori szerző, aki eddig Amandusról és Aelianusról megemlékezett, a bagaudák vezéreinek nevezte őket. Láttuk már Paianiosnál hogy a bagauda szóhoz a galliai viszonyokban és a latin nyelvben kevésbé jártas görög olvasó számára magyarázatot kellett fűzni. Theophanes a filológusok szerint

nem használta Paianioszt, és így elképzelhető, hogy azért mellőzte a bagauda szót, mert nem értette. De az is lehet, hogy az a munka sem nevezte Amandust és Aelianust bagaudáknak, melyet ő a 280-as évek történelmének megírásához forrásul használt. Sajnos, azt sem tudjuk, hogy milyen kutfőből merítette Theophanes az Amandusra és Aelianusra, a bagaudákra vonatkozó adatokat. MORAVCSIK Gyula /I. 1958 531-532/ szerint Theophanes a 280-450 közötti időkre elsősorban a Theodorus Lector /Theodoros Anagnostes/ által Sokrates, Sozomenos és Theodoretos egyháztörténetei alapján összeállított krónikát használta. Azonban sem Theodorus Lector, sem azok a szerzők, akiknek műveit Theophanes használta, nem említik a bagaudákat, ill. Amandust és Aelianust. C. DE BOOR Eutropiusra utal ebben az összefüggésben.

Az idézett szöveg: Theophanes, Chronographia, ed. C. DE BOOR, J. Lipsiae 1883 p. 7.

7. Zonaras, Epitome, 12, 31. Egy a bizánci birodalomhoz tartozó kis sziget, Hagia Glykeria kolostorában 1118 után írta világkrónikáját Zonaras. Theophaneshez hasonlóan név szerint emliti Amandust, de nem nevezi őt bagaudának, Aelianusról pedig egyáltalán nem szól. A 222-306 közötti évek eseményeinek megírásánál Eusebius egyháztörténetét és Dio Cassius egy névtelen folytatóját használta fel forrásul, a 450-965 közötti események megírásánál pedig Theophanes Chronographiája volt a főforrása /MORAVCSIK I. 1958 344-345/.

Ha Zonaras és Theophanes bagaudákra, pontosabban

Amandusra vonatkozó tudósítását öss^esz~~vet~~jük, a kevésbé lényeges eltérés mellett /Zonaras csak Amandust említi, Theophanes mindkét Diocletianus-kori bagauda vezért/ találunk fontos egyezést is: mindketten egyszerűen lázadásról írnak, s nem nevezik a lázadókat bagaudáknak. Zonaras tehát - az említett kis eltérés ellenére - Theophanes művét is használhatta a 280-as évek eseményeinek megírásakor, vagy pedig egy olyan forrást tarthatott szem előtt, mely korábban Theophanesnek is rendelkezésére állt.

Az idézett szöveg: Zonaras, Epitome historiarum, ed. L. DINDORF, III. Lipsiae 1870 p. 160.

Bibliográfia: SEECK I. 1895 412, 416; SESTON 1946 59, 68.

8. Passio Mauritii, 1-2. A Passio Mauriti*i* szerint Maximianus parancsmegtagadás miatt Acaunumnál kivégeztette Mauritiust és társait, a thebai légio minden katonáját. A Passio két változatban van kezünkben. Az első változatot Eucherius püspök 443-450 között írta, ránk maradt első kézírata VII. vagy talán VI. századi /DUPRAZ 1961 297-298/. E szerint az esemény a keresztény-üldözések idején történt, s a légio keresztény katonái megtagadták a keresztények elleni harcot. A legenda-képződés reális alapjául szolgálhatott egy katonai zendülés, de kétségbe kell vonnunk az Eucherius-féle passio egészének történeti forrásértékét, mert 1./ egy egész légio kivégzéséről bizonyára írnának a korabeli világi és egyházi források, 2./ mert nincs más példánk arra,

hogy egy egész légiót vettek volna harcba /!/ a keresztények ellen, s 3./ mert Galliában - oda indult Maximianus a légióval - ekkor nem volt még "turba christianorum". Az Eucherius-féle Passio különben egy szóval sem említi a bagaudákat.

Az ismeretlen szerzőtől való második változatot DUPRAZ X^2 -vel jelöli. Ezt 475-500 között írták, ránk maradt legrégebb kézírata IX. századi /DUPRAZ 1961 297-298/. Ezt a változatot első kiadójáról Surius-féle szövegnek is nevezik. Az X^2 szerzője megismétli az Eucherius által előadott legendát, és ezen tulmenően még egy bevezetést illeszt az Eucherius-féle szöveg elé, s ebben azt írja, hogy Maximianus a keresztény bagaudák elleni háboruban akarta felhasználni a keresztényekből álló thebai légiót, de a légió tagjai megtagadták az engedelmességet. Lehet, hogy volt valamilyen csata Acaunumnál, ahol római tiszt esett el /JULLIAN Theb. 1920 45; a CIL XII 149-re hivatkozik ebben az összefüggésben/; ám hogy Maximianus a bagaudákkal ütközött volna meg itt, ezt nem lehet kielégítően bizonyítani. Az Eucherius-féle legendával kapcsolatosan fel sorolt kétségeink az X^2 szövegével szemben nemcsak mind megmaradnak, hanem a bagaudák emlegetése miatt még újabbakkal is gyarapodnak. Kétségbe kell vonnunk az X^2 bagaudákra vonatkozó részeitek történeti hitelességét, 1./ mert különböző időre esnek Maximianus bagauda-háborúi /285/ és a galliai keresztényüldözések /301-305/, 2./ mert a III-IV. századi

egyházi és világi források nem tekintik keresztényeknek a bagaudákat, 3./ mert ugyancsak a források Maximianus gyors sikereiről, könnyű csatáiról és kegyes magatartásáról írnak, ami sehogy sem egyeztethető össze azzal, hogy már a hadjárat elején egy egész, saját parancsnoksága alatt álló légiót kellett ismételten megtizedelnie, majd kiirtania.

Az X^2 szerzője történelmi háttérbe akarta állítani az Eucherius-féle Passiot. Ehhez a bagaudákról rendelkezésre álló forrásokat, Aurelius Victor, Eutropius, Hieronymus és Orosius műveit használta fel /DUPRAZ 1961 97/. Megtette keresztényeknek a III. századi bagaudákat /az V. századi bagauda mozgalomban több olyan tényt ismerünk, ami ebbe az irányba terelhetette X^2 fantáziáját; így pl. Salvianus írásai és Germanus püspök közvetítő tevékenysége a lázadó aremorikai bagaudák és Aetius között, ám ezzel csak újabb ellentmondásba keveredett. A fentiek alapján megállapítható, hogy a Passio Mauritii eredeti Eucherius-féle formájában nem is említi a bagaudákat; mozgalmuk történetének forrásaként már csak ezért sem használható, nem is szólván a thebai légió utolsó szálígy való kiirtásának nyilvánvaló képtelenségéről. De a passio X^2 változatában, amely teljesen önkényesen látszik Eucherius elbeszélését a bagaudákról szóló kutfők híradásaival elegyíteni, szintén nem tekinthető autentikusnak semmi más, csak amit a számunkra közvetlenül is elérhető kutfők nyújtottak nyersanyagként

a kompilátornak. Így önálló forrásértéke a bagaudák kritikusa számára a Passio Mauritii anonim változatának sincs joggal kezeli közléseit kritikával vagy éppen elutasítóan a modern kutatók zöme.

A Passio Mauritiihez, amely keresztényeket és bagaudákat egy kalap alá vett, kapcsolódik egy másik hagiographikus hagyomány is. Eszerint Maximianus parancsnoksága alatt Rictius Varus keresztények ellen irányuló terrorakciókat folytatott Galliában. Ám a Rictius Varusra vonatkozó jámbor tradíció történeti valószínűtlenségektől hemzseg /Rictius Varus neve a profán forrásokban nem szerepel, sőt a IV. századi keresztény források sem említik; Maximianus aligha rendezett egységeivel keresztényellenes programokat Diocletianus keresztényüldöző edictumai előtt/, a bagaudákhoz meg éppenséggel semmi köze nem lehetett a véres kezű persecutornak /Maximianus a bagaudákat a hagyomány szerint rövid idő alatt leverte, Rictius Varus keresztényüldöző akciói pedig hosszabb ideig elhúzódtak/. Nem válik a bagauda mozgalmak történetének hiteles forrásává Rictius Varus historiája akkor sem, ha feltételezzük, hogy a tulajdonnév a "Praefectus Raetobarii" tisztség hagiographusok által elferditett alakja /JULLIAN 1923 275/.

Az idézett szöveg: Acta Sanctorum, Sept. VI. Paris 1867 p. 345.

Bibliográfia: Passio Mauritii: THIERRY II. 1842 477; III. 1847 6, 23, 25, 506; HUDEMANN 1872 8; BURCKHARDT 1880 59; JULLIAN Theb. 1920; VII. 1926 53-54; HERZBERG

1936 12; DMITREV 1940 108; SESTON 1947 67; GRIFFE I. 1947 107, 112; THOMPSON 1952 15; BERCHEM 1956 20; STAJERMAN 1957 424; KORSZUNSZKIJ 1957 74; DUPRAZ 1961; BELLEN 1961 247; D'ELIA 1961 173. - Rictius Varus: THIERRY III. 1847 25; JULLIAN 1923; VI. 1926 71; DMITREV 1940 111.

8/a. Sigebertus Gemblacensis, De passione s. Thebeorum, I. 50-108; II. 196-216; III. 908-921. Sigebertus Gemblacensis az itt idézett Passiot 1074-1078 között Gembloux-ban írta. A minket foglalkoztató részletek forrásai Orosius és Eutropius művei és Eucherius "Passio Mauritii"-jének egy erősen interpolált /talán az X²-vel jelzett/ változata /DÜMLER I. 1893 8-9/.

Sigebertus szerint Amandus és Aelianus a rabszolgák és a parasztok /bagaudák/ vezérei voltak, és a thebai légiónak készen mutatkozott a bagaudák elleni harcra, de a keresztények elleni harcra nem.

Az idézett szöveg: E. DÜMLER, Sigebert's von Gembloux Passio s. Luciae virginis u. Passio s. Thebeorum: Phil.-hist. Abh. d. kgl. Ak. d. Wiss. zu Berlin 1893. I. p. 49-51; 76-77; 120-121.

A Saint-Maur-des-Fossés kolostor okmányai /9. 9/a - 9/g:/

A népi hagyomány szerint a Saint-Maur-dés-Fossés kolostor helyén állt valaha a bagaudák vára, a Castrum Bagaudarum. A kolostor okleveleiben a hely megnevezése mindig egy ilyen népi hagyományra való utalással történik. Az okleveleket egy /Epist. Clotharii III. ad Gerin^yum, a. 656-664/ kivételével jelenlegi formájában hamisítván^ynak tekinthetjük, de ez

mit sem változtat a tényen, hogy a VII-IX. században az egyszerű emberek Castrum Bagaudarum-nak nevezték ezt a helyet. /Az okmányok csoportosítása: JULLIAN, Castr. 1920 107/.

Az idézett szöveg:

9. Diploma Chlodovei II. regis Francorum, quod Castrum Bagaudarum donat Blidegisillo, ad construendum monasterium quod Fossatense dictum fuit /ann. 638/; ed. J.M. PARDESSUS: Diplomata, chartae, epistolae, leges. II. Paris 1843 p. 59.

9/a. Charta Blidegisilli, qua omnia quae a Chlodoveo rege acceperat, ad construendum monasterium Fossatense, donat huic monasterio a se constructo /ann. 640./; ed.: PARDESSUS, II. p. 62.

9/b. Epistola Audoberti episcopi ad sanctum Babolenum abbatem de libertate Fossatensis ecclesiae /ann. 642./; ed.: L. AUVREY, Documents parisiens tirés de la bibliothèque du Vatican: Memoires de la Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France. XIX. Paris 1892 p. 13.

9/c. Privilegium sancti Martini V. papae de ecclesia Fossatensis /ann. 649./; ed. H.L. BORDIER, Du recueil des chartes mérovingiennes. Paris 1850 p. 41, 42.

9/d. Diploma Chlodovei II. regis Francorum, quo confirmavit scripta Martini romani papae /ann. 649-656./; ed. BORDIER p. 45.

9/e. Diploma Clotharii III. regis Francorum, quo aucto-

rizavit privilegium romani papae /ann. 656-664./; ed. BORDIER p. 47.

9/f. Epistola Clotharii III. ad Gerinum comitem de cenobio Fossatensi /ann. 656-664./; ed. BORDIER p. 49.

9/g. Charta Caroli Calvi regis ann. 28. ex tabulario Fossatensi /ann. 866?/; idézi: DU CANGE, Glossarium... latinitatis, I. Niort 1883, s. v. "Bacauda", p. 521. Ezt az okmányt semmi számomra hozzáférhető kiadásban nem sikerült elérnem.

10. Vita Baboloni, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 22. Babolenus, a 638-640-ben alapított Fossés-i kolostor apátja 670 jun. 26-án halt meg /PREVOST - D'AMAT IV. 1949 1026/.

Babolenus életrajza a XI. században /JULLIAN, Castr. 1920 109-110/, valószínűleg 1060 táján íródott, s az életrajzíró a népi hagyomány kiegészítésére mindent elmondott, amit csak a Castrum Bagaudarum alapításáról egy számunkra elveszett "Gesta Romanorum"-ból, s a vár lerombolásáról Orosius erősen interpolált középkori változatából /a ránk nem maradt "De ornesta mundi"-ból/ meríthetett.

Nem kétséges, hogy a III. és V. századi bagaudáknak egyformán voltak kisebb erődjei, megerősített helyei. Valami ilyesminek az emlékét őrizhette egészen a Merovingkorig a helyi néphagyomány. Ennek a régi tradíciónak a formálódásához hozzájárult aztán a V. század vége óta megfogható s egyházi körökben tért hódító felfogás,

miszerint a Diocletianus-kori bagaudák keresztények voltak. A bagaudák történetének ez a krisztianizációja pedig valószínűleg abból fakadt, hogy az V. században egyes egyházi férfiak szóban /mint Salvianus/ és tetteben /mint Germanus/ felléptek a parasztnak a kormányzat részéről történő sanyargatása ellen, nem tagadták meg rokonszenvéket az elkeseredésbe, felkelésbe hajszolt bagaudáktól. Természetesen a bagaudák és a kormányzat szembeállításának oka az egyházi iratokban nem a parasztnak szociális helyzete, hanem a bagaudák keresztény hite volt.

A bagaudák keresztény voltáról és a thebai légioról szóló legenda mint láttuk szorosan egymáshoz kapcsolódik. Így aligha véletlen, hogy a Saint-Maur-des-Fossés kolostorhoz közel álló templom éppen a thebai légio leghíresebb mártirjáról, Mauritiusról kapta nevét /JULLIAN, Castr. 1920 116 n. 1./. A Vita Baboleni szerzője is keresztény vértanúknak tekinti mind a thebai légio katonáit, mind pedig a Castrum Bagaudarum védőit.

A Saint-Maur-des-Fossés kolostor helyén talán lehetett valamilyen erődje a bagaudáknak, de amit az erőd sorsáról a Vita Baboleniben olvashatunk, az inkább legenda, semmint történelem.

Az idézett szöveg: P. F. CHIFFLET, Bedae et Fredegarii scholastici concordia. Paris 1681 p. 361-367.

Bibliográfia: THIERRY II. 1842, 476, 478; III. 1847 23; BLANCHET 1900 16; VOIGT 1906; JULLIAN Castr. 1920;

Leg. 1920 47; VII. 1926

11. Liber de compositione castris Ambaziae, ed. HALPHEN - POUPARDIN p. 7-8. Ez a kis munka Gallia, különösen pedig Amboise környéke történetét foglalja össze Gaesartól a második keresztes hadjáratig. A XII. században írták, valamikor 1148 után /HALPHEN - POUPARDIN 1913 p. XLVIII/.

A minket foglalkoztató szövegrész érdekes egyezéseket mutat a Vita Baboleni bagaudákra vonatkozó részleteivel, s ezt a szakirodalom azzal magyarázza, hogy ~~ők~~ két mű szerzője azonos forrásokat használt: Julius Caesar történetét egy az azóta már elveszett "Gesta Romanorum"-ból, a bagaudákra vonatkozó regényes elbeszélést pedig Orosius "De ornesta mundi" c. munkájából /HALPHEN - POUPARDIN p. LII; JULIAN Castr. 1920 111/,

A "Liber de compositione castris Ambaziae" szerzője szerint a bagaudák felkelők, akik Diocletianus keresztény-üldözése idején szálltak ugyan szembe a rómaiakkal, de maguk nem voltak keresztények. Amit a krónikás írt róluk, aligha tekinthető népi hagyománynak, hanem inkább regényes elbeszélés /JULIAN, Castr. 1920 116/, s a bagaudákra vonatkozóan komoly forrásértéke nincs.

Az idézett szöveg: L. HALPHEN - R. POUPARDIN, Chroniques des comtes d'Anjou et des seigneurs d'Amboise. Paris 1913 p. 7-8.

B a g a u d á k   a z   V .   s z á z a d   e l e j é n

12. Zosimus, Historia nova, 6,2, 5. Zosimos munkája, m

mely a római történelmet Diocletianus korától 410-ig tárgyalja, az V. század második felében, a szerző halála után jelent meg /GY. MORAVCSIK I² 1958 577: DUPRAZ 1961 88/.

A Sarust megsarcoló bagaudákról /Zosimus 6, 2, 5/ és Aremorica Rómától való elszakadásáról /Zos. 6, 5, 2-3/ is egyedül Zosimostól értesülünk. Ezeknek a 407-408-ban történt eseményeknek a megírásánál Zosimos főforrása Olympiodoros történeti műve volt. Mivel ez utóbbi csak töredékes formában áll rendelkezésünkre, s ezek a töredékek nem említik a bagaudákat /sem Aremorica elszakadását/, nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy honnan értesült a galliai eseményekről a bizánci birodalomban élő Zosimos.

Az idézett szöveg: L. MENDELSON, Zosimi historia nova, Leipzig 1887 p. 284.

Bibliográfia: HUDEMANN 1872 11; MORIN 1867 21; BURY III. 1901 273; SEECK VI. 1920 422; JULLIAN, Castr. 1920 114; Savoie 1920 278; VIII. 1926 180; LOT 1928 61; DEMOUGEOT 1951 393; THOMPSON 1952 16; 1956 73; ENGELMANN 1956 380; CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1957; KORSZUNSZKIJ 1957 77; STEIN 1957 577.

Ad 12: Zosimos Aremorica elszakadásáról /Zos. 6. 5, 2-3/ szóló beszámolójának elemzése előtt röviden ki kell térnünk az V. századi aremorikai eseményekre.

Az Aremorica Rómától való elszakadását megvalósító társadalmi erők teljes mértékben nem azonosíthatók a ba-

gaudákkal, de a "latrones"-mozgalom résztvevőéhez hasonlóan, nem is választhatók el tőlük. Az aremorikai felkelések kezdetben széles társadalmi rétegek megmozdulásai voltak. Részt vett bennük a birtokos középréteg, valamint a városi lakosság és a szabad parasztok, colonusok és a rabszolgák is. /Befolyással volt az aremorikai eseményekre a barbár invázió, a bretonok betelepülése, a gall ellencsászárok és a ravennai udvar politikája és katonai erőviszonyai is./ A felkelő aremorikaiak közös politikai célkitűzése a szeparatizmus, a Rómától való elszakadás volt, amit társadalmi síkon a birtokos osztályok a rabszolgatartói tulajdonviszonyok fenntartásával, a társadalom alós rétegei pedig valamiféle szabad paraszti társadalom megteremtésével kapcsoltak össze. A felkelésben résztvevő osztályok és rétegek közötti erőviszonyok gyakran változtak az V. század első felében. A szabad parasztok, colonusok és rabszolgák részvétele már kezdetben szociális jelleget kölcsönzött a felkelésnek. Később, legalábbis Aremorica egyes területein, ők vették át a vezetést is, s ekkor a felkelés bagauda mozgalommá vált. Egyes területeken hosszabb ideig sikerült kezükben tartaniuk a hatalmat, s így lehetővé vált a bagaudák társadalmi célkitűzéseinek megvalósítása is. Forrásaink lehetővé teszik, hogy nyomon kövessük ezeket a változásokat.

Zosimos Aremorica Rómától való elszakadásáról szólva nem említi a bagaudákat, pedig mint Sarusról szóló be-

számolója mutatja, tudott róluk. Két dolgot szeretnénk itt hangsúlyozni: 1./ már az elszakadásban is bizonyára lényeges szerepe volt az alsó társadalmi rétegnek, és 2./ Aremorica önállósulását követően rövidesen éles osztályharc bontakozott ki, melyben egyik oldalon a szabad parasztok, colonusok és rabszolgák álltak, akik a bagaudák programját akarták megvalósítani, mint ezt a "Querolus" és Rutilius Namatianus idézett részletei mutatják; velük szemben a birtokos középrétegek egyre inkább készek voltak újra együttműködni a rómaiakkal, sőt belenyugodni a római kormányzat visszaállításába.

Ami a Zosimos által említett többi gall provinciák Rómától való elszakadását illeti, ez az aremoricaiakhoz hasonló megmozdulásra vonatkozik.

Az idézett szöveg: MENDELSON, p. 286-287.

Bibliográfia: LOTH 1883 72; PLAINE 1899 16; BURY III. 1901 352; II. 1923 202; LOT 1928 46; 1947 471; NESSELHAUF 1938 44, 76; DMITREV 1940 112; LJVOV 1949 25; THOMPSON 1952 16; 1956 70; 1961 165; 1963 119; ENGELMANN 1956 380; KORSZUNSZKIJ 1957 77; STEVENS 1957 339, 346; HATT 1959 360, 378; MYRES 1960 32; JONES 1964 187, 812.

Ad 12: Querolus. ed. EMRICH, p. 66-69. E plautusi vígjátékok mintájára készült darab szerzőjéről csak annyit tudunk, hogy talán Rutilius Namatianus baráti köréhez tartozott, s művét az V. század elején /SCHUSTER 1963 871/, mindenesetre olyan időpontban írta, amikor a Loire

vidéken felkelő parasztok, a bagaudák kormányoztak.

A "Querolus" a Loire vidéki parasztokat nem nevezi bagaudáknak, mégis a modern kutatók közül többen, teljes joggal, rájuk vonatkoztatják az általunk idézett részleteket. A Loire vidékének említése lehetővé teszi az Armorica-val való azonosítást, e terület lakosairól pedig már Zosimostól tudjuk, hogy nem a római törvények szerint éltek. Saját törvényeik az elszakadást követő első periódusban nyilván megfelelték a birtokos osztályok érdekeinek, amikor pedig a felkelő parasztok kezébe ment át a vezetés, azok bagauda módon, úgy kormányoztak és ítélkeztek, ahogy a "Querolus"-ban és Rutilius Namatianusnál olvashatjuk.

Az idézett szöveg: *Griegsgram oder die Geschichte vom Topf, Querolus sive Aulularia*, ed. EMRICH, W., *Schriften und Quellen der Alten Welt*, Bd. 17. Berlin 1965 p. 66-69.

Bibliográfia: THOMAS 1909 534; 1921 65; JULLIAN VII. 1926 34; VIII. 1926 176; SUSS 1928 76; LOT 1947 472; THOMPSON 1948 69; 1952 19, 23; CAVALLIN 1951 138; ENGELMANN 1956 385; GRIFFE II. 1957 24; KORSZUNSZKIJ 1957 80; HATT 1959 361.

Ad 12: Rutilius Namatianus, *De prebitu suo*, I. 213-216.

A szerző dél-galliai szenatori család tagja, aki Honorius udvarában a magister officiorum tiszttét látta el egy ideig, majd 417-ben visszatért szülőföldjére /STROHEKER 1948 193-194, N°. 252/. Költeményében ezt a vissza-

térést, s ezzel kapcsolatosan Gallia helyzetét a barbár inváziók, az ellencsászárok és az aremorikai felkelés okozta zavarok utáni konszolidáció idején, írja le.

Rutilius Namatianus gyűjteményünkben idézett sorai először is arról számolnak be, hogy Exuperantius a visszaállított béke szeretetére tanítja az aremorikaiakat. Ebből nem derül ki, hogy vajon Exuperantius, vagy más, a korabeli Galliában tevékenykedő hadvezér /Constantius?/ verte-e le a felkelést. A kutatók egyetértenek abban, hogy itt arról az aremorikai eseménysorozatról van szó, melynek kezdetét Zosimostól /6. 5, 2-3/ ismerjük, de a felkelés leverésének időpontja már vitatott. Szerintünk az aremorikai felkelést 411 után valamikor, de legkésőbb 417-ig /411: Constantinus galliai hadjáratainak kezdete; 417: Rutilius Namatianus visszatérése Galliába; v.ö. Cod. Theod. XV 14 14/ verte le Constantius, vagy inkább az ő egyik alvezére, Exuperatius, aki 417-ben a már újra római fennhatóság alatt álló tractus Armoricanusban magas katonai méltóságot töltött be.

Rutilius Namatianus soraiból nem lehet pontosan meghatározni sem az aremorikai felkelők által kézben tartott terület nagyságát, sem azt, hogy a római fennhatóságot az egész Aremoricában, vagy annak csak egy részén állították-e helyre. Valószínű, hogy az Aremorica 407-408 évi elszakadása után megindult szociális felkelés az egész Loire és Szajna közötti területre kiterjedt, és 417-ben már újra római uralom alatt állt ez az egész

vidék. Írott forrásaink alapján csak erre lehet következtetni. A "tractus Aremoricanus"-hoz tartozó aquitaniai részekre a rómaiak 418-ban telepítették le a nyugatigótokat.

A levert felkelés jellegének meghatározása szintén vitatott probléma. Rutilius Namatianus először a törvények helyreállításáról beszél, s ez tökéletesen összhangban van azzal, amit Zosimos írt Aremorica elszakadásáról. De a Rutilius Namatianus által említett /minden bizonnyal római értelemben vett/ szabadság helyreállítása, és az a kijelentése, hogy Exuperantius "nem hagyja, hogy a /birtokosok/ szolgálai legyenek saját szolgálknak", kétségtelenül olyan szociális felkelésről tanuskodnak, melyről Zosimos nem tudott.

Összefoglalva Rutilius Namatianus soraiból levonható következtetéseinket; a Rómától elszakadt Aremoricában és Gallia más, számunkra pontosan meghatározhatatlan területein 407-408 után nemsokára szociális jellegű felkelés törté ki, melynek résztvevőit az ókori források nem nevezik ugyan bagaudáknak, de mi e források elemzése alapján, és az Alpokban ugyanekkor tevékenykedő bagaudák analógiájára ezt a felkelést is bagauda felkelésnek kell hogy tekintsük. Constantinus csapatai valamikor 411 és 417 között verték le a galliai bagaudákat, s a hadjáratokban jelentős szerepe lehetett Aremorica területén Exuperantiusnak.

E szociális felkelés néhány jelentős mozzanatát Rutilius Namatianus költeményén kívül még a "Querolus"-ból, valamint Orientius és Paulinus Pellaeus, és egy ismeretlen Paulinus műveiből ismerjük.

Orientius, Auch püspöke, 416 körül /DEMOUGEOT 1951 522; GRIFFE II. 1957 9-10/ írta "Commonitorium" c. költeményét, melyben Gallia korabeli nyomoruságos helyzetéről számolt be. Általában csak a barbár pusztítások költői ábrázolásának tekintik a "Commonitorium"-ot, s kevés figyelmet szentelnek azoknak a soroknak, ahol Orientius a polgárok egymás közötti szinlelt hűségéről, egymás elárulásáról, sőt nyílt erőszakról beszél. /Orientius, Commonitorium, 2. 173-175/:

"Multis ficta fides, multis periuria, multis
causa fuit mortis civica proditio.

Insidiae multum, multum vis publica fecit."

/ed. R. ELLIS, CSEL XVI. 1. Wien 1888 p. 234./ Ezek a sorok azt mutatják, hogy a barbár inváziók hatására Armoricában és a többi galliai provinciában nyíltan felszínre kerültek a provinciális lakosság belső, szociális ellentétei is.

Ezekkel a belső, szociális ellentétekkel hozta kapcsolatba néhány kutató egy alig ismert Paulinus nevű költő következő /J. GAGNEIUS által kiegészített/ sorait:

"nec nos Riphæi prosterneret <arcus Alani
nec servile etiam subverteret> omnia bellum!"

/Paulinus, Epigramma, 93-94. ed. C. SCHENKL, CSEL XVI.

1. p. 507./ A költeményt GAGNEIUS 1536-ban még Marius Victornak tulajdonította, v.ö. SCHENKL, CSEL XVI. 1. p. 501; HELM 1937 359-360/. A kiegészítésből, amit SCHENKL is csak a szöveghez fűzött kritikai apparátusban közölt, nem vonhatunk le következtetéseket.

Paulinus Pellaeus 459-460-ban írta költeményét. Idézett soraink a Bazas 414 évi gót és alán ostroma idején a városban kitűrt rabszolga megmozdulásra utalnak /STROHEKER 1948 202-203, N°. 292/:

"Et gravior multo circumfusa hostilitate
factio servilis paucorum mixta furori
insano iuvenum ... licet ingenuorum,
armata in caedem specialem nobilitatis".

/Paulinus Pellaeus, Eucharisticos, 333-336, ed. G.BRANDS, CSEL XVI; 1. p. 304/. Az esemény beillik a galliai bagauda felkelések keretébe. A "néhány szabad származású ifju" részvétele nem meglepő /Chron. Gall. a. 452, 133, anno 448; Salvianus, De gub. 5. 23/.

Az idézett szöveg: Rutilius Namatianus, De reditu suo, par J.VESSERAU et F.FRECHAC, Paris 1933 p. 12.

Bibliográfia: Rutilius Namatianus: MORIN 1867 4, 7, 42; WIETERSHEIM II. 1881 180; LOT 1883 72; PLAINE 1899 17; BURY II. 1923 206; JULLIAN VIII. 1926 176; LOT 1928 47; DMITREV 1940 113; SÜSS 1942 76; LOT 1947 472; THOMPSON 1952 16, 1957 81; KORSZUNSZKIJ 1957 81; STEVENS 1957 340; HATT 1959 362; WALLACE-HADRILL 1961 216; JONES 1964 187. Orientius: KORSZUNSZKIJ 1957 82;

Paulinus /Marius Victor/: HUDEMANN 1872 11; BURCKHARDT 1880 328; KORSZUNSZKIJ 1957 82; GRIFFE II. 1957 11.

Paulinus Pellaeus: HUDEMANN 1872 11; LISERAND 1910 52; JULIAN VIII. 1926 175; DEMOUGEOT 1951 539; ENGELMANN 1956 380; GREIER 1959 59; STEIN 1959 577; GRIFFE II. 1957 10; KORSZUNSZKIJ 1957 81.

B a g a u d á k a z V . s z á z a d k ö z e p é n
13. Salvianus, De gubernatione dei. 5. 45-44. Salvianus 439-441 táján írta a "De gubernatione dei"-t /SCHAEFER 1930 38; THOMPSON 1957 135/. Mély együttérzéssel beszél a colonussokról és parasztsokról, akik kénytelenek lemondani a súlyos adóterhek, a hivatalnokok tulkapásai és a nagybirotékosok erőszakoskodásai miatt cseppnyi ragaszkodást sem tanusítanak a római birodalom iránt, és vagy a barbárokhoz, vagy a Gallia és Hispánia nagy részét kezükben tartó bagaudákhoz menekülnek. Salvianus szavaiból arra következtethetünk, hogy 440 táján a bagaudák átmenetileg berendezkedtek a barbárok által még meg nem szállt galliai és hispániai területek jelentős részén. Ezeken a területeken a "Querolus"-ból /és Rutilius Namatianustól/ már ismert "ius gentium" volt érvényben.

A galliai bagaudák tevékenységének 435-448 közötti intenzitását a korabeli megmozdulásokról szóló források viszonylag jelentős száma is mutatja. A felkelések forrásaink szerint Gallia ulterior-ban és Aremoricában

/a Loire és a Szajna közötti vidéken/ zajlottak le, a velük kapcsolatos városok /Tours, Auxerre, Orleans/ e terület keleti felében vannak. Ez azt mutatja, hogy 1./ a bagaudák romanizáltabb elemekből kerültek ki, mint általában gondolni szokták, 2./ az ebben az időben Are-moricában költöző b̄retonok nem, vagy csak alig vettek részt a mozgalomban.

Az események kronológiája a következő:

- 435   - Tibatto első bagauda felkelése /Chron. Gall. anni 452, 117 a. 435; Sigebertus Gembl. a. 435/.
- 437   - Tibatto elfogása, a felkelés leverése /Chron. Gall. anni 452, 119 a. 437; Sid. Apoll. carm. 7. 246-248/.
- 440 körül   - Bagauda közösségek Galliában és Hispániában /Salv., De gub. dei, 5 22-23/.
- 444-445   - Germanus közvetít az aremoricaiak és az alánok között /Vita Germani, 28/.
- Tibatto második bagauda felkelése /Vita Germani, 40/.
- 446 jan.1.   - Béke Aremoriciában /Merob. Pan. 2. 8-22/.
- 448   - Maiorianus védi Tours-t /Sid. Apoll. carm. 5 210-213/.
- Eudoxius Attilához menekül /Chron. Gall. anni 452. 133 a. 448/.

Az idézett szöveg: Salvianus, De gubernatione dei, ed.

F. PAULY /CSEL VIII/ Wien 1883 p. 10-11

Bibliográfia: BURCKHARDT 1880 60; BUGIANI 1905 128;

LISERAND 1910 51; SEECK VI. 1920 422; JULLIAN VIII.

1926 176; SCHAEFER 1930 75; COLLINGWOOD 1937 304; DMITREV 1940 112; SÜSS 1942 76; DEMOUGEOT 1951 546; THOMPSON 1952 16, 19; ENGELMANN 1956 383; GRIFFE II. 1957 36; KORSZUNSZKI 1957 80; HATT 1959 386; SEYFARTH 1960 11; JONES 1964 264.

14. Chronica Gallica anni CCCCLII, 117, 119, 133. E korábban tévesen Prospernek tulajdonított krónikát nem sokkal 452 után, talán Marseille-ben írta egy ismeretlen szerző. Műve fontos események emlékezetét őrizte meg a galliai barbárok és a bagaudák történetéből, híradásai részben elveszett galliai forrásokon alapszanak, részben kortársi értesülésekből származnak /WATTENBACH - LEVISON, I. 1952 84/. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a szerző Salvianusnak nemcsak kortársa volt, hanem Dél-Galliában élven közelebbi honfitársa is.

A krónika 435 évi bejegyzésében említett "Gallia ulterior" a Loire-től északra fekvő területeket /LEVISON 1903 136/, a szűkebb értelemben vett Aremorica Aquitánián kívüli keleti területeit jelenti. 435-ben itt bagauda felkelés indult szociális és szeparatista célkitűzésekkel, s így a római kormányzat kezéből ismét kicsuszott ez akkörzet. Mivel ebben az időben "Gallia csaknem egész szolganépe a bagaudákkal cimborált", feltételezhetjük, hogy a felkelők Aremoricán kívül Gallia más területein is /Salvianus, 5. 22-23/, bizonyára elsősorban az erdős-hegyes területeken, megszervezték közösségeiket. Nem valószínű, hogy Aetius csapatai

437-ben minden ilyen bagauda közösséget felszámoltak, mert Salvianus idejében még voltak ilyenek.

Az idézett szöveg: *Chronica Gallica anni CCCCLII*, ed. Th. MOMMSEN, *Chron. Min. I. /MGH Auct. Ant. IX/* Berlin 1892 p. 660, 662.

Bibliográfia: MORIN 1867 49; WIETERSHEIM II. 1881 211; 243; LEVISON 1903 138, 141; BUGIANI 1905 128; LISERAND 1910 51, 81; SEECK VI. 1920 442, 467; BURY 1923 250; LOT 1928 61; 1947 482; DMITREV 1940 113; LOYEN 1942 66; SZÁSZ 1943 183, 267; LJVOV 1949 25; THOMPSON 1948 127, 1952 11, 16, 1956 73, 1957 137; GRIFFE II. 1957 24; KURSZUNSZKIJ 1957 83-85; HATT 1959 364; STEIN 1959 323; WALLACE-HADRILL 1961 364; SIRAGO 1961 383, 386; JONES 1964 264.

14/a Sigebertus Gemblacensis, *Chronographia*, ad annum 435. Sigebertus a XII. század első felében /WATTENBACH - LEVISON I. 1952 89/, 1111 körül írta világtörténetét, Gembloux-ban.

Tibatto felkelésére vonatkozó részénél közvetve vagy közvetlenül a "Chron.Gall. anni CCCCLII"-öt használta forrásként. Nála, aki a belga földi Gembloux lakója, a "Gallia citerior" kifejezés jelenti a Loire vidékét. Batto pedig nem egyéb, mint Tibatto nevének elírt formája, a hibásnak tekinthető rövid névalak áll a "Chron. Gall. anni CCCCLII" L., B., és M. kódexeiben is /Chron. Min. I. 660/.

Az idézett szöveg: Sigebertus Gemblacensis, *Chronographia*

ed. L. C. BETHMANN, MGH Script. VI. Hannover 1844 p. 308.

Bibliográfia: DMITREV 1940 113.

Ad 14: Ioannes Antiocheus, frg. 201, 3. Johannes Antiocheus törfedékesen ránkmaradt világkrónikája Ádamtól 610-ig tekinti át a történelmet. A szerzőről csak annyit tudunk, hogy Antiochiából származott, a művét valószínűleg a VII. század elején írta /MORAVCSIK I. 313/. Az idézett mondat alanya Aetius.

Az idézett szöveg: Excerpta de insidiis, ed. C. DE BOOR, Berlin 1905 p. 126.

Bibliográfia: LEVISON 1903 140; BUGIANI 1905 134; BURY II. 1923 250.

Ad 14: Sidonius Apollinaris, Carm. 5. 210-213; 7. 246-248. G. Sollius Apollinaris Sidonius /kb. 431-486/ előkelő lugdunumi szenátori családból származott, és jelentős szerepet játszott korának politikai életében /LOYEN 1960 p. VII-XXIX, STROHEKER 1948 217-219 N°. 358/. A korabeli politikai nagyságokat dicsőítő költeményei közül Avitus panegyricusát /C. 7./ 456 jan. 1-én, Maiorianus panegyricusát pedig /C. 5./ 458 decemberében mondta el /LOYEN 1960 XXXI./

A bagauda szót sehol nem használja Sidonius, mégis a kutatók jelentős részének az a nézete, hogy a carm. 7. 246-248 az aremorikai bagaudáknak Litorius általi 437-es leverésére értendő. A carm. 5. 210-213 pedig Tours városának bagaudák elleni védelmére utal, melynek

során Maiorianus 448 körül a helyi előkelők biztonságáért harcolt. Az időpontok meghatározásában a kutatók véleménye meglehetősen eltérő. /A szövegben lévő második személyű állítmányok Aetiusra vonatkoznak./

Az idézett szöveg: Sidoine Apollinaire, par A. LOYEN, I. Paris 1960 p. 36, 64.

Bibliográfia; Carm. 17. Litorius: MORIN 1867 8, 53; PLAINE 1899 17; BUGIANI 1905 134, 152; LISERAND 1910 44; SEECK VI. 1920 418; BURY II. 1923 250; LOYEN 1942 54, 65; 1960 184; LOT 1947 482; THOMPSON 1948 69; 1952 16; KORSZUNSZKIJ 1957 78, 83; STEIN 1959 322; ANDERSON 1963 XVI. Carm. 5. Maiorianus: MORIN 1867 9, 62; PLAINE 1899 17; LEVISON 1903 140; LIZERAND 1910 44, 54; LOYEN 1942 64, 1960 177; LOT 1947 482; BROGAN 1953 238; GRIFFE II. 1957 26; KORSZUNSZKIJ 1957 84; STEIN 1957 581; SIRAGO 1961 344; ANDERSON 1963 78-79; JONES 1964 199.

Ad 14: Flavius Merobaudés, Pan. 2, 8-22, 148-186.

Merobaudes hispániai származású hadvezér és költő, jelentős szerepet játszott az V. század második negyedének hispániai eseményeiben /SUNDWALL 1915 106 N°. 314; LENZ 1931 1039, 1047; OLAJOS 1966./

Mint hadvezér, Merobaudes 443-ban harcolt a hispániai bagaudák ellen /Hydatius, 128/, és korábban talán Armorica /LOT 1938 910/ és az Alpok vidékének /THOMPSON 1956 73; CIL VI 1724/ bagaudái ellen is. A bagaudák elleni harcokban szerzett katonai tapasztalatok költői

megfogalmazását kell látnunk Merobaudes 2. panegyricusának idézett soraiban. A 2. panegyricust Aetius harmadik consulsága kezdetén, 446 jan. 1-én mondta el a költő. A töredékes pan. 2. 8-22 sorai az aremorikai bagaudák egyik 435-437? vagy 444-445? évi/ felkelésének leverésére vonatkoznak. A 144-186 sorokban a római uralom galliai ellenfeleinek széleskörű összefoglalásáról olvasunk /156-157/, mely a barbárok mellett felölelhette a bagaudákat, vagy legalább egy részüket is. Ennek az ellenségnek egyik várát veszik be Aetius csapatai Merobaudes szövetségi szerint. Az ostrom leírását közvetlenül a békét dicsőítő sorok követik, melyek valószínűleg lezárják a költeményt. Ezért a leírásban Aetius harmadik consulsága előtti utolsó, döntő galliai győzelmét gyaníthatjuk, s ha ez a nézetünk igaz, akkor az esemény a 444-445-ös aremorikai felkelés idején történt.

Az idézett szöveg: Merobaudes, Reliquiae, ed. Fr. VOLLMER, MGH AA XIV . 1. Berlin 1905 p. 11, 17-18.

Bibliográfia: BURY III. 1901 487, 1923 250; LEVISON 1903 140; BUGIANI 1905 129, 134-135; SEECK VI. 1920 418; LOT 1938 910; LOYEN 1942 66; THOMPSON 1948 70, 1952 16, 19, 1956 71, 73, 1957 137, 1961 166, 1963 118; ENGELMANN 1956 380; KORSZUNSZKIJ 1957 78, 79, 80, 84; STEIN 1959 578; 585; SIRAGO 1961 344; VÁRADY 1961 256.

15. Vita Germani auctore Constantio, c. 28, 40. Germanus előkelő galliai családból származott, Auxerre-ben született a IV. század végén, és Ravennában halt meg

445 jul. 31-én. Az V. század első felében jelentős polgári /dux, talán éppen Aremoricában/ és egyházi /püspök Auxerre-ban/ méltóságot töltött be. /LEVISON 1903; STROHEKER 1948 177-178 N°. 178; THOMPSON 1957/.

Germanus tevékenyen részt vett az V. század első felében az aremorivai politikai eseményekben. Azon kívül, hogy talán itt volt dux /Vita Germani, 1/, adókedvezményt szerzett Auxerre számára /Vita Germani, 19/. Számunkra az az akciója fontos, amikor közvetített Goar alán király és az aremoricaiak között, A Vita Germani /c. 28/ szerint Aetius megbízta Goart, hogy törje meg a lázadó aremoricaikat. Ezek Germanust, aki akkor tért haza Britanniából /445-ben, THOMPSON 1957 136/, arra kérték, hogy járjon közbe érdekükben. Goar, Germanus közbelépésére megígérte, hogy egyelőre nem indít támadást, és így lehetővé teszi, hogy Germanus Ravennába menjen, s a császártól kegyelmet nyerjen a vidék lakosai számára. Germanus azonban Ravennában meghalt /445 jul. 31; THOMPSON 1957 138/, de talán még élt, amikor Tibatto vezetésével kirobbant az a felkelés, melyet azután rövidesen /legkésőbb 446 jan. 1-ig: Merob. Pan. 2. 8-22/ levertek /Vita Germani, 40/ a római-alán egységek.

Constantius, lyoni pap /STROHEKER 1948 162 N° 97/ 480-ban, vagy nem sokkal később írta meg Germanus életrajzát. Bizonyára felhasználta a szájhagyományt és az írásos forrásokat is. Így műve, bár vannak benne kronológiai és egyéb pontatlanságok, jelentős történeti

forrás /LEVISON 1903/.

Az idézett szöveg: Vita Germani episcopi Autissiodorensis
auctore Constantio, ed. W. LEVISON, MGH Script. rer.
Merov. VII. 1. Hannover 1919 p. 271, 280.

Bibliográfia: MORIN 1867 8, 57; LOTH 1883 73; PLAINE
1899 17; BURY III. 1901 353; 1923 250; LEVISON 1903;

BUGIANI 1905 1154, 155; LISERAND 1910 54; LOT 1928 62;
Hosp. 1928 1011; LOYEN 1942 66; THOMPSON 1948 126; 1952
16; 1957 136; 1961 166; KORSZUNSZKIJ 1957 78; GRIFFE II.
1957 24, 239; HATT 1959 364; STEIN 1959 330; WALLACE -
HADRILL 1961 216; JONES 1964 189.

15/a Hericus, Vita metrica Germani, 120, 158. Hericus
auxerre-i pap /841-876/ is emliti a lázadó aremoricaia-
kat verses Germanus-életrajzában, és Germanus csodatet-
teiről írt munkájában, de csak megismétli és felhívja
amit Constantiustól olvashatunk /LEVISON 1903 163-164/.
Az idézett szöveg: Vita metrica Germani auctore Herico,
Migne, PL 124. Paris 1852 p. 1183-1184, 1200.

15/b. Hericus, De miraculis Germani.

Az idézett szöveg: Migne, PL. 124. Paris 1852 p. 1218-
1219.

16. Hydatius Lemicus, Chronicorum Hieronymianorum con-
tinuatio, 125, 128, 141, 142, 158. Hydatius /kb. 393 -
kb. 468/ gallaeciai püspök a 427-468 közötti hispániai
események résztvevője volt. Krónikájának híradásai a
Tarraconensis provinciában tevékenykedő bagaudákról

teljesen hitelesnek tekinthetők.

Hogy Basilius, akit Hydatius /141, 142/ említ, tulajdonképpen ki volt, erről a szakirodalomban a legkülönbözőbb vélemények olvashatók. Római parancsnoknak tartotta néhány kutató /TORRES 1940 31; DMITREV 1940 114/. A hispániai kormányzat egykori ellenfelei közül a szvévekhez sorolja SIRAGO /1961 354/. VÁRADY /1961; 1962/ nyugati gót vezérnek tartja, elsősorban azért, mert Isidorus Hispalensis /Hist. goth. Wand. Sueb. 87, ed. Th. MOMMSEN, Chron. Min. II: MGH AA XI, p. 301/ Hydatius "cum Basilio" szavait /Hydatius 142/ "cum auxilio Gothorum" /illetve "Gothis auxiliantibus"/ kifejezéssel helyettesíti. Isidorus azonban a hispániai szvévek korai történetének megírásánál Hydatiuson kívül más kutatóval nemigen rendelkezett /HERTZBERG, 1874 57, 65, 72/, ezért Hydatius szavaitól való eltérését aligha tekinthetjük valami más hiteles értesülés visszhangjának. Inkább a szvéveket régen hatalmuk alatt tartó gót királyok udvari történetírójának ösztönös megnyilatkozását látjuk abban, hogy Isidorus a gót király vejének harci sikerét gót segítséggel magyarázta. Így még mindig legvalószínűbb magyarázat magából Hydatiusból /141/ kiindulva Basiliust bagauda vezérnek tekinteni. Ezért vettük Hydatius krónikájának 142. paragrafusát /mely csak Basiliust említi név szerint, a bagaudákat nem/ a bagaudák történetének forrásai közé.

Nem tehettük viszont ezt néhány másik forráshellyel.

A "Chronicon CaesarAugustanorum reliquiae" Burdunelusra és Petrusra vonatkozó feljegyzéseit /a. 496: "Burdunelus in Hispania tyrannidem assumit", a. 497: "Gotthi intra Hispanias sedes acceperunt et Burdunelus a suis traditus et Tolosam directus in tauro aeneo impositus igne crematus est", a. 506: "Dertosa a Gotthis ingressa est. Petrus tyrannus interfectus est et caput eius CaesarAugustam deportatum est", ed. Th. MOMMSEN, Chron. Min. II. MGH AA XI p. 222/ nem tekinthetjük a bagauda mozgalom forrásának. Bár Paianios a bagauda szót a tyrannos kifejezéssel magyarázza görög olvasójának Eutropius fordításában, s elképzelhető az is, hogy Burdunelus és Petrus felkeléseiben a római társadalmi rendhez akklimatizálódó nyugatigót uralkodóosztályok elleni szociális elégedetlenség is szefepet játszott /CZUTH - SZÁDECZKY-KARÁ DOSS 1955/. Mégis önkényes eljárás lenne olyan személyeket, akiket az eredeti forrás még távolról sem fűz a bagauda mozgalomhoz, ezek történetébe iktatni /Burdunelust bagauda vezérnek tartják: DMITREV 1940 114: ALTAMIRA, 1913 161/.

Ahogy a Chronica CaesarAugustanorum említett feljegyzéseiben úgy a bagauda szó személynévi használatában sem láthatunk a bagaudák történetére vonatkozó kutfőt. Bagauda nevű férfiak többször szerepelnek a VI. és VII. századi keresztény feliratokon, zsinati jegyzőkönyvekben és levelekben /legkorábban 531-ben, legkésőbb 630-ban/. Az ilyen személynevek, mint a Fossatus-i

kolostor okmányait is, azt mutatják, hogy a bagaudák emléke még hosszú ideig fennmaradt az emberek emlékezetében. Érdekes, hogy Galliában, Hispániában és másutt is papok és püspökök viselték ezt a nevet. A jelenséget elsősorban a III. századi bagaudák kersztény voltáról elterjedt hiedelem, és talán az magyarázza, hogy az V. századi bagaudák között keresztények is lehettek. Mindenesetre a VI-VII. században a "Bagauda" nem volt lealázó név, mint korábban a birtokos osztályok szóhasználatában a felkelések idején.

A szóbanforgó szövegfe lásd: Thesaurus linguae Latinae, II. Leipzig 1900-1906; A. HOLDER, Alt-celtischer Schaprichschatz, Leipzig 1896-1913, Bd. I. 331; Bd. III. 790. Az idézett szöveg: Hydatius, Chron., ed. Th. MOMMSEN, Chron. Min. II. /MGH AA XI/ Berlin 1894. p. 24, 25, 27. Bibliográfia: Hydatius: HUDEMANN 1872 11; BUGIANI 1905 143-144; ALTAMIRA 1909 175-176; LISERAND 1910 52; SEECK VI. 1920 421; BURY 1923 252; LOT 1938 910; TORRES 1940 31; DMITREV 1940 114; BALLESTEROS Y BERETTA 1918 473-474; 1943 40; VALDEAVELLANO I/1 1954 260; LJVOV 1949 25; ENGELMANN 1956 384; KORSZUNSZKIJ 1957 85-86; STEIN 1959 332; THOMPSON 1952 16; 1963 118, 125; CZUTH - SZÁDECZKY-KARDOSS 1956 196; SIRAGO 1961 354-355; 384, 388; VÁRADY 1961 182; SZÁDECZKY-KARDOSS 1961; JONES 1964 190.

B I B L I O G R A F I A

- ALFÖLDI, A.
1926. Untergang der römischen Herrschaft in Pannonien. II. Berlin.
- ALTAMIRA, R.
1909 Historia de Espana. I². Barcelona.
1913 Spain under the Visigoths. The Cambridge Medieval History. II. 159-193. Cambridge.
- ANDERSON, W. B.
1963 Sidonius: Poems and letters. I. London.
- ARNTZENIUS, H. J.
1790 Panegyrici veteres. I. Traiecti ad Rhenum.
- BALLESTEROS Y BERETTA, A.
1918 Historia de España. I. Barcelona.
1943 Geschichte Spaniens. München.
- BEILEN, H.
1961 Der primicerius Mauritius. Ein Beitrag zum Thebäerproblem. Historia 10: 238-247.
- БЕЛОВА, Н. Н.
1952 Социальные движение в Галлии в 1-2. вв. ВДИ № 4 45-55.
- BERCHEM, D. van
1956 Le martyre de la légion thébaine. Schweizerische Geschichte zur Altertumswissenschaft. 8. Basel.
- BLANCHET, A.
1900 Les trésors des monnaies Romaines et les invasions Germaniques en Gaule. Paris.
- BROGAN, O.
1953 Roman Gaul. London.
- BUGIANI, C.
1905 Storia di Ezio generale dell'Imperio sotto Valentiniano III. Firenze.
- BURCKHARDT, J.
1880 Die Zeit Constantins des Grossen. /Wien. 1935?/
- BURY, J. B.
1901 The history of the decline and fall of the Roman Empire. Ed.: E. GIBBON. London.

- Du CANGE,
1883 Bacauda. Glossarium mediae et infimae latinitatis.
I. Niort.
- CAVALLIN, S.
1951 Bemerkungen zu Querolus. Eranos, 49: 137-158.
- CHADWICK, N. K.
1955 Poetry and letters in early christian Gaul. London.
- COHEN, H.
1886 Description historique des monnaies frappées sous
l'Empire Romain. Médailles Imperiales. VI. Paris.
- COLLINGWOOD, R. G.
1939 Britain. The Cambridge Ancient History. XII. 282-
296. Cambridge.
- 1945 - MYRES, J. N. L.: Romain Britain and the english
settlements. Oxford.
- COURCELLE, P.
1964 Histoire littéraire des grandes invasions Germa-
niques. Paris.
- COURTOIS, C.
1955 Les Vandales. Paris.
- CZUTH B. - SZÁDECZKY-KARDOSS S.
1955 Burdurellus az utolsó bagauda vezér? Ant. Tan.
2: 113-120.
- 1956 A bagauda mozgalmak Hispániában. Ant. Tan. 3: 175-
180.
- 1957 Bagaudák az Alpokban. Ant. Tan. 4: 116-122.
- CZUTH, B.
1965 Die Quellen der Geschichte der Bagauden. Acta An-
tiqua et Archaeologica. 9. Szeged.
- DAMERAU, P.
1934 Kaiser Claudius II. Gothicus. Klio, Beiheft 33.
- DEMOUGEOT, E.
1951 De l'unité a la division de l'Empire Romain /395-
410/. Paris.
- ДМИТРЕВ, А. Д.
1940 Движение багаудов. ВДИ № 3-4 101-114.
- 1951 Движение "latrones" как особая форма классовой
борьбы в Римской империи. ВДИ № 4 61-72.
- 1962 Багауды. Советская Историческая Энциклопедия.
2: 28-29. Москва.

- DOTTIN, G.
1918 La langue gauloise. Paris.
- DUPARC, P.
1958 La Sapaudia. CRAI 371-383.
- DUPRAZ, L.
1961 Les Passions de s. Maurice d'Agaune. Studia Friburgensia, N. S. 27. Friburg.
- ECKHEL, J.
1798 Doctrina numorum veterum. II/8. Wien.
- D'ELIA, S.
1961 Recherche sui panegyrici di Mamertino a Massimiano. AFLN 9: 121-391.
- ELMER, G.
1941 Die Münzprägung der gallischen Kaiser in Köln, Trier und Mailand. BJ 146: 1-106.
- EMRICH, W.
1965 Griegsgram oder die Geschichte von Topf. Querolus sive Aulularia. Berlin.
- ENGELMANN, E.
1956 Zur Bewegung der Bagauden in römischen Gallien. Vom Mittelalter zur Neuzeit. Leipzig. 373-385.
- ENSSLIN, W.
1948 Valerius Diocletianus. RE VII/A 2419-2495.
- FINÁLY, H.
1884 A latin nyelv szótára. Budapest.
- GALLETIER, E.
1949 Panegyriques latins. I. Paris.
- GENTILHOMME, P. L.
1943 Le desastre d'Autun en 269. REA 45: 233-240.
- GRACIANSZKIJ, N. P. - SZKAZKIN, SZ. D.
1952 Középkori történeti chrestomathia. I. Ford.: BORZSÁK I. Budapest.
- GRAUS, F.
1965 Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Praha.
- GRENIER, A.
1959 Le Gaule romaine. Ed.: T. FRANK, ESAR III. New Jersey.
- GRITFE, E.
1947 La Gaule chretienne a l'epoque romaine, I. Des origines chretiennes a la fin du IVe siècle.
1957 L'eglise des Gaules au Ve siècle, II/1. L'eglise et les barbares. Paris - Toulouse.

- HARNACK, A.
1904. Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius. II/2. Leipzig /1958/.
- HATT, J. J.
1959. Histoire de la Gaule romaine. Paris.
- HAVET, J.
1878. Du partage des terres entre les romains et les barbares chez les Burgondes et les Visigoths. RH 6: 87-99.
- HELM,
1949. Paulinus. RE 18: 2359-60.
-
- HENZE,
1896. Aurelius Probus. RE 2: 2516-2523.
- HERTZBERG, H.
1874. Die Historien und Chroniken des Isidorus. Göttingen.
- HERZBERG, A. J.
1936. Der heilige Mauritius. Düsseldorf.
- HIRSCHFELD, O.
1897. Die Haeduer und Arverner unter römischer Herrschaft. Sitz.-Ber. d. Berl. Akademie. 9. /Kleine Schriften. Berlin 1913 186-208/.
- HOLDER, A.
1896. Bagaudae. Alt-celtischer Sprachschatz. Leipzig. I.
- HUEDEMANN, E. E.
1872. Die Bauernaufstände in Gallien während der römischen Kaiserzeit. Ploen.
- IRMESI-HOMONNAI, I.
1832. Eutropius római történetének rövid tartalma. Buda.
- JACOBSON, J.
1900. Bagaudae. Thesaurus linguae Latinae. II. 1680-81.
- JONES, A. H. M.
1964. The later Roman Empire /284-602/. Oxford.
- JULLIAN, C. (1920)
1920. La légion thébaine. REA 22: 41-47.
1920. Castrum Bagaudarum. Les origines de Saint-Maur-Castr. des-Fossés. REA 22: 107-117.
1920. Les origines de la Savoie. REA 22: 273-280. Sav.

JULLIAN, C.

1921 Les tarés de la Notitia Dignitatum: le Duché d'Armorique. REA 23: 103-109.

1923 Le cycle de Rictiovar. REA 25: 367-378.

1926 Histoire de la Gaule. VII. Paris.

1926 Histoire de la Gaule. VIII. Paris.
VIII.

1929 Histoire de la Gaule. IV. Paris.

KOETHE, H.

1950 Zur Geschichte Galliens in dritten Viertel des 3. Jahrhunderts. BRG 32: 199-224.

КОРСУНСКИЙ, В. И.

1954 О положении рабов, вольноотпущенников и колоннов в западных провинциях Римской империи в 4-5. вв. ВДИ № 2 47-69.

1957 Движение бараудов. ВДИ № 4 71-87.

KRUSCH, B.

1896 Passiones vitaeque sanctorum aevi merovingici. MGH Script. rer. Merov. III. Hannover.

КУЗЬМИН, В. И.

1964 Доминат. Советская Историческая Энциклопедия. 5: 286-287. Москва.

LEVISON, W.

1903 Bischof Germanus von Auxerre und die Quellen zu seiner Geschichte. Neues Archiv 29: 97-175.

LIPSIUS, J.

1581 Ad Annales Cornelii Taciti liber commentarius sive notae. Anvers.

LISERAND, G.

1910 Aetius. Paris.

LIVINEIUS, J.

1599 XII Panegyrici veteres. Antverpiae.

LOTH, J.

1883 L'emigration bretonne en Armorique du Ve au VIIe siècle de notre ère. Rennes.

LOT, F.

1928 - PFISTER, Ch. - GANSHOF, F.: Histoire de moyen age. I/1: Les destinées de l'Empire en Occident de 395 à 888. Coll. GLOTZ. Paris.

1928 Du regime de l'hospitalité. RBPh 7: 975-1011.
Hosp.

- LOTH, F.
1938 Un diplôme de Clovis confirmatif d'une donation de patrice romain. RBPh 17: 906-911.
1945 Les invasions Germaniques. Paris.
1947 La Gaule.²⁶ Paris.
- LOYEN, A.
1942 Recherches historiques sur les panegyriques de Sidoine Apollinaire. Paris.
1960 Sidoine Apollinaire. I.: Poems. Paris.
- ЛЪВОВ, Н. Н.
1949 Из истории кризиса Римской империи во второй половине 5. в. Учение Записки Московского Гор. Пед. Инст. им. Потемкина. 13/2 5-104.
-
- MANITIUS, M.
1923 Geschichte des lateinischen Literatur des Mittelalters. II. München.
- MARÓTI, E.
1966 Római történeti forrásgyűjtemény. Fontes minores Latini. III. Budapest.
- MATTINGLY, H.
1939 The imperial recovery. The Cambridge Ancient History. XII. 297-351. Cambridge.
1933 - SYDENHAM, E. A. - WEBB, P. E.: The Roman Imperial Coinage. V/2. London.
- MELONI, P.
1948 Il regno di Caro Numeriano e Carino. AFIC XV/2.
- MOMMSEN, Th.
1909 Über die Quellen der Chronicon des Hieronymus. Gesammelte Schriften. VII. Berlin.
- MORAVCSIK, Gy.
1958 Byzantinoturcica. I². Berlin.
- MORIN, E.
1867 L'Armorique au Ve siècle. Rennes.
- MORRIS, J.
1965 The end of Roman Britain. Neue Beiträge zur Geschichte der alten Welt. II. 259-266. Berlin.
- MYNORS, R. A. B.
1964 XII Panegyrici Latini. Oxford.
- MYRES, J. N. L.
1960 Pelagius and the end of Roman rule in Britain. JRS 50: 21-36.

NESSSELHAUF, H.

- 1938 Die spätömische Verwaltung der gallisch-germanischen Länder. Abh. d. Preuss. Akademie d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 2. Berlin.

НОВИЦКАЯ, К. И.

- 1961 Некоторые вопросы аграрной политики начала Помината. ВДИ № 4 85-97.

OERTEL, F.

- 1939 The economic life of the Empire. The Cambridge Ancient History. XII. 231-281. Cambridge.

OLAJOS, T.

- 1966 Merobaudes mvei. Ant. Tan. 13: 172-188.

OLIVA, P.

- 1962 Pannonia and the onset of crisis in the Roman Empire. Praha.

PFAFF,

- 1924 Latrocinium. RE 12: 978-80.

PLAINE, B.

- 1899 La colonisation de l'Armorique par les Bretons insulaires. Paris.

ROSTOVTZEFF, M.

- 1929 Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich. Leipzig.

SCHANTZ, M.

- 1914 Geschichte der römischen Literatur. IV/1² München.

SCHAEFER, A.

- 1930 Römer und Germanen bei Salvian. Breslau.

SCHLEIERMACHER, W.

- 1951 Der obergermanischen Limes und spätrömischen Wehranlagen am Rhein. BRGK 33: 133-184.

SCHMIDT, L.

- 1941 Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen². München.

SCHOENE, A.

- 1866 Eusebii chronicorum libri duo. Berlin.

SCHÖNFELD,

- 1924 Laeti. RE 12: 446-448.

SCHUSTER, M.

- 1963 Querolus. RE 24: 869-72.

SEECK, O.

- 1895 Geschichte des Untergangs der antiken Welt. I.

- 1896 Bagaudae. RE 2: 2766-67.

SEECK, O.

1899 Carausius. RE: 3: 1570-71.

1900 Constantinus III. RE 4: 1028-31.

1920 Geschichte des Untergangs der antiken Welt. VI.

SESTON, W.

1946 Diocletien et la tetrarchie. I.: Guerres et reformes /284-300/. Paris.

SEYFARTH, W.

1960 Neue sowjetische Beiträge zu einigen Problemen der alten Geschichte /Das Problem der Bagauden/. Berlin.

1963 Soziale Fragen der spätrömischen Kaiserzeit im Spiegel des Theodosianus. Berlin.

SIRAGO, V. A.

1961 Galla Placidia e la trasformazione politica dell' Occidente. Louvain.

STAJERMAN, J. M.

1956 A rabszolgatartó rend válsága a római birodalomban. Világtörténet 10: 741-765. Budapest. /Moszkva 1956/.

1957 Die Krise der Sklavenhalter-Ordnung im Westen des römischen Reiches. Übersetzt von W. SEYFARTH. Berlin. /Moszkva 1957/.

STEIN, E.

1930 Maternus. RE 14: 2193.

1959 Histoire du Bas-Empire. I.: De l'Etat Romain a L'Etat Byzantin /284-476/. Ed.: J.-R. PALANQUE. Bruxelles.

STEVENS, C. E.

1957 Marcus, Gratian, Constantine. Athaenaeum 35: 316-347.

STROHEKER, K. F.

1948 Der senatorische Adel im spätrömischen Gallien. Tübingen.

SUNDWALL, J.

1915 Weströmische Studien. Berlin.

SÜSS, W.

1842 Über das Drama "Querolus sive Aulularia". Berlin.

SZÁDECZKY-KARDOSS, S.

1955 К вопросу о социальных движениях в Галлии во 2. столетии. AAnthHung 3: 233-240.

1956 Iuliozona és Maternus felkelése. Arch. Ért. 83: 18-24.

1961 Zur Interpretation zweier Hydatius-Stellen. Helikon 1: 147-152.

- SZÁSZ, B.
1843 A hunok története. Attila nagykirály. Budapest.
- THIERRY, A.
1842 Histoire de la Gaule sous l'administration Romaine. I. Paris.
1847 Histoire de la Gaule. III.
1874 Histoire d'Attila et de ses successeurs⁵. Paris.
- THOMAS, P.
1909 Le Querolus et les justices de village. Melanges L. Havet: 531-535. Paris.
1921 Observationes ad scriptore latinos. Manmosyne 49: 1-75.
- THOMPSON, E. A.
1948 A history of Attila and the Huns. Oxford.
1952 Peasant revolts in late-roman Gaul and Spain. Past and Praesent. No. 2 11-23.
1952 A roman reformer and inventor. De rebus bellicis. Ref. Oxford.
1956 The settlemet of the barbarians in Southern Gaul. JRS 46: 65-75.
1957 A chronological note on st. Germanus of Auxerre. AB 75: 135-138.
1961 Zosimus on the end of Roman Britain. Antiquity 30: 163-167.
1963 The Wisigoths from Fritigern to Euric. Historia 12: 105-126.
- TORRES, M.
1940 Espana Visigoda. Historia de Espana, dirigida por R. MENENDES PIDAL. III. Madrid.
- УДАЛЬЦОВА, З.
1952 Против идеализация гуннских завоеваний. Большевик № 11 68-72.
- WALDE, A. — HOFFMANN, J.-B.
1938 Lateinisches etymologisches Wörterbuch. I³. Heidelberg.
- WALDE, A. — POKORNY, J.
1930 Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. I. Berlin — Leipzig.

De VALDEAVELLANO, L. G.

1954 Historia de Espana. I/1². Madrid.

VÁRADY, L.

1961 Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik. A római birodalom utolsó évszázada /376-476/. Budapest.

1962 Zur Klarstellung der zwei Hdytiusstellen. Helikon 2: 259-263.

VOIGT, K.

1906 De Vita s. Baboleni und die Urkunden für St.-Maur-des-Fossés. Neues Archiv 31: 189-334.

WALLACE-HADRILL, J. M.

1961 Gothia and Romana. BRL 44: 213-237.

WATTENBACH - LEVISON,

1952 Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Heft 1. Weimar.

WIETERSHEIM, E.

1880 - DAHN, F.: Geschichte der Völkerwanderung. I. Leipzig.

WITTIG,

1931 Messius Decius. RE 15: 1244-84.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

BEVEZETÉS	2
A BAGAUDA MOZGALOM TÖRTÉNETE	4
I. A bagaudák	4
A "bagauda" szó jelentése /5/. A "latrones" és a bagaudák /9/.	
II. A bagaudák Diocletianus korában	15
Voltak-e bagauda felkelések 269 és 280 kö- zött? /15/ Amandus és Aelianus bagauda fel- kelése /19/. Maximianus hadjárata a bagau- dák ellen /25/. A bagauda mozgalom a domi- natus korában /34/.	
III. Az V. századi bagauda felkelések Galliában	37
A bagauda mozgalom megjelenési formái az V. században /37/. Bagaudák az Alpokban /38/. Britanniai hatások az V. század első felének aremoricaei eseményeire /42/. Az a- remoricaeiak Rómától való elszakadása és a bagaudák /45/. A Tibatto által vezetett a- remoricaei felkelések /53/. Az utolsó galli- ai bagauda megmozdulások /61/.	
IV. A bagauda mozgalom Hispániában	66
A szvévek és a bagaudák együttműködése /66/ Tévesen bagaudának minősített megmozdulások az V. század második felében /73/.	
V. A bagauda mozgalom szerepe a rabszolgatartó társadalom bukásában	75
A bagauda mozgalom osztálybázisa /75/. A bagaudák forradalma vagy szociális tömeg- mozgalma? /77/	
Jegyzetek	81
A BAGAUDA MOZGALOM TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI	103
Források	103
A források magyar fordítása	141
Megjegyzések a forrásokhoz	181
BIBLIOGRÁFIA	223